

NOBEL 1950

cem yayinevi

Bertrand Russell

**Aylaklığa
Övgü**

AYLAKLIĞA ÖVGÜ

KÜLTÜR DİZİSİ

G İ R İ Ş

Bu kitap, toplumsal sorunların, siyasal çatışmalar arasında gözden kaçabilecek yanları üzerinde duran denemeleri içine almaktadır. Bu kitap özellikle, düşünce alanında aşırı derecede örgütlenme ile eylem alanında aşırı gayretkeşliğin tehlikesine parmak basmaktadır. Bu kitap benim Faşizmle de, Komünizmle de neden aynı görüşte olmadığımı ve her ikisinin ortak yanından nerede ayrıldığımı açıklıyor. Denemeler, bilginin öneminin sadece bilginin doğrudan doğruya uygulama alanındaki yararlılığından ileri gelmeyip, aynı zamanda onun insan kafasına geniş ve derin bir düşünce alışkanlığı kazandırmasında da bulunduğu tezini ileri sürüyor; bu esastan bakıldığında, zamanımızda «yararsız» etiketi yapıştırılan birçok bilgide yarar bulunabilir. Bu kitapta, mimarlığın çeşitli toplumsal sorunlarla, özellikle de küçük çocukların iyiliği ve kadınların durumu sorunuyla ilişkisi üzerine bir tartışma yer alıyor.

Siyasetten uzaklaşan kitap, Batı medeniyetinin belirgin nitelikleriyle, insan ırkının böcekler tarafından yok edilmesi ihtimallerini tartıştıktan sonra, ruhun mahiyeti üzerine bir tartışmayla son bulmaktadır. Kitaptaki denemeleri birbirine bağlayan genel tez, dünyanın hoşgörüsüzlükten, bağnazlıktan ve yanlış yolda bulunsa bile canlı bir eylemin beğenilmesi gerektiği inancından çok çektiği; halbuki son derece karmaşık modern toplumumuzda ihtiyacı duyulan şeyin, dogmaların gerçekliğini araştırmaya hazır serinkanlı bir düşünüş ile en bağdaşmaz görüşlere bile hakkını verebilecek bir kafa özgürlüğü olduğu tezidir.

Kitapta yer alan denemelerin bazıları yenidir, vaktiyle dergilerde yayımlanmış bulunan bir kısmı ise, editörlerin nazik izinleriyle, burada yeniden basılmıştır. «Aylaklığa Övgü» ve «Modern Midas» HARPER'S MAGAZINE'de; «Faşizmin Baba Suyu» (başka bir adla) İngiltere'de THE POLITICAL QUARTERLY'de ve Amerika'da THE ATLANTIC MONTHLY'de; «Scylla ve Charybdis, ya da Komünizm ve Faşizm» THE MODERN MONTHLY'de; «Modern Türdeşlik» New York'da (şimdi THE NEW OUTLOOK adını taşıyan) THE OUTLOOK'da; «Eğitim ve Disiplin», THE NEW STATESMAN AND NATION'da yayımlanmıştır. Konuların birçoğunu aklıma getiren ve benimle tartışan Peter Spence'e de yardımları için teşekkürü bir borç bilirim.

B. R.

BÖLÜM I

AYLAKLIĞA ÖVGÜ¹

Benimle aynı kuşaktan olanların çoğu gibi, «Şeytan hep aylaklara yaptıracak bir kötülük bulur,» atasözünü dinleyerek yetiştim. Epeyce terbiyeli bir çocuk olduğum için bana söylenen her şeye inanırdım; böylelikle, içinde bulunduğum ana kadar beni çok çalışmaktan geri bırakmayan bir vicdan sahibi oldum. [Ne var ki, EYLEMLERİM vicdanımın denetimi altında olduğu halde, GÖRÜŞLERİM bir devrim geçirmiş bulunuyor.] Dünyada gerektiğinden çok çalışıldığım, çalışmanın erdem olduğu inancının büyük zararlar doğurduğunu, modern endüstri ülkelerinde vaazedilmesi gereken şeylerin öteden beri vaaz edilegelmemekte olanlardan çok değişik olduğunu sanıyorum. Napoli'de dolaşan bir gezginin öyküsünü herkes bilir: Yattıkları yerde güneşlenen on iki dilenci gören bu gezgin (olay Mussolini zamanından önce geçer), bunlardan en tembel olduğunu kanıtlayana bir lira vereceğini söyler. Dilencilerden on bir tanesi yerlerinden fırlayıp, liranın kendi hakları olduğunu iddia ederler, bunun üzerine gezgin de parayı yerinden kıpırdamayan on ikinciye verir. O gezgin tam yerine düşmüş. Ne var ki, Akdeniz güneşinden nasibi olmayan ülkelerde aylaklık daha

---

1 1932'de yazılmıştır.

zordur ve insanlara aylaklık aşılacak için yoğun bir propagandaya ihtiyaç vardır. İleriki sayfaları okuduktan sonra, Y.M.C.A. liderleri umarım ki, gençlere hiçbir iş yapmamayı aşılacak için bir kampanyaya girerler. Eğer umduğum çıkarsa, ömrümü boşa harcamamış olacağım.

Tembellikten yana kendi savlarımı öne sürmeden önce, kabul edemediğim bir savı gidermeliyim. Geçimini yeteri kadar sağlamış bir kimse günlük işlerden herhangi birine el attığı zaman kendisine, böyle yapmakla başka birinin nafakasını elinden aldığı, dolayısıyla bunun kötülük olduğu söylenir. Eğer bu sav doğru olsaydı, nafakamızın bol bol sağlanması için, hepimizin sadece aylak olmamız yeterdi. Böyle lâf edenlerin unuttukları şey, bir insanın genellikle kazandığını harcadığı ve harcarken de başkalarına iş sağlamış olduğudur. Bir insan kazandığını harcadığı sürece, kazanırken başkalarının ağzından aldığı lokmaları en aşağı katıyla, kazandığını harcarken yine başkalarına veriyor demektir. Bu görüş açısından bakıldığında asıl kötü insan, biriktiren insandır. Eğer insan, atasözüne geçen o Fransız köylüsü gibi kazandıklarını bir çorabın içine tıkip biriktirmekle yetiniyorsa, bu biriktirilen kazançların kimseye bir iş sağlamadığı açıktır. Eğer biriktirdiklerini bir yatırımda kullanıyorsa, o zaman durum o kadar açık değildir ve bu durumdan değişik sorunlar ortaya çıkar.

İnsanların tasarruflarıyla en çok yaptıkları şeylerden biri, tasarruflarını hükümetin birine ödünç vermektir. Çoğu uygar hükümetlerin kamu harcamalarının geçmiş savaşlar için yapılan ödemelerle, gelecekteki savaşlara hazırlıktan ibaret olduğu gözönüne alındıkta, parasını hükümete borç veren adam, Shakespeare'deki katil kiralayan kötü adamla aynı durumdadır. İnsanoğlunun tasarruf alışkanlığının net sonucu, parasını ödünç verdiği Devlet'in silahlı kuvvetler gücünü artırmaktan ibarettir.

Böyle yapacağına, parasını içkiye ya da kumara bile harcasaydı, kuşkusuz çok daha iyi ederdi.

Ama bana diyecekler ki, tasarruflar sınaî girişimlere yatırılınca durum başkadır. Bu gibi girişimler başarı kazanıp da yararlı bir şey ürettiği zaman, bu sav haklı görülebilir. Bununla birlikte, bugünlerde çoğu girişimlerin başarısızlığa uğradığını da kimse inkâr edemez. Bu da şu demek oluyor ki, yararlı bir şey üretme uğrunda kullanılabilecek büyük bir insan emeği, üretildikleri zaman boş yatan ve hiç kimseye hiçbir hayrı dokunmayan makineler üretme uğrunda harcanmıştır. Bundan ötürü, tasarruflarını ilerde iflâs eden bir girişime yatıran adamın, kendi kadar başkalarına da zararı dokunuyor demektir. Eğer o adam parasını, meselâ dostları için eğlenti düzenlemekte harcamış olsaydı, (umarız ki) dostları ve onlar kadar kasap, fırıncı ve içki kaçakçısı gibi, harcanan bu parayı ellerine geçirenler de hoşnut kalırdı. Ama eğer o adam parasını, meselâ tramvaya ihtiyaç olmayan bir yerde tramvay rayları döşemeye harcarsa, büyük bir emek yığını, bu emeklerin kimseyi hoşnut edemediği kanallara aktarmış olur. Gelgelelim, yatırımın başarısızlığa uğraması yüzünden bu adam yoksul düşerse, ona haketmediği bir talihsizliğin kurbanı olmuş gözüyle bakılır, parasını insanseverlik yolunda harcayan hovarda ise, budala diye, hafifmeşrep diye hor görülür.

Bütün bunlar sadece bir girişten ibaret. Gayet ciddi olarak şunu söylemek isterim ki, modern dünyada ÇALIŞMANIN erdem olduğuna inanma yüzünden çok büyük zararlar doğmaktadır ve mutluluğa giden yol, refaha giden yol, çalışmanın örgütlü bir düzen içinde azaltılmasından geçer.

Önce: çalışma nedir? Çalışma iki çeşittir: birincisi, yeryüzünde veya yeryüzüne yakın bulunan maddenin durumunu, böyle başka bir maddeye göre değiştirmek; ikin-

cisi de, başkalarına, yeryüzünde veya yeryüzüne yakın bulunan bir maddenin durumunu, böyle başka bir maddeye göre değiştirmelerini söylemektir. Birinci cins çalışma tatsızdır ve az para getirir; ikinci cins çalışma ise tatlıdır ve çok para getirir. İkinci cins çalışma çok çeşitlidir: emir verenler yanı sıra, ne gibi emirler verileceği konusunda akıl verenler de vardır. Genellikle, iki insan grubu tarafından aynı anda, birbiriyle taban tabana zıt iki cins akıl verilir; buna da siyaset denir. Bu cins çalışma için gerekli marifet akıl verilecek konu üzerinde değil, meselâ reklâmcılık gibi, inandırıcı konuşma ve yazma sanatı üzerinde bilgi sahibi olmaktır.

Amerika'da değilse bile, bütün Avrupa'da, bu her iki cins işçi sınıfından çok daha fazla saygı gören üçüncü bir sınıfa mensup insanlar vardır. Bunlar, toprak mülkiyetini ellerinde bulundurmak yoluyla, yaşama ve çalışma hakkını kendilerine bir imtiyaz diye verdikleri başka insanlardan bu imtiyazlara karşılık para alanlardır. Bu toprak sahipleri aylaktırlar, bu bakımdan, benim onlara övgü düzeceğim sanılabilir. Ne yazık ki, bunların aylaklığı ancak başkalarının emeği sayesinde mümkün olabilmektedir; gerçekten de, bunların rahat aylaklığa duydukları arzu, çalışmayı öğütleyen tüm kutsal vaazların tarihsel kaynağıdır. Bunların en istemeyecekleri şey, başkalarının da onlar gibi aylak kalmasıdır.

Uygarlığın başlangıcından Endüstri Devrimine kadar insan, bir kural olarak, çok çalışmak suretiyle kendisinin ve ailesinin geçimi için gerekli olandan ancak biraz daha fazlasını üretebiliyordu, hem de karısı da en aşağı onun kadar çok çalıştığı ve çocukları yetişir yetişmez emeklerini anne ve babalarınıninkine kattıkları halde. Zorunlu ihtiyaçları karşıladıktan sonra artan az miktardaki üretim fazlası ise, onu üretenlere kalmıyor, savaşçılar ve papazlar tarafından iç ediliyordu. Kıtlık zamanlarında üre-

tim fazlası olmuyordu; ama savaşçılarla papazlar yine de, başka zamanlarda olduğu kadar kazanç sağlıyorlar ve bunun sonucu olarak da birçok işçi açlıktan ölüyordu. Bu sistem Rusya'da 1917'ye kadar sürdü. Doğu'da hâlâ sürmektedir; İngiltere'de ise, Endüstri Devrimine rağmen, Napolyon savaşları süresince ve yeni fabrikatörler sınıfının güçlendiği yüz yıl öncesine kadar bütün şiddetiyle süregeldi. Amerika'da bu sistem, Güney hariç, devrimle birlikte sona erdi. Bu kadar uzun zaman süren ve ancak yakın zamanlarda sona eren bir sistem doğallıkla, insanların düşünce ve görüşlerinde derin izler bırakmıştır. Çalışmanın istenilir bir şey olduğunu doğal karşılamamız çoğunlukla bu sistemden bize kalan bir alışkanlıktır ve alışkanlıktan doğma bu inanç endüstri dönemi öncesine ait olduğu için de modern dünyaya uydurulmamıştır. Çağdaş teknoloji aylaklığın sadece imtiyazlı sınıflara ait bir imtiyaz değil, bütün toplum içinde eşit dağılan bir hak olabilmesini, birtakım sınırlar içinde mümkün kılmıştır. Çalışma ahlakı, köle ahlakıdır, modern dünyada ise köleye ihtiyaç yoktur.

İlkel toplumlarda köylüler, kendilerine kalsa, savaşçılarla papazların iç ettikleri o bir parçacık üretim artıklarından yine kendileri yararlanırlardı; bu apaçıktır, ama şurası da aynı derecede açıktır ki, köylüler kendi başlarına kalsalardı ya daha fazla tüketir, ya da daha az üretirlerdi. Başlangıçta köylülerin üretimde bulunmaları ve üretim artıklarının başkaları tarafından iç edilmesine göz yummaları, kaba kuvvet zoruyla oluyordu. Ne var ki, yavaş yavaş bu köylülerin birçoğuna, üretim artıklarının bir bölümü bazı aylakların geçimini sağlamaya gitse bile, çok çalışmanın kendileri için görev olduğunu aşıl原因 bir ahlak anlayışını kabul ettirmenin mümkün olduğu anlaşıldı. Bu sayede, köylüleri çalıştırmak için başvurulması gerekli zorlamanın dozu, bununla birlikte de hükümetin

harcamaları azaldı. Bugün eğer İngiltere'de kralın bir iş-
çiden fazla geliri olmaması önerilse, İngiliz işçilerinin yüz-
de doksan dokuzunun bu öneriden dolayı tüyleri diken di-
ken olurdu. Tarihsel bakımdan konuşursak, görev kav-
ramı, iktidar sahipleri tarafından başkalarına kendi çı-
karlarından çok efendilerinin çıkarı için yaşamaları ge-
rektiği düşüncesini aşılamağa bir araç olarak kullanıl-
mıştır. Doğallıkla, iktidar sahipleri kendi çıkarlarının, in-
sanlığın daha geniş çaptaki çıkarlarıyla özdeş olduğuna
kendi kendilerini inandırarak, bu olguyu yine kendi ken-
dilerinden saklamaktadırlar. Bazı hallerde bu doğrudur;
meselâ Atina'lı köle sahipleri boş zamanlarının bir bölü-
münü, uygarlığa sürekli bir katkıda bulunma yolunda
harcarlardı ki, böyle bir şey âdil bir iktisadî sistemde
mümkün olamazdı. Uygarlık için boş vakit şarttır, eski
zamanlarda ise bir azınlığın boş vakte sahip olabilmesi,
büyük bir çoğunluğun emeği sayesinde gerçekleşebiliyor-
du. Şu var ki, bu insanların harcadığı emeğin bir değeri
vardı — çalışmak iyi olduğu için değil, boş vakit iyi ol-
duğu için.

Çağdaş teknoloji sayesinde de uygarlığa zarar ver-
meksizin boş vakti insanlar arasında pay etmek mümkün
olabilirdi.

Çağdaş teknoloji, yaşamak için herkesin ihtiyaç duy-
duğu şeyleri elde etmekte harcanan emek miktarını bü-
yük çapta azaltmıştır. Savaş içinde bunun böyle olduğu
açıkça görüldü. Savaş sırasında, silâh altındaki bütün er-
kekler, casusluk işinde, propaganda işinde, mühimmat
imalâtında, ya da savaşla ilgili devlet dairelerinde çalı-
şan bütün erkek ve kadınlar üretim faaliyetlerinden çeki-
lip alınmış bulunuyorlardı. Buna rağmen, müttefikler sa-
fındaki kalifiye olmayan işçiler arasındaki fiziksel refah
düzeyi, savaş öncesi veya savaş başlarındakine oranla çok
daha iyi idi. Bu olgunun önem ve anlamını maliye gizle-

mekteydi: ödünç alma, insanda âdeta geleceğin şimdiki zamanı beslediği izlenimini uyandırıyor. Ama kuşkusuz, gerçekte böyle bir şey mümkün değildi. İnsan içinde yaşadığı anda var olmayan bir ekmeği yiyemez. Üretim bilimsel bir biçimde örgütlenmesi sayesinde, modern dünyanın çalışma kapasitesinin sadece bir bölümünü kullanmakla modern insan yığınlarına oldukça rahat bir hayat sağlanabileceğini, savaş, tartışmaya yer bırakmayacak kadar kesinlikle göstermiş bulunuyor. Savaştırmak ve savaş sanayiinde çalıştırmak için erkekleri serbest bırakmak amacıyla yaratılan bilimsel örgüt, eğer savaştan sonra da korunsun ve çalışma saatleri dörde indirilseydi, herkesin refahı yerinde olurdu. Halbuki böyle yapılacağına, o eski karmaşık sisteme dönüldü, emeklerine ihtiyaç duyulmayanlar ise işsizlik yüzünden aç kalmaya bırakıldı. Neden? Çünkü çalışma görevdi de ondan; çünkü insanın, ürettiği oranda değil, ölçüsü çalışkanlık olan erdemi oranında ücret alması gerekiyordu da ondan.

Bu, içinde doğduğu koşullarla zerrece benzerliği bulunmayan bambaşka koşullara uygulanan Köle Devleti ahlakıdır. Bunun felâketli sonuçlar doğurmasına hiç şaşmamalı. Bir örnek alalım. [Belirli bir zaman içinde birtakım insanların çamaşır mandalı yapımında çalıştıklarını varsayalım. Bunlar günde (diyelim ki) sekiz saat çalışarak, dünyanın bütün mandal ihtiyacını karşılayacak kadar üretim yapmaktadırlar. Birisi çıkar, aynı sayıda işçinin aynı çalışma süresi içinde öncekinin iki katı mandal yapmasını sağlayan bir buluş ortaya. Ama dünyanın iki kat fazla mandala ihtiyacı yoktur; mandallar zaten o kadar ucuzdur ki, daha ucuza satılsa bile daha fazla satın alan olmayacaktır. Akıllı başında bir dünyada olsa, bu durumda, mandal yapımıyla uğraşan herkes sekiz yerine dört saat çalışır, ama bunun dışında her şey yine eskisi gibi yürürdü.] Gelgelelim, içinde yaşadığımız dünyada

böyle bir şey ahlak bozucu sayılır. İçinde yaşadığımız dünyada insanlar hâlâ sekiz saat çalışmakta, gerektiğinden çok sayıda mandal yapılmakta, birtakım insanlar iflas etmekte ve mandal yapımında çalışan işçilerin yarısı işten atılmaktadır. Bunun sonunda yine öteki planda olduğu kadar boş vakit kalır insanlara, ama bu sefer insanların yarısı çok fazla çalışırken ,öbür yarısı tüm aylaktır. İşte, nasıl olsa kalacak boş vakit bütün insanlık için bir mutluluk kaynağı haline getirileceğine, bu şekilde ne yapılıp edilip evrensel bir sefalet kaynağı haline getirilmektedir. Bundan daha büyük bir delilik düşünülebilir mi?

Yoksul insanların boş vakitleri olması fikrini zenginler öteden beri nefretle karşılamışlardır. On dokuzuncu yüzyılda İngiltere’de erkekler için günlük normal çalışma süresi on beş saatti; çocuklar genellikle on iki saat, ama çok kere de yetişkin erkekler kadar çalışırlardı. Ukalâ işgüzarlar bu çalışma saatlerinin çok fazla olduğu fikrini ileri sürdükleri zaman onlara, çalışmanın yetişkin erkekleri içkiden, çocukları da yaramazlıktan alıkoyduğu söyleniyordu. Çocukluğumda, şehirli erkek işçilerin oy hakkını kazanmasından az sonra, resmî tatil günleri yasalaşınca, üst sınıflar çok kızdılar. Yaşlı bir Düşesin şöyle dediğini hatırlıyorum: «Tatil yoksulların nesine gerek? Onlar ÇALIŞMAK zorundadır.» Gerçi zamanımızın insanları bu Düşes kadar açık yürekli değiller; ama aynı duygu onlarda da güçlüdür ve bu duygu, içinde bulunduğumuz iktisadî keşmekeşin esas kaynağıdır.

Çalışma ahlakı anlayışım bir an için açık yüreklilikle, kör inançlara bağlı olmaksızın düşünelim. Her insan hayatında ister istemez belirli miktarda bir insan emeği ürünü tüketir. Çalışmanın genellikle tatsız bir şey olduğunu kabul edersek, insanın kendi ürettiğinden fazlasını tüketmesi adaletsizliktir. İnsan doğallıkla, meselâ hekim-

likte olduğu gibi, mal yerine hizmet sağlayabilir; ama ne olursa olsun, yediğine ve başını bir çatı altına sokması-na karşılık bir şey sağlamalıdır. Çalışmanın ancak bu ka-darı bir görev sayılmalıdır; ama ancak bu kadarı.

S.S.C.B. dışındaki bütün modern toplumlarda pek çok kimsenin, daha doğrusu, mirasa konan veya zengin-le evlenenlerin hepsinin bu asgarı çalışmadan bile kaç-tıkları gerçeği üzerinde uzun uzadıya durmayacağım. Bu gibilerin aylak kalmalarına izin verilmesi olgusunun, iş-ilerin ya gerektiğinden çok çalıştırıldıkları ya da a bı-rakıldıkları olgusu kadar zararlı olmadığı kanısındayım.

Sıradan işçiler günde dört saat alışsalardı hem her şeyden herkese yetecek kadar bulunurdu, hem de ortada işsizlik kalmazdı — tabii, ufak çapta da olsa, aklı başın-da bir örgütün bulunduğu varsayılarak. Bu fikir, hali vak-ti yerinde olanların hiç hoşuna gitmez, zira onlar, yok-sulların boş vakitlerini nasıl kullanacaklarını bilmedikle-ri inancındadırlar. Amerika'da erkekler çoğunlukla, hal-leri vakitleri yerindeyken bile uzun saatler çalışırlar; bu gibiler, işsizlik denen o gaddarca ceza dışında, işçilerin boş vakitleri olması fikrini öfkeyle karşırlar. Gerçek-ten de bunlar boş vakti kendi oğullarına bile çok görür-ler. Ne gariptir ki, oğullarının çok çalışmasını isterler-ken ve bu yüzden oğulları, uygarlık öğrenmelerine yete-cek kadar bile boş vakit bulamazken, bu adamlar karıla-rıyla kızlarının hiç çalışmamasına aldış etmezler. Hiç-bir iş yapmayanlara duyulan ve aristokratik toplumlarda her iki cinsi de kapsamı içine alan zppece hayranlık, pltokrasilerde yalnız kadınlara duyulabilir; ama böyle-si bile, bu hayranlığın sağduyuya sığdırılabilmesine yet-mez.

Kabul etmek gerektir ki, boş vaktin, akıllıca kulla-nılması bir uygarlık ve eğitim sonucudur. Bütün mrn-ce çok çalışmış bir adam birdenbire boş kalsa sıkılır. Ama

önemli miktarda boş vakti olmayan insan da en iyi şeylerin birçoğundan yoksun kalır. Halk yığınlarının bu yoksunluğu çekmesi için artık hiçbir neden kalmamıştır; artık hiç gereği kalmadığı halde aşırı derecede çalışmakta direnmek, ancak budalaca ve çoğunlukla başkası hesabına katlanılan bir çilekeşlik ruhuyla mümkündür.

[Rusya'da yönetime egemen olan yeni inançta Batının geleneksel öğretilerinden çok değişik bir sürü şey bulunurken, hiç değişmeden kalmış bazı şeyler de vardır. Yönetici sınıfın, özellikle de eğitim propagandasını yürütenlerin emeğin erdemi konusundaki tutumları, dünyada egemen sınıfların «namuslu yoksullar» dediğimiz insanlara öteden beri aşılayageldikleri tutumun tıpatıp aynıdır. Çalışkanlık, uyanıklık, uzak çıkarlar uğruna uzun saatler çalışmaya razı olma, hattâ yetkeye boyun eğme, bütün bunlar S.S.C.B.'de yeniden ortaya çıkmaktadır; üstelik S.S.C.B.'de yetke hâlâ Evrenin Hâkiminin İradesini temsil etmektedir, yalnız şimdi buna yeni bir ad verilmiştir: Diyalektik Materyalizm.]]

Rusya'da proletaryanın kazandığı zaferle, başka ülkelerde feministlerin kazandığı zafer arasında bazı ortak noktalar bulunmaktadır. Yüzyıllardan beri erkekler, kadınların manevi üstünlüğünü kabul etmiş ve iktidar konusunda kendilerinden aşağı durumda bulunmaları yönünden de onları, manevî üstünlüğün iktidardan daha değerli olduğu savıyla avutmuşlardır. Feministlerin öncülleri, erkeklerin erdemin değeri konusunda kadınlara söylediklerinin hepsine inandıkları, ama siyasal iktidarın değersizliği konusunda söylediklerine inanmadıkları için, en sonunda feministler, kadınların her ikisine de sahip olması gerektiğine karar verdiler. Fiziksel çalışma bakımından buna benzer bir şey Rusya'da gerçekleşmiştir. Yüzyıllarca, zenginler ve zenginlerin çanak yalayıcıları «namuslu emek» üzerine övgüler düzmüşler, basit yaşa-

yışı övmüşler, yoksulların cennete gitme olasılığının zenginlerinkinden çok olduğunu aşıl原因 bir dini öğretmişler ve genellikle, tıpkı kadınların cinsel köleliklerinden özel bir soyluluk kazandıkları fikrine erkeklerin onları inandırmaya çalışmaları gibi, bedenleriyle çalışan işçileri, maddenin uzaydaki durumunu değiştirmenin onlara özel bir soyluluk kazandıracağı fikrine inandırmaya çalışmışlardır. Rusya'da, bedenle çalışmanın üstünlüğü konusundaki bütün bu öğretiler ciddiye alınmış, bunun bir sonucu olarak da bedenle çalışanlar başka herkesten fazla yüceltilmişlerdir. Bu durumu canlandırma yolundaki girişimler ruh bakımından aynı olmakla birlikte, amaç bakımından değişiktir: bu girişimlerin amacı, özel işlerde çalıştırılacak fedai işçiler yetiştirmektir. Şimdi gençlerin önüne konulan ülkü bedensel çalışmadır ve bu ülkü bütün ahlâk öğretilerinin temelini meydana getirmektedir.

Şimdilik, bütün bunlar belki de yararlı olabilir. Doğal kaynakları zengin, koskoca bir ülke gelişmeye hazırlanmaktadır ve borç almadan gelişmesini tamamlamak zorundadır. Bu koşullar içinde çok çalışmak zorunluğu vardır ve bu çok çalışmanın ödülü de büyük bir olasılıkla, görülecektir. Ama uzun saatler çalışmak zorunda kalınmadan herkesin rahat edebileceği noktaya ulaşıncaya ne olacaktır?

Batı'da, bu problemle uğraşmak için çeşitli yollar vardır bizim elimizde. Biz iktisadi adaleti gerçekleştirmeye kalkışmadığımız için tüm ulusal gelirin büyük yüzdesi, nüfus içinde büyük bir bölümü hiç çalışmayan küçük bir azınlığa gider. Üretim hiçbir şekilde bir merkezden yönetilmediği için, sürüyle gereksiz şey üretiriz. Nüfusun bir bölümünü gerektiğinden çok çalıştırmak suretiyle geri kalanların emeğinden vazgeçebildiğimiz için, çalışan nüfusun büyük yüzdesini aylak bırakırız. Bu yön-

temler yetersiz kalınca da savaş çıkarırız: havaî fişekleri ömründe ilk kez görmüş çocuklar gibi, bir kısım insanlara yüksek güçte patlayıcı maddeler yaptırır, bir kısmına da bunları patlattırırız. Bütün bu düzenleri bir araya getirerek, sıradan insanların kaderinin çetin bir bedensel çalışma olduğu fikrini, güç de olsa yaşatmayı beceririz.

İktisadî adalet ve üretimin merkezden yönetilişi dolayısıyla, Rusya'da bu problem ister istemez değişik bir biçimde çözülecektir. Zorunlu ihtiyaç maddeleri ve temel rahatlıklar herkese sağlanır sağlanmaz bu problemi çözmek için başvurulacak akıllıca yol, daha fazla boş vaktin mi, yoksa daha fazla mal üretiminin mi tercih edileceği konusunda her aşamada halk oyuna danışılarak, çalışma saatlerini derece derece azaltmak olurdu. Ama çok çalışmanın erdem olduğu bir kere aşılarmış bulunduğu göre, içinde boş vaktin çok, çalışmanın ise az olduğu bir cennet hedefine yetkililerin nasıl ulaşabileceklerini kestirmek zordur. Yetkililerin durmadan yeni planlar ortaya atarak, böylece, kazanılmış boş vakti gelecekteki verimliliğe feda edecekleri daha büyük bir olasılık gibi gözüküyor. Geçenlerde Rus mühendislerinin hazırladıkları ustalıklı bir plânla ilgili yazılar okumuştum; bu plân, Karadeniz'in ortasına bir baraj oturtarak Beyazdeniz'le Sibirya'nın kuzey kıyılarıнын iklimini ılımanlaştırmak amacım güdüyordu. Hayranlıkla karşılanacak bir plân gerçi, ama aynı zamanda emekçilerin en soyluları Kuzey Buz Denizi'nin buzlu alanlarıyla tipileri arasında çalıştırılırken, proletaryanın rahatını daha bir kuşak geciktirecek bir plân. Böyle bir şey, eğer gerçekleşirse, bu, çok çalışma kavramına, artık çok çalışmaya ihtiyaç duyulmayan bir tembellik düzeyine ulaştıracak araçtan çok, kendi başına bir amaç gözüyle bakmanın sonucu olacaktır.

Gerçek odur ki, maddenin bir bölümü varlığımız için

zorunlu olduğu halde, maddeye durmadan biçim ve yer değiştirmek hiç de insan hayatının amaçlarından biri değildir. Eğer yle olsaydı, kanal açma işinde çalışan her ameleyi Shakespeare'den üstün tutmamız gerekirdi. Bu hususta bizi yanlış yöne sevkeden iki neden vardır. Birincisi, yoksulların hallerinden hoşnut olmalarını sağlama zorunluluğudur ki, bu zorunluk binlerce yıldan beri zenginleri, çalışmanın erdem olduğu konusunda vaaz vermeye —kendileri bu hususta erdemsiz kalmak için ne gerekirse yaptıkları halde— sevketmiştir. İkincisi de, yeryüzünde meydana getirebileceğimiz hayret edilecek değişikliklerden haz duymamıza sebep olan,yeni, makineleşme zevkidir. Bu iki güdünün hiçbiri, bedeniyle çalışan işçi üzerinde bir etki uyandırmaz. Bedeniyle alışan işçiye, hayatının en iyi bölümü üzerine ne düşündüğünü soracak olsanız, size şöyle söylemesi olasılığı pek yoktur: «Bedensel çalışmadan zevk duyuyorum, çünkü bedensel çalışma bana, insanoğlunun yapabileceği en soylu işi yaptığım duygusunu veriyor, ayrıca insanoğlunun üzerinde yaşadığı gezegeni ne kadar değiştirebildiğini düşünmek de hoşuma gidiyor. Gerçi bedenimin belirli sreler içinde dinlenmeye ihtiyaı var ve ben bu ihtiyaı elimden geldiği kadar gidermek zorundayım, ama yine de en mutlu anlarım, sabah olup da çalışmaya başladığım anlardır, zira ruhumu doyuran kaynak çalışmadır.» Bedenleriyle alışan işçilerin böyle bir şey söylediklerini hiç duymadım. Onlar çalışmaya hangi gözle bakılması gerekiyorsa o gözle, yani, geçimlerini sağlamanın zorunlu bir koşulu gözüyle bakarlar ve duyabilecekleri mutluluğu da serbest saatleri içinde bulurlar.

Denilecektir ki, aylaklığın azı iyidir, ama insanlar yirmi dört saatte topu topu dört saat çalışsalar, günlerini nasıl geçireceklerini bilemezlerdi. Bu görüş modern dünyada geçerli olduğu oranda, uygarlığımız için bir yüz

karasıdır; bu görüş daha önceki dönemlerin hiçbirinde geçerli olamazdı. Eskiden kaygısızlığa, oyuna bir yer vardı; verimlilik fikrine bir dine sarılır gibi bağlanması, insanlar arasında kaygısızlığın da, oyunun da yerini bir dereceye kadar daraltılmış bulunuyor. [Modern insan her şeyin, o şeyin kendisi için değil de, başka bir şey uğruna yapılması gerektiğine inanıyor.] Meselâ ciddiliği hayatlarında hiçbir vakit elden bırakmayan yaradılıştaki olan insanlar, durmadan, sinemaya gitmeyi kötülemekte ve bize, sinemanın gençleri suç işlemeye yönelttiğini söylemektedirler. Ama buna karşılık film yapımıyla ilgili her türlü çalışma saygıyla karşılanmaktadır, çünkü bu çalışmalar para getirmektedir. İstenilir eylemin, kâr getiren eylem olduğu anlayışı her şeyi tepetaklak etmiştir. Size eî sağlayan kasap, size ekmek sağlayan fırıncı övgüye değer kişilerdir, çünkü bunlar bu işlerden para kazanırlar; ama bunların size sağladığı besinleri siz sadece çalışmak için güç kazanmak amacıyla değil de, bunun yanı sıra sırf yemek zevki için de yiyorsanız, hafifmeşrebin birisiniz demektir. Daha genel söylersek, para kazanmak iyi, para harcamak kötü sayılmaktadır. Para kazanmakla, para harcamanın bir alışverişin iki yönü olduğunu düşündüğümüz zaman, birinin iyi, ötekinin de kötü sayılması çok saçmadır; o zaman insan, anahtarların iyi, anahtar deliklerinin kötü olduğunu da savunabilir. Mal üretiminde eğer bir erdem varsa, bu erdem, o malın tüketilmesinin sağlayacağı üstünlükten gelmelidir. Toplumumuzda birey, kâr için çalışır; ama onun çalışmasının toplumsal amacı, ürettiği şeyin tüketilmesi olmak gerektir. Çalışkanlığı artırıcı etkenin kâr sağlamak olduğu bir dünyada insanların duru bir biçimde düşünebilmelerini zorlaştıran şey, bireyle toplumsal üretimin amacı arasındaki bu ayrılıktır işte. [Bizler üretimi gerektiğinden değerli, tüketimi de gerektiğinden değersiz tutarız. Bunun bir so-

nucu olarak da, eğlencenin ve basit mutluluğun önemini çok küçümser, üretimin değerini tüketiciye verdiği hazla ölçmeyiz.)

Çalışma saatlerinin dörde indirilmesini önerirken, geri kalan bütün vakit ille de saçmasapan şeylerle harcanmalıdır demiyorum. Dört saatlik çalışmanın bir insana, yaşamak için gerekli ihtiyaç maddeleriyle rahatlıkları sağlayabilmesi ve insanın geri kalan zamanını dilediği gibi kullanabilmesi gerektiğini söylemek istiyorum. Böyle herhangi bir toplumsal sistemde eğitimin şimdikinden daha ileriye götürülmesi ve eğitimin kısmen, boş vakitlerini akıllıca kullanabilmelerini mümkün kılacak zevk inceliklerini insanlara kazandırmayı hedef alması esastır. Zevk inceliklerinden söz ederken de sadece «alimâne» sayılan şeyleri anlatmak istemiyorum. Kuş uçmaz kervan geçmez uzak köşeler dışında köylü dansları ölmüştür, ama bu dansların işlenmesini, mükemmelleştirilmesini sağlayan güdüler insan doğasında hâlâ var olmalıdır. Şehir insanlarının zevkleri nitelik bakımından çoğunlukla edilgin hale gelmiş bulunuyor: sinema seyretmek, futbol maçlarını izlemek, radyo dinlemek v.b. Bunun nedeni de, şehirlilerin bütün enerjilerini çalışmada tüketmeleridir; eğer daha çok boş vakitleri olsaydı, şehirliler yine eskiden olduğu gibi, bizzat kendilerinin etkin rol oynadıkları eğlencelerin tadını çıkarırlardı.

Geçmişte ufak bir aylak sınıf, büyük bir çalışan sınıf vardı. Aylak sınıf, toplumsal adalet açısından hiç de hak etmediği imtiyazlardan yararlanıyordu; dolayısıyla bu sınıf ister istemez baskıya yöneliyor, nefret uyandırıyor ve imtiyazlarını haklı gösterecek kuramlar icat etmek zorunda kalıyordu. Bu olgular aylak sınıfın mükemmelliğini büyük çapta azaltmış, ama bu gerilemeye rağmen, bizim uygarlık dediğimiz şeyin hemen hemen tümünü bu sınıf yaratmıştır. Sanatı geliştiren, bilimleri bulan

bu sınıftır; bu sınıf kitaplar yazmış, bu sınıf felsefeler ortaya atmış ve toplumsal ilişkileri bu sınıf inceltmiştir. Hattâ baskı altındakilerin kurtuluşu bile genellikle yukarıdan aşağı doğru gelişmiştir. Aylak sınıf olmasa, insanlık barbarlıktan hiç kurtulamazdı.

Bununla birlikte hiçbir görev taşımayan aylak sınıfta, aylaklığın babadan oğula geçmesi yöntemi olağanüstü denecek kadar zararlı olmuştur. Bu sınıfa mensup olanların hiçbirine çalışkanlık öğretilmediği gibi, bu sınıftan olanlar bütünüyle olağanüstü bir zekâyâ da sahip değildiler. Bu sınıftan bir Darwin çıkmış olabilir, ama Darwin'in karşısına da tilki avından ve yasak yerde avlananları cezalandırmaktan daha zekice hiçbir şey düşünemeyen on binlerce eşrafı koymak gerektir. Aylak sınıfın rastgele ve bir yan ürün olarak sağladığı şeyleri zamanımızda üniversiteler sözümona sistemli bir yoldan sağlamaktadır. Bu büyük bir ilerlemedir, ama bunun da kendine göre bazı geriletici yanları vardır. Üniversite hayatı genel olarak dünyada yaşanan hayattan o kadar değişiktir ki, akademik bir ortamda yaşayan kimseler sıradan erkeklerle kadınların düşünce sorunlarının farkında olmamaktadırlar; üstelik, akademik ortamda yaşayanların kendilerini anlatış tarzları, niteliği dolayısıyla, genel halk yığını üzerinde fikirlerinin gerektiği gibi etkili olabilmesini sağlayamamaktadır. Üniversitelerin noksanlarından biri de, burada araştırmaların örgütlü oluşu dolayısıyla, özgün bir araştırmada bulunmak isteyecek bir insanın cesaretinin kırılması ihtimalinin büyük oluşudur. Bundan ötürü akademik kuruluşlar yararlı olmakla birlikte, kendi duvarları dışımda kalan herkesin yararlılıktan uzak amaçlar peşinde koştuğu bir dünyadaki uygarlığın çıkar bekçiliğini yapmaya yetersizdirler.

Hiç kimsenin günde dört saatten çok çalışmak zorunda kalmayacağı bir dünyada bilime meraklı olan her-

kes aç kalmadan bilimle uğraşabilecek; her ressam, tabloları ne kadar mükemmel olursa olsun, aç kalmadan resim yapabilecektir. Genç yazarlar, anıtsal eserlerini verebilmek için iktisadî bağımsızlıklarını kazanmak kaygusuyla önce geçim sağlayacak ıvır zıvır eserler vererek dik-kati çekmek, neden sonra anıtsal eserlerini verme zamanı gelince de hem böyle büyük eserler verme iştahını, hem de yeteneğini kaybetmiş bulunmak zorunda kalmayacaklardır. Meslek çalışmaları sırasında iktisat ya da yönetimin herhangi bir evresine ilgi duyanlar, üniversiteden olan iktisatçıların eserlerini çoğunlukla gerçek yönünden noksan bırakan akademik çalışma yönteminin bağlayıcılığı bulunmaksızın, kendi fikirlerini geliştirebileceklerdir. Tıp adamlarının, tıbbî gelişmeleri öğrenecek kadar zamanları olacak, öğretmenler kendi gençliklerinde öğrendikleri ve aradan geçen zaman içinde gerçeğe uymadıkları meydana çıkmış olabilecek şeyleri alışlagelmiş yöntemlerle öğretebilmek için kendilerini parçalarcasına çabalamak zorunda kalmayacaklardır.

Hepsinden önemlisi, sinir bozukluğu yerine, yorgunluk, bıkkınlık, hazımsızlık yerine mutluluk olacak, yaşama sevinci bulunacaktır. Zorunlu çalışma, boş zamanları zevkli kılmaya yetecek kadar olacak, ama bitkinlik yaratacak kadar olmayacaktır. İnsanlar boş zamanlarında yorgun olmayacaklarından sadece edilgin ve yavan eğlenceler istemeyeceklerdir. İnsanların hiç değilse yüzde biri, meslek çalışmaları dışındaki vakitlerini şu ya da bu cins bir kamu yararını hedef tutan çalışmalara ayırabilecekler ve bu çalışmalar geçim sağlamak kaygusuyla yapılmadığı için de, özgünlüklerinin karşısına çıkacak hiçbir engelle karşılaşmayacakları gibi, yaşlı üstatların koyduğu ölçülere uymak zorunda da kalmayacaklardır. Ama aylıklığın üstünlükleri sadece bu gibi özel durumlarda ortaya çıkmakla kalmayacaktır. Sıradan erkeklerle kadın-

lar, mutlu yaşama fırsatı elde edeceklerinden daha sevgi dolu olacaklar, kendi görüşlerine uymayanlara daha hoşgörüyle ve daha az kuşkuyla bakacaklardır. Kısmen bu nedenle, kısmen de savaş uzun ve zorlu çalışmaları gerektireceğinden, savaş isteği ortadan kalkacaktır. İyi huy-luluk, bütün törel nitelikler içinde, dünyanın en çok ihtiyaç duyduğu bir niteliktir ve iyi huy, çetin çabalarla dolu bir hayatın değil, rahatın, güvenlik duygusunun bir ürünüdür. Modern üretim yöntemleri hepimize rahat etme ve kendimizi güvenlik içinde duyma olanağını verdiği halde, bizler bunun yerine, bazı insanların aşırı derecede çalışması, bazılarının da açlıktan kıvrınması yöntemini seçmişizdir. Şimdiye kadar hep, tıpkı makinelerin bulunmadığı zamanlarda olduğu gibi bütün enerjimizi ortaya koymayı sürdürdük; yaptığımız budalalıktı, ama sonuna kadar da budalalıkta diretme için hiçbir neden yok ortada.

BÖLÜM II

'YARARSIZ' BİLGİ

Arkadaşlarını ele vermek suretiyle yükselerek kalburüstü bir adam haline gelmiş olan Francis Bacon, 'bilginin kudret olduğunu' savunmuştu; bu, hiç kuşkusuz, olgunluğa ulaşmış bulunanların deyimlerle edindikleri bir derstir. Ne var ki, bu BÜTÜN bilgiler için doğru değildir. Thomas Browne, sirenlerin ne türküsü çağırdıklarını bilmek istiyordu, ama sirenlerin türküsünü tespit edebilseydi, bu ona yargıçlıktan, ilinin Yüksek Şerif'lik makamına terfi edebilmek olanağını kazandırmayacaktı. Bacon'un sözünü ettiği bilgi, bilimsel adını verdiğimiz bilgidir. Bacon bilimin önemi üzerinde kuvvetle dururken, Arapların ve Ortaçağ başlarının geleneğini bir gecikmeyle sürdürmüş oluyordu, zira Arapların geleneğine, Ortaçağ geleneğine göre bilgi başlıca, hepsi de fennin kolları olan astroloji, simya ve farmakolojiden ibaretti. Bilgili adam demek, bu dallar üzerindeki çalışmalarını tamamlayarak sihirli güçler kazanmış olan adam demektir. On birinci yüzyıl başlarında Papa II. Silvester'in bir sihirbaz olduğuna, şeytanla dost olduğuna herkesin inanmasının biricik nedeni, Papa'nın kitap okuyan bir insan oluşuydu. Shakespeare zamanında sadece bir fanteziden ibaret olan Prospero, hiç değilse büyücülük kudreti bakımından, yüzyıllardan beri herkesin kabul edegelmiş bu-

lunduğu bilgili adam kavramını temsil ediyordu. Bacon fennin, önceki çağlarda yaşayan büyücü, falcı ve sihirbazların rüyalarında bile göremeyecekleri kadar kudretli bir sihirbaz değneği sağlayacağına —şimdi anlıyoruz ki, haklı olarak— inanıyordu.

İngiltere’de Bacon döneminde en yüksek noktasına ulaşmış olan Rönesans içinde, yalnızca yarar gözeten bilgi kavramına karşı bir başkaldırış vardır. Yunanlılar Homer’den zevk aldıkları için, tıpkı bizim müzikhol şarkılarını belleyişimiz gibi, bir şey öğrenmekte olduklarını farketmeksizin Homer’i çok iyi bellemişlerdi. Ne var ki, on altıncı yüzyıl insanları önce dil konusunda derin bir bilgi edinmeden Homer’i anlamaya başlayamazdı. On altıncı yüzyıl insanları Yunanlılar’a hayrandılar ve Yunanlılar’ın zevk aldığı şeylerden yoksun kalmak istemiyorlardı; bundan dolayı, gerek klâsikleri okuma yönünden, gerek bunun kadar makbul tutulamayacak bakımlardan Yunanlılar’ı kopya ettiler. Rönesansta bilgi, en aşağı içki ve sevişmek kadar, ‘joie de vivre’in * bir parçasıydı. Ve bu, yalnız edebiyat alanında değil, daha katı incelemelerde de böyleydi. Hobbes’un Euclid’le ilk temasının öyküsünü herkes bilir: kitabı açıp da bir rastlantı eseri Pishagor teoremiyle karşılaşan Hobbes, ‘Yahu bu olamaz’, diye bağırmış ve kanıtları geriye doğru okuyarak en sonunda aksiyoma varınca, akli yatmış. Bunun Hobbes için şehvî hazla dolu bir an olduğundan ve Hobbes’un o anda geometrinin alan ölçmekteki yararı düşüncesini aklının köşesinden bile geçirmediğinden kimse kuşku duyamaz.

Antik dillerin uygulama alanında kullanılabilme olanağını, teolojiyle ilgili olarak Rönesans’ın bulduğu bir gerçektir. Klâsik Latinceye duyulan yeni ilginin ilk sonuçlarından biri, Papalık makamından verilen düzmece buy-

---

* Fr. Yaşama sevinci (Ç. Notu).

rukların saygınlığının sıfıra indirilişı ve Konstantin'in Hristiyanlığa kazandırılışı olmuştu. Vulgate ve Septuagint'de * ortaya çıkarılan yanlışlar, Yunanca ve İbraniceyi protestan ilâhiyatçılarının polemik araçları arasında zorunlu öğeler haline getirdi. Puritanların Stuartlara, Cizvitlerin de Papayla ittifaka sırt çeviren hükümdarlara karşı direnişlerini haklı göstermek için, Yunanın ve Roma'nın cumhuriyetçi ruh taşıyan özdeyişleri canlandırıldı. Ne var ki, bütün bunlar, Luther'den hemen hemen bir yüzyıl önce İtalya'da tam anlamıyla hızını almış bulunan klâsik bilginin canlandırılışı hareketinin nedeni olmaktan çok, sonucuydu. Rönesansı doğuran bellibaşlı güdü, cahillik ve kör inançlar aklın gözlerine at gözlüğü taktığı sürece kaybedilmiş olan bir zenginliğin, sanatta ve düşünüşte özgürlüğün, kafa zevkinin tekrar kazanılması arzusu-ydu.

Yunanlıların, dikkatlerinin bir bölümünü felsefe, geometri ve astronomi gibi salt edebî ya da artistik olmayan konulara ayırdıkları anlaşıldı. Bundan dolayı, bu çalışmalara saygı gösterildi, öbür bilimlere karşı ise daha kuşkulu bir tutum takındı. Gerçi Hippocrates ve Galen adları tıbbı bir onur katıyordu; ama araya giren dönemi içinde tıp hemen hemen sadece Araplarla Yahudilerin uğraştıkları bir konu olmuş ve ayrılmaz bir biçimde büyüyle karışmıştı. Paracelsus gibi adamların güvenilmez ünlere de buradan geliyordu. Rengi tıbbıkinden de bulanık olan kimya ta on sekizincic yüzyıla kadar saygıdeğer bir nitelik kazanamadı.

Bir beyefendinin entellektüel araçlarının Yunanca, Latince ve bir parçacık geometriyle onun yanısıra azıcık da astronomi bilgisi olduğu düşüncesi işte bu yoldan yerleşmiştir. Yunanlılar geometriyi uygulama alanında kul-

---

* İncil'in iki çevirisi (Ç. Notu).

lanmadık yer bırakmadılar, astronomi için ise, o da astroloji kılığı içinde olmak üzere, ancak çöküş dönemlerinde bir kullanma alanı buldular. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda matematik esas itibarıyla Helenlerde olduğu gibi hiçbir çıkar gözetilmeksizin, bir uygulama alanı düşünülmeksizin incelendi ve büyücülükle ilişkileri dolayısıyla saygınlıklarını kaybetmiş bilimlere pek iltifat edilmedi. Daha geniş ve daha pratik bir bilgi kavramına doğru yönelmiş ve on sekizinci yüzyıl boyunca derece derece sürmüş olan değişikliği, bu dönemin sonunda, Fransız Devrimi ile makineleşmedeki gelişim birdenbire hızlandırdı ve Fransız Devrimi beyefendilere yakışır kültüre bir darbe indirirken makineleşmedeki gelişim de beyefendilere yakışmaz marifetlere yepyeni ve olağanüstü derecede geniş bir uygulama alanı açtı. Geçen yüz elli yıl boyunca insanlar «yararsız bilgi»nin değerinin ne olduğu sorusunu gittikçe daha çok kurcalamışlar ve gittikçe daha çok, sahip olmaya değer biricik bilginin toplum iktisadî hayatının şu ya da bu bölümüne uygulanabilir bilgi olduğu inancına varmışlardır.

Yararcı bilgi görüşü varlığını yalnız Fransa ve İngiltere gibi geleneksel eğitim sistemleri olan ülkelerde, o da ancak kısmen koruyabilmiştir. Meselâ üniversitelerde Çin klâsiklerini okumuş olup da, Modern Çin'in yaratıcısı Sun Yat-sen'i yakından tanımayan profesörler hâlâ bulunmaktadır. Hâlâ bazıları vardır ki, tarihi sadece arı üslûp sahibi yazarların aktardığı kadarıyla, yani Yunanistan'da İskender'e, Roma'da da Neron'a kadar olan ilkçağ tarihini bilirler de, ilkçağ tarihinden çok daha önemli olan daha yakın tarihi, sırf bu tarihi aktaran tarihçilerin edebî yanları güçlü olmadığı için öğrenmek istemezler. Bununla birlikte Fransa ve İngiltere'de bile eski gelenek can çekişmektedir, Rusya ve Birleşik Devletler gibi çağlarına daha iyi ayak uyduran ülkelerde ise tamamiyle orta-

dan kalkmıştır. Meselâ Amerika'da eğitim komisyonları, çoğu insanın iş yazışmalarında kullandığı kelimelerin to-pu topu bin beş yüz tane olduğuna işaret eder ve buna göre bütün geri kalan kelimelerin okulların ders prog-ramlarından çıkarılması gerektiğini bildirir. Bir İngiliz icadı olan 'Basic English' * daha da ileri gider ve kelime dağarcığında bulunması zorunlu kelime sayısını sekiz yü-ze indirir. Konuşmanın estetik değer ortaya koyabilme yeteneğine sahip bir şey olduğu kavramı ölmekte, bunun yerini, kelimelerin bütün amacının pratik bilgi aktarmak olduğu düşüncesi almaktadır. Rusya'da pratik amaçlar peşinde koşanlar bu işi Amerika'dakine oranla daha can-dan yürekten yapmaktadırlar: buradaki eğitim kurumla-rında her öğretilenin, eğitim ya da yönetim alanındaki birtakım açık amaçlara hizmet etmesine çalışılır. Bundan paçasını kurtaran biricik konu teolojidir: Diyalektik ma-teryalizmi burjuva metafiziğinin eleştirmesine karşı sa-vunabilmek için bazı kimseler kutsal yazıları Almanca aslından okumak, bazı profesörler de felsefe öğrenmek zo-rundadırlar. Ne var ki, ortodoks düşünüş daha güçlü bir biçimde yerleşmekte olduğundan, bu ufacık gedik de tı-kanacaktır.

Bilgi her yerde, iyiliği kendi içinde bulunan bir şey, ya da genellikle daha geniş, daha insancıl bir hayat gö-rüşü yaratma aracı değil, sadece, teknik ustalığın ayrıl-maz bir parçası sayılır hale gelmektedir. Bunun bir nede-ni de, bilimsel, teknik ve askerî zorunluk yüzünden top-lumun eskisine oranla daha bir bütünleşmiş hale gelişi-dir. Eskisine oranla şimdi toplum içinde daha büyük bir karşılıklı bağımlılık ve dolayısıyla bir insanı komşuları-nın yararlı bulduğu biçimde yaşamaya zorlayan daha bü-yük bir toplumsal baskı vardır. Çok zengin ailelere men-

---

* Bir çeşit basit, İngilizce öğretme yöntemi.

sup olanlar, ya da (İngiltere'de) eskilikleri yüzünden birer andaç sayıldıkları için dokunulmazlık kazananlar dışında kalan eğitim kurumları, paralarını diledikleri gibi harcamaya mezun olmayıp, hüner kazandırmak ve bağlılık aşlamak suretiyle yararlı bir amaca hizmet ettikleri konusunda Devlet'i inandırmak zorundadırlar. Bu, zorunlu askerliğe, izci örgütüne, siyasal partilerin kuruluşuna ve siyasal tutkunun Basın tarafından herkese bulaştırılmasına yol açan aynı akımın temelli bir parçasıdır. Hepimiz eskisine oranla yurttaşlarımızla daha yakından ilgiliyizdir, eğer erdem sahibiysek onlara iyilikte bulunmak ve herhalde onların bize iyilik etmelerini sağlamak isteriz. Aldığı zevk nitelik bakımından ne kadar incelmış olursa olsun, kimsenin tembel tembel hayattan zevk alması hoşumuza gitmez. Herkesin büyük davaya (bu büyük dava her ne ise) yardım konusunda, bir şeyler yapması, hele kötü adamlar bu büyük davaya karşı çalıştıkları için, mutlaka bir şeyler yapması ve bu karşı çalışmaların durdurulması gerektiğine inanırız. Kafamızın boş zamanı, dolayısıyla da, bizce önemli sayılacak herhangi bir şeyle savaşmamızda yardımcımız olacak niteliktekiler dışında bilgi edinmeye yetecek zamanı yoktur.

Dar çerçeveli yararlı eğitim görüşünden yana söylenebilecek pek çok şey vardır. Geçimi sağlamaya başlamadan her şeyi öğrenmeye vakit yoktur, 'yararlı' bilgi de hiç şüphesiz çok yararlıdır. Modern dünyayı yapan bu yararlı bilgidir. Bu bilgi olmasa, makinelerimiz, otomobillerimiz, demiryollarımız ya da uçaklarımız olmazdı; şurasını eklemek gerekir ki, modern reklâmcılık ve modern propaganda da olmazdı. Modern bilgi, sağlık alanında büyük gelişmeler doğurmuş, aynı zamanda da koca bir şehir halkını zehirli gazlarla yok etme yolunu bulmuştur. Dünyamızı eski zamanlardan ayıran belirgin nitelik her ne ise, bunun kaynağı 'yararlı bilgi'dedir. Hiçbir toplum

henüz buna yeteri kadar sahip değildir ve eğitimin bunu sağlama yolunda çalışmaya devam etmesi gerektiğine hiç kuşku yoktur.

Ayrıca şurasını da kabul etmek gerekir ki, geleneksel kültür eğitiminin büyük bölümü budalaca şeylerden ibaretti. Okul öğrencileri yıllar boyu Latin ya da Yunan dili grameri öğrenmeye çalışırlar, sonunda ise (birkaçı dışında) bir Latin ya da Yunan yazarını okumalarını sağlayacak ne yetenek ne de isteği elde edebilirlerdi. Modern diller her bakımdan, Latince ve Yunanca'ya tercih edilir. Modern diller sadece daha yararlı değildirler, aynı zamanda, çok daha kısa zaman içinde çok daha fazla kültür verirler. On beşinci yüzyılda, okunmaya değer ne varsa hepsi, eğer İtalyanca değilse, ya Latince ya da Yunanca olduğundan, bu yüzyılda yaşayan bir İtalyan için Latince ve Yunanca kültür kapısını açan biricik anahtardı. Ne var ki, on beşinci yüzyıldan zamanımıza kadar çeşitli modern dillerde büyük edebiyatlar boy vermiş ve uygarlığın gelişmesi o derece hızlı olmuştur ki, sorunlarımızı anlayabilmek bakımından modern ulusları ve onların nispeten yeni tarihlerini bilmenin sağladığı yarar yanında, antikiteyi bilmenin sağlayacağı yarar devde kulak kalır. Geleneksel eğitim yapan okul öğretmeninin, bilgide canlılık döneminde hayranlıkla karşılanan görüş açısı, on beşinci yüzyıldan bu yana dünyanın yaptıklarını görmezlikten geldiği için, aşırı derecede daralmıştır. Doğru düşünülecek olursa, gerçekten de, kültüre yalnız tarih ve modern diller değil, bilim de hizmet eder. Bundan dolayı, geleneksel öğretim programlarını savunmaksızın, eğitimin doğrudan doğruya yarar gütmekten başka amaçları da olması gerektiği tezini öne sürmek mümkündür. Yararlılığı da, kültürü de daha geniş bir görüşle düşündüğümüz zaman görülecektir ki, bunların uyumsuzluğu, her birinin fanatik savunucularının sandığından daha azdır.

Bir de, kültürün ve dolaysız yararlılığın birleştirilebildiği hallerden ayrı olarak, teknik yeterliliğe hizmeti dokunmayan cinsten bilgiye sahip olmanın sağladığı dolaylı yarar vardır ki, bu da çeşit çeşittir. Bu cins bilgi edinme yolunda atılan adımların daha çok özendirme görmesi sayesinde ve ayrıca, meslekî hedeflerden başka amaç gütmeyen uzmanlık çalışmalarının amansızca temposunun yavaşlatılması yoluyla, modern dünyanın en kötü yanlarından bazılarının düzeltilebileceği kanısındayım ben.

Bilinçli eylem bütünüyle bir tek belirli amaç üzerinde toplandığı zaman, pek çok insanda bunun kesin sonucu olarak bir dengesizlik ve bu dengesizliğin yanısıra sinir bozukluğu başgösterir. İkinci Dünya Savaşı'nda Alman politikasını yöneten adamlar birtakım hatalar işlediler; meselâ bunlardan bir tanesi, Amerika'yı müttefikler safına iten denizaltı saldırılarıdır. Bu konu üzerine ilk defa eğilen herhangi bir kimse, bunun hata olduğunu görebilir, ne var ki, Alman politikasının yöneticileri, kâfalarını hep bir noktaya vermelerinin ve hiç tatil yapmamalarının bir sonucu olarak sağlıklı yargıda bulunamadıklarından, bunu göremediler. İnsan gruplarının, doğal dürtüleri uzun süre baskı altında tutan işlere giriştikleri her yerde aynı durum görülebilir. Japon emperyalistlerinde de, Rus Komünistlerinde de, Alman Nazilerinde de hep gergin bir fanatizm vardır ki, bu başarılmayı bekleyen birtakım büyük işlerden ibaret bir zihin dünyası dışında yaşantıları olmamasından ileri gelmektedir. Bu büyük işler, fanatiklerin sandıkları kadar önemli ve iyi olduğu zaman bunların sonuçları da görkemli olabilir; ne var ki, birçok örneklerde görüş darlığı, çok büyük bazı karşı güçleri göze ya hiç göstermemekte, ya da cezalandırılması, terörle karşılanması gereken şeytan işi olarak göstermektedir. En aşağı çocuklar kadar büyük-

lerin de oyuna, yani, zaman zaman, o anda vereceği zevkten başka hiçbir amaç taşımayan eylemlere ihtiyaçları vardır. Ama eğer oyun kendi amaçlarına hizmet edecekse, çalışmayla bağlı olmayan hususlara ilgi duymak ve bunlardan zevk almak şarttır.

Şehirli modern insanların eğlenceleri gitgide daha edilgin gitgide daha kolektif olma ve başkalarının ustalıklı eylemlerine edilgin bir şekilde seyirci kalmaktan ibaret hale gelmektedir. Kuşkusuz, eğlencenin böylesi bile hiç yoktan iyidir; ama eğitim sayesinde, işle bağlı olmayan cinsten çok daha zengin ve zekice meraklar edinmiş bir toplumun zevkini çıkarabileceği eğlenceler kadar iyi değildir. İnsanlığın makinelerin verimliliğinden yararlanabilmesini sağlayacak daha iyi bir iktisadî örgütlenme, daha çok boş zaman kalmasına yol açardı; boş zamanın çoğu ise, hatırı sayılır beyinsel çalışmaları ve merakı olanlar dışında, insanlara sıkıcı gelir. Boş zamanı bulunan bir toplumun mutlu olabilmesi için bu toplumun eğitilmiş, hem de teknik bilginin dolaysız yararı kadar, beyinsel zevk de gözönünde bulundurularak eğitilmiş bir toplum olması gerektir.

Başarılı bir biçimde sindirilmiş bilgi içindeki kültür ögesi, bir insanın düşünce ve isteklerinin karakterine biçim verir, bu düşünce ve isteklerin sadece o insanın en önde gelen ihtiyaçları bakımından önem taşıyan konulara değil, hiç değilse kısmen, o insanın önde gelen çıkarları dışında kalan geniş konulara da yönelmesini sağlar. Bilgi sayesinde belirli birtakım yetenekler kazanınca, insanın bu yeteneklerini topluma yararlı olacak yolda kullanacağı düşüncesi şimdiye dek rahatlıkla kabul edilegelmiştir. Dar görüşlü yararcı eğitim kavramı, bir insanın yetenekleri kadar amaçlarını da eğitmek zorunluğu bulunduğunu gözden kaçırır. Büyük küçük, insan doğasında, çeşitli biçimlerde kendini gösteren hatırı sayılır bir

zalimlik ögesi vardır. Okulda oğlanlar yeni gelen bir öğrenciye, ya da elbiseleri pek alışılmamış biçimde olan birine kötü davranma eğilimindedirler. Pek çok kadın (epeyce de erkek) kötü niyetli dedikodularla, ellerinden geldiği kadar acı verirler hemcinslerine. İspanyollar boğa güreşine bayılırlar; İngilizler avcılık ve atıcılıktan zevk alırlar. Aynı zalimlik dürtüleri, Almanya'da Yahudi, Rusya'da da kulak * avı ile çok daha ciddi biçimler almaktadır. Emperyalizmin her türlüşü, zalimlik dürtülerinin rahatça boşalacağı alanlar yaratır ve savaşta bu dürtüler en yüce kamu görevi olarak kutsanır.

Gerçi çok yüksek eğitim görmüş kişilerin de bazen zalim olduklarını kabul etmek gerekir, ama hiç şüphe yok ki, bunlar arasından zalim, kafaları işlenmemiş insanlar arasındakine oranla pek seyrek çıkar. Okulda herkese çatan oğlanlar arasında beyinsel yeteneği ortalama bir düzeyde olanına pek seyrek rastlanır. Bir linç olayında gözü dönmüşlerin başını çekenler çok kere son derece cahil adamlardır. Bunun nedeni, kafaların eğitilmesinin mutlaka olumlu insancıl duygular uyandırabilmesinde değildir; gerçi öyle de olabilir, ama asıl neden, eğitilmiş kafaların, komşulara kötülük etmekten daha başka şeylere merak duymasmda, kendine güvenme duygusunu insanlar üzerinde egemenlik kurmaktan başka kaynaklarda arayıp bulmasındadır. Genellikle insanlar tarafından en çok arzulanan iki şeyden birincisi iktidar sahibi olmak, ikincisi de hayranlık uyandırmaktır. Cahil kişiler bir kural olarak bunların her birini, fiziksel üstünlük elde etmek suretiyle gaddarca yollardan başarır. Kültür ise insana iktidarı daha az zararlı biçimlerle kazandırdığı gibi, hayranlığı da, hayranlığa daha layık yollardan uyandırma olanağı sağlar. Galile, dünyayı değiştirmek bakımın-

---

* Çarlık Rusyasında toprak ağası (Ç. Notu).

dan herhangi bir hükümdardan çok fazlasını yapmıştır; Galile'nin iktidarı ise, kendisine eza cefa edenlerin iktidarını çok aştı. Bundan dolayı da Galile, karşılık olarak kendisine eza cefa edenlere aynı şeyi yapmayı amaç edinmedi.

'Yararsız bilgi'nin en önemli üstünlüğü belki de, derin düşünme alışkanlığı yaratmaya yardımcı oluşundadır. Dünyada herhangi bir eyleme girmeden önce düşünmek ihtiyacını duyan insan çok azdır, hem de sadece, eyleme girmeden önce gerektiği kadar düşünmeyi gerektiren durumlarda değil, aynı zamanda, düşünüldüğü takdirde belki de düşüncenin bize o eyleme hiç girmemeyi salık vereceği bazı durumlarda da bu böyledir. İnsanlar bu konuda yan tutmalarım çeşitli tuhaf biçimlerde gösterirler. Mefistofeles genç öğrenciye kuramın kurşunı, ama hayat ağacının yeşil olduğunu söyler, herkes de bu lafı, sanki Goethe'nin toy bir öğrenciye şeytanın ağzından söylediği ve ancak şeytanın ağzına yakıştırdığı bir fikir değilmiş de, Goethe'nin kendi fikriymiş gibi alır kullanır. Hamlet eylemsiz düşünceye karşı korkunç bir uyarma olarak kabul edilir de, Otello'yu kimse düşüncesiz eyleme karşı bir uyarma saymaz. Bergson gibi profesörler, pratik insanlara olan bir çeşit züppece hayranlıkları yüzünden, felsefeyi yerin dibine batırarak, hayatın en üstün anlarının bir süvari hücumunu andırması gerektiğini ileri sürerler. Ben kendi hesabıma eylemin en üstününü, evrenin ve insan kaderinin derinliğine algılanmasından doğan eylem olarak kabul ederim, yoksa, insanın kendi kendini romantik, ama oransız bir biçimde kabul ettirmesi amacına yönelmiş tutkulu bir içtepiden doğan eylem olarak değil. Zevki eylemden çok düşüncede arama alışkanlığı, bilgece olmayan davranışlara ve aşırı iktidar aşkına karşı bir koruyucu olduğu kadar, insanın talihsizlik anlarında ağırbaşlılık ve sükûnetini, tasalar arasında kafa huzurunu

korumasına yarayan araçtır da. Yalnız kişisel nitelikli amaçlara yönelmiş bir hayat büyük ihtimalle, er ya da geç, çekilmez derecede ıstırap verici olacaktır; hayatın trajik yanlarına ancak, daha geniş ve daha az korkunç dünyalara açılan pencereler sayesinde dayanılabilir.

Derin düşünme alışkanlığına sahip bir kafanın, en hafifinden en ciddisine kadar çeşitli üstünlükleri vardır. Pireler, treni kaçırmak, iş alanında karşılaşılan terslikler gibi ufak tefek can sıkıcı olaylarla başlayalım. Bu gibi tasalar, kahramanlık üzerine, ya da bütün insan sıkıntılarının geçici olduğu üzerine derin derin düşünmeyi hiç gerektirmese bile, yine de bunların yol açtığı sinirlilik pek çok insanın neşesini kaçırmakta, yaşama zevkini bozmaktadır. Bu gibi durumlarda, o anın tasasıyla gerçek ya da hayali bağlantısı bulunan, kenara köşeye sıkışmış bilgi kırıntılarında pek çok avuntu bulunabilir; bulunmasa bile, hiç değilse bu bilgiler, içinde bulunan tasalı anı insana unutturmaya yarayabilir. Öfkeden gözü dönmüş kimselerin saldırısına uğranıldığı zaman, Descartes'm 'Tutkular Üzerine Risale' adlı eserindeki «Öfkeden kıpkırmızı kesilenlerden çok niye öfkeden bembeyaz kesilenlerden korkulmalıdır?» başlıklı bölümü hatırlamak hoş olur. Bir kimse uluslararası işbirliğini sağlamakta karşılaştığı güçlüklerden ötürü sabırsızlığa kapıldığı zaman eğer azizlik mertebesine yükselmiş Kral IX. Louis'yi; bu Kralm, haçlı seferine çıkmadan önce, Binbir Gece Masallarında görülen, dünyadaki kötülüklerin yarısını kendinde toplamış Dağların İhtiyarı ile nasıl işbirliği ettiğini hatırına getirirse, sabırsızlığı kalmaz. Kapitalistlerin açgözlülükleri ezici bir hal aldığı zaman, insan, cumhuriyetçilik erdeminin simgesi Brutus'un bir site halkına nasıl yüzde kırk faizle ödünç para verdiğini ve site halkı faizi ödeyemeyince sırf bu siteyi kuşatmak için nasıl özel bir ordu kiraladığını hatırlayarak bir anda avunabilir.

Meraklı bilgiler sadece tatsız şeyleri daha tatsız hale getirmekle kalmaz, aynı zamanda tatlı şeyleri de daha tatlı kılar. Zerdali ile kaysının ilk olarak Çin'de, Han sülâlesinin ilk dönemlerinde yetiştirildiğini; Büyük Kral Kaniska'nın aldığı Çinli tutsakların bunları Hindistan'a soktuğunu, zerdali ile kaysının oradan da İran'a yayılarak, İsa'dan sonra birinci yüzyılda Roma İmparatorluğu'na ulaştığını; kaysı erken olgunlaşan bir meyve olduğu için 'apricot' (kaysı, zerdali) kelimesinin 'precocious' (erken gelişmiş) kelimesi ile aynı Latince kökten geldiğini; 'apricot' kelimesinin başındaki 'A' harfinin yanlışlıkla bir etimoloji hatası olarak eklendiğini öğrendiğimden beri kaysı ve zerdaliden daha çok zevk alıyorum. Bütün bu bildiklerim bu meyveyi benim için daha lezzetli hale getiriyor.

Yüzyıl kadar önce birtakım iyi niyetli insanseverler, 'yararlı bilginin yayılması' amacıyla dernekler kurdular, bunun sonucunda ise 'yararsız' bilginin lezzetini değerlendiremez oldular. Melankoliye düşecek gibi olduğum bir gün tamamiyle rastlantı eseri, Burton'un 'Melankolinin Anatomisi' adlı eserini açmış ve 'melankoli maddesi' diye bir şeyin var olduğunu, ama bazıları bunun dört durumdan doğabileceğini düşünürken, 'Galen'in, melankoliyi sadece üç durumun yarattığı, soğuk mizacın bunların dışında kaldığı fikrinde olduğunu ve Valerus ile Menardus'un da Montanus, Fuscus ve Montaltus gibi Galen'in bu fikrini doğru bulup desteklediklerini öğrendim. 'Beyaz nasıl siyah olabilir?' diyor onlar. Cevapsız kalan bu soruya rağmen, Saksonya Kralı Hercules'ün, Cardan'ın, Guianerius'un ve Laurentius'un karşıt fikirde olduklarını söylüyor bize Burton. Bu tarihsel düşünceler arasında yatan melankolim, ister üç durumdan, ister dört durumdan doğmuş olsun, geçti gitti.

Ne var ki, kültürün sağladığı hafif karakterdeki

zevkler pratik hayatın hafif karakterdeki tasalarından bir kurtuluş olarak yer tutarken, derin düşünüşün daha önemli olan erdemleri de, ölüm gibi, acı ve zulüm gibi, ulusların gereksiz felâketlere körü körüne kendilerini atışları gibi, hayatın daha büyük kötülükleriyle ilişkilidir. Dogmatik dinde artık avunma bulamayanlar eğer hayatın tozlu, haşın olmasını, kendini kabul ettirme yolunda atılan gülünç adımlarla dolu olmasını istemiyorlarsa, bunlar için dinin yerini alacak başka bir şey gereklidir. Şimdiki halde dünya, her biri kendi çıkarından başka bir şey düşünmeyen, her biri bir santim gerilemektense uygarlığı yıkmaya razı, hiçbiri insan hayatına bir bütün olarak bakamayan, öfkeli gruplarla dolu bulunuyor. Bu dar görüşlülüğe hiçbir teknik eğitim panzehir sağlayamaz. Meselenin birey psikolojisi oluşu oranında, bu dar görüşlülüğün panzehiri de tarihte, biyolojide, astronomide ve insanın kendine saygısını öldürmeksizin bireyin kendini uygun perspektiften görmesini sağlayacak bütün öteki inceleme konularındadır. Gerekli olan ve aranılan, şu ya da bu belli bilgi parçasında değil, bir bütün olarak insan hayatının amaçları kavramını ilham edecek cinsten bilgide; yani, sanat ve tarihte, kahraman bireylerin hayatlarını bilmekte ve insanoğlunun evrendeki tuhaf denecek kadar rastlantısal ve gelip geçici durumunu az çok anlayabilmekte yatar — insancıl niteliği belirgin olan şeylerden duyulan gururun doyurulmasını mümkün kılan bu şeylerin tümünde yatar; görebilme ve bilebilme gücünde, yüce ruhlulukla duyabilme, anlayışla düşünebilme gücünde yatar. Bilgeliliğin rahat gelişip boy vermesine en elverişli ortam, kişilik dışı duygu ile birleşmiş geniş algılardır.

Her zaman acılarla dolu olan hayat zamanımızda bundan iki yüzyıl öncekine oranla çok daha büyük acılarla doludur. Acıdan kaçmak için atılan adımlar insan-

ları yüzeyselliğe, kendi kendini aldatışa, sınırsız kolektif efsaneler icat etmeye sürüklüyor. Ne var ki, bu bir anlık gelip geçici hafiflemeler son duruşmada ıstırap kaynaklarını artırmaktan başka bir işe yaramıyor. Gerek bireysel talihsizliğin, gerek kamunun uğradığı talihsizliğin üstesinden ancak, irade ve zekânın karşılıklı olarak birbirini etkilediği bir süreçle gelinebilir: iradenin rolü kötülükten ya da doğru olmayan bir çözümü kabul etmekten sakınmak, zekânın rolü ise kötülüğü anlamak, eğer tedavisi varsa tedavi yolunu bulmak, eğer yoksa, kötülüğü ilişkileri içinde görerek, kaçınılmaz kabul ederek ve başka diyarlarda, başka çağlarda ve yıldızlararası uzayın dipsiz uçurumunda, kötülüğün ötesinde ne bulunduğunu hatırlayarak kötülüğü katlanılır hale getirmektir.

BÖLÜM III

MİMARLIK VE TOPLUMSAL SORUNLAR

Mimarlığın en eski çağlardan beri iki amacı vardır: birincisi tamamiyle yarar güden amaç, yani insanlara sığınaklık ve barınak sağlama amacı; öteki de siyasal amaç, yani, bir fikri insanların kafasına, o fikrin taştan ifadesinin gözkamaştırıcılığı yoluyla yerleştirme amacıdır. Yoksulların konutları bakımından birinci amaç yeterliydi; ne var ki, tanrıların tapınakları, kralların sarayları göksel güçler ile bu güçlerin yeryüzündeki sevgili kullarına karşı insanlarda korkuyla karışık saygı yaratmak amacıyla dikiliyordu. Arada sırada da yüceltilenler tek tek hükümdarlar değil, bütün toplum oluyordu: Atina'da Akrapol ile Roma'da Kapitol, azınlıklarla müttefiklere bu iki mağrur şehrin temsil ettikleri imparatorlukların görkemini göstermek amacıyla dikilmiştir. Kamuya ait yapılarda daha sonraları da plütokratlarla imparatorların sarayında estetik gözetiliyordu, ama köylülerin izbeleriyle şehirli proletaryanın yaşadığı konutlarda böyle bir amaç güdülmüyordu.

Ortaçağda, toplum yapısının daha karmaşık olmasına rağmen, mimarlıkta artistik güdü aynı derecede, hatta daha da sınırlanmış durumdaydı, zira derebeylerin şatoları yapılırken gözönünde tutulan amaç sadece sağlamlıktı ve eğer bu şatolarda bir güzellik eseri bulunursa bu

tamamiyle bir rastlantıyla oluyordu. Ortaçağda en güzel yapıların ortaya çıkmasına derebeylik değil, Kilise ile ticaret olanak vermiştir. Katedraller Tanrının ve O'nun Piskoposlarının görkemini gözler önüne seriyordu. İngiltere ile Hollanda arasında yün ticareti yapan ve İngiltere Kralılarıyla Burgonya Düklerini kiralık uşakları sayan tüccar sınıfı, duyduğu gururu görkemli kumaşçı dükkânlarında, Flanders'daki belediye yapılarında ve daha az görkemli olmak üzere birçok İngiliz pazar yerinde cisimlendiriyordu. Ama ticarî yapıları mükemmelliğe ulaştıran ülke, modern plütokrasinin doğum yeri olan İtalya idi. Haçlıları yolundan alıkoyan, birleşmiş Hristiyan hükümdarlarını hayran bırakan Venedik, denizin gelini Venedik, Dukalar Sarayı ile tüccar prenslerin saraylarının temsilcisi oldukları yeni bir görkemli güzellik tipi yarattı. Kuzeyli köylü baronların aksine, Venedik ve Cenova'nın şehirli para babalarının yalnızlığa, savunmaya ihtiyaçları olmadığından, bunlar yan yana yaşıyor ve içindeki görülebilir her şeyin aşırı derecede kılı kırk yarar olmayan herhangi bir yabancıya gözüne görkemli görüldüğü, estetik bakımdan doyurucu görüldüğü şehirler yaratıyorlardı. Özellikle Venedik'te, sefaletin gizlenmesi çok kolaydı: pis ve bakımsız semtler arka sokaklar tarafından saklandığı için, gondola binenler bunları hiçbir zaman görmüyorlardı. O zamandan bu yana plütokrazi o derece tam ve mükemmel bir başarı elde edememiştir bir daha.

Ortaçağda Kilise sadece katedraller değil, bizim modern ihtiyaçlarımızla daha yakın ilişkili, başka cins yapılar da kurdu: manastır kiliseleri, kadın ve erkek manastırları, kolejler. Bunlar yapılırken sınırlı bir Komünizm biçimi ve barışçı bir toplum yaşayışı gözönünde bulundu-ruluyordu. Bu yapılarda bireysel olan her şey kaba, gösterişten, süsten yoksun ve sade, komünal olan her şey ise gösterişli ve heybetliydi. Birey olarak keşişin alçakgö-

nüllülüğünü katı döşekli çıplak bir hücre doyuruyor; tarikat gururunu ise geniş ve görkemli salonlar, dua yerleri ve yemekhaneler gözler önüne seriyordu. İngiltere’de manastırlarla manastır kiliseleri daha çok turistleri ilgilendiren yıkıntılar halinde yaşamakta, buna karşılık Oxford ve Cambridge’deki kolejler hâlâ ulusal hayatın bir bölümü olma durumlarını ve Ortaçağ komünalizminin güzelliğini korumaktadırlar.

Rönesansın Kuzeye yayılışıyla birlikte, Fransa ve İngiltere’nin kaba saba baronları İtalyan zenginlerinin incelik ve parlaklığını edinmek için çalışmaya koyuldular. Mediçiler kızlarını krallara, şairlere, ressam ve mimarlara verirlerken, Alplerin kuzeyi ile Floransa modellerini kopya ediyor ve aristokratlar şatolarının yerine, saldırılara karşı savunmasız oluşlarıyla, saraya mensup uygarlaşmış kişizadelerin yeni duydukları güven hissini belirten güzel köşkler yaptırıyorlardı. Ne var ki, bu güven duygusunu Fransız Devrimi yoketti ve o andan itibaren de geleneksel mimarlık üslupları bütün canlılığını kaybetti. Eski iktidar biçimlerinin belli belirsiz hâlâ yaşadığı yerlerde bu üsluplar Napolyon’un Louvre’a eklettiği kanatlarda olduğu gibi, bazı yapılarda hâlâ belli belirsiz yaşamaya devam etti; ne var ki, Napolyon’un Louvre’a eklettiği yapıların, Napolyon’un güvensizliğini gösteren çok süslü bir bayağılığı vardır. Napolyon’un annesinin kötü bir Fransızcayla hiç durmadan ona tekrarladığı şu sözü unutmaya çalıştığını anlaşıyor: ‘Pourvou que cela doure.’

Ondokuzuncu yüzyılda, biri makine üretiminin, öteki de demokratik bireyciliğin ürünü olan iki tipik mimarlık biçimi vardır: bir yanda koca koca bacalarıyla fabrika yapıları, öte yanda da işçi sınıfından ailelerin yaşadığı sıra sıra küçücük evler. Fabrikalar, endüstrileşmenin doğurduğu iktisadî örgütlenmeyi temsil eder. Toprak rantının yüksekliği dolayısıyla büyük yapıların tercih edil-

diği yerlerde, bu gibi yapılar toplumsal bir birliğe değil, sadece mimarlık yönünden birliğe sahiptir: bunlar, içlerinde oturanların manastırdaki keşişler gibi müşterek mülkiyet esasına dayanan bir topluluk meydana getirmeyip, ellerinden geldiği kadar birbirlerinin varlığından habersiz kalmaya çalıştığı iş hanları, blok apartmanlar, ya da otellerdir. İngiltere’de, toprak değerinin çok yüksek olmadığı her yerde, her aileye ayrı bir ev esası kendini kabul ettirir. Londra’ya veya kuzeydeki herhangi büyük bir şehre trenle yaklaşılrken, uçsuz bucaksız diziler halinde sıralanmış bu cinsten küçük konutlar önünden geçilir; bu evlerin her biri bireyci bir hayatın merkezidir, komünal hayatı ise, oradaki çevrenin karakterine göre bürolar, fabrikalar ya da madenler temsil eder. Aile dışındaki toplumsal hayat, mimarlığın böyle bir sonuç doğurabildiği oranda, sadece ve sadece iktisadidir; iktisadi nitelik taşımayan toplumsal ihtiyaçlar ise ya aile içinde giderilmek, ya da hiç giderilmemek zorundadır. Eğer bir çağın toplumsal ülküleri üzerine, o çağın mimarlığındaki estetik niteliğe bakarak yargıda bulunmak gerekirse, son yüzyıl bu bakımdan insanlığın ulaştığı en alçak noktayı temsil eder.

Fabrikalarla sıra sıra ufak evler, kendi aralarında, modern hayatın tutarsızlıklarından merak uyandırıcı bir örnek ortaya koyarlar. Bir yandan üretim gittikçe daha büyük grupların ilgilendiği bir konu haline gelirken, siyaset alanları dışında saydığımız her şeyde, genel tutumumuz gittikçe daha bireyci olma eğilimi kazanmıştır. Bu sadece, kendi kendini ifade etme kültürünün insan-oğlunu her çeşit gelenek ve teamüle karşı anarşik bir başkaldırıya yönelttiği sanat ve kültür alanı bakımından değil, aynı zamanda —belki aşırı kalabalıklaşmaya bir tepki olarak— sıradan insanların ve özellikle sıradan kadınların günlük hayatları bakımından da böyledir. Fab-

rikalarda, sendikaların doğmasına yol açan zoraki bir toplumsal hayat vardır; ama yuvasında, her aile kendi başına kalmak ister. Kadınlar, 'Ben kendimi kendime saklarım,' derler; kocaları ise, onların evde oturup, evin efendisinin dönüşünü beklediğini düşünmekten hoşlanırlar. Müstakil küçük bir evin, müstakil bir mutfağın, ev işlerinde müstakil bir köleliğin ve çocukların okul saatleri dışındaki bakımının zahmetlerine kadınlar işte bu duygular sayesinde katlanabilmekte, hattâ bunları tercih etmektedirler. Müstakil evin işi zordur, müstakil evde hayat tekdüzedir ve kadın âdeta kendi evine hapsolmuş gibidir; ama yine de o, sinirlerini yıpratmasına rağmen bütün bunları daha toplumsal bir hayat tarzına tercih eder, zira müstakillik onun onuruna hizmet eder.

Bu tip mimarlığın tercih ediliş nedeni kadının durumuyla bağlıdır. Kadın haklarının savunulmasına ve kadınların oy kullanabilmelerine rağmen ev kadınının durumu, hiç değilse işçi sınıfından olan ev kadınlarının durumu, eskisine oranla pek büyük bir değişikliğe uğramamıştır. Ev kadını hâlâ kocasının eline bakmakta ve ağır işçi gibi çalıştığı halde ücret almamaktadır. Mesleği ev idaresi olduğu için, ev kadını idare edeceği bir evi olmasını ister. Çoğu insanların ortak niteliği olan kişisel inisiyatifi kullanabilme arzusunun, ev kadını için, kendi evi dışında doyurabilme olanağı yoktur. Koca ise, kendi yönünden, karısının onun için çalışıyor olmasından ve iktisaden ona bağımlı bulunmasından zevk duyar; ayrıca karısı ve evi onun mülkiyet içgüdüsünü, herhangi başka tip bir mimarlık tarzında mümkün olabileceğinden daha fazla doyurur. Karı ve koca zaman zaman daha toplumsal bir hayat arzusu duyacak olsalar bile, evlilikte mülkiyet kavramından ileri gelen bir duyguyla, bir diğerinin hiç değilse karşı cinsten belki de tehlikeli kimselerle karşılaşması olasılığı bu yaşayışta azaldığı için yine de memnun-

durlar. Böylece, yaşayışları bütün esnekliğini kaybetse bile, toplumsal varlıklarının değişik bir biçimde örgütlenmesini ne kadın ister ne de kocası.

Evli kadınların hayatlarını evleri dışındaki çalışmayla kazanmaları istisna değil de bir kural olsaydı, bütün bunlar değişirdi. Meslek sınıfları içinde bağımsız çalışmayla para kazanan kadınlar vardır ve bunların sayıları büyük şehirlerde, böyle çalışan kadınların çevrelerinin doğurduğu ihtiyaçların giderilmesi yolunda birtakım adımlar atılmasını gerekli kılacak kadar çoktur. Bu gibi kadınların ihtiyacı olan şeyler ise, onları yemek tasasından kurtaracak bir tabldot ya da komünal mutfak ve annelerinin çalışma saatlerinde çocuklara bakacak anaokullarıdır. Alışlageldiğine göre evli bir kadının ev dışında çalışmak zorunluluğundan hoşnut olmadığı ve eğer iş günü sonunda evinde, başka hiçbir işleri olmayan ev kadınlarının yaptıkları sıradan işleri yapmak zorunda da kalıyorsa, aşırı yorgunluktan hasta düşmek olasılığıyla karşı karşıya bulunduğu düşünülür. Ama uygun bir mimarlık tipi sayesinde kadınlar ev idaresi ve çocuk bakımı işlerinin çoğundan kurtulabilirler, bu suretle de hem kendilerine, hem kocalarına, hem de çocuklarına daha yararlı olabilirlerdi; ayrıca, geleneksel karılık, analık görevlerinin yerini meslek çalışmasının alması net bir kazanç sağlardı. Bunun doğruluğuna her eski kafalı kocanın inanması için, kocaların bir haftalığına karılarının görevlerini yüklenmeyi kabul etmeleri yeterdi.

Emeklerinin karşılığı ücret olarak ödenmediğinden işçi karılarının çalışmaları hiçbir zaman modernleştirilmemiştir, ama aslında bu çalışmaların büyük bölümü de gereksizdir, gerekli olan bölümü ise çeşitli uzmanlar arasında bölünmelidir. Ama bunun gerçekleşmesi için de bazı reformlar yapılması zorunludur ve bunların birincisi mimarlıkta reformdur. Mesele, Ortaçağ manastırlarındaki

komünal yaşayışın sağladığı üstünlüklerin aynını, ama bekâr kalmak koşulu olmaksızın sağlamaktır; yani çocukların ihtiyaçlarının da karşılanması sağlanmalıdır.

İster müstakil evlerde, ister blok apartman odalarında otursun, işçi sınıfından her ailenin yalnız kendisini düşündüğü şimdiki sistemin hiç de zorunlu olmayan noktalarının neler olduğunu düşünelim önce.

Bu sistemden en çok zarar görenler çocuklardır. Çocuklar okul çağına gelene kadar güneşten ve temiz havadan hemen hemen hiç yararlanamazlar; bu çocukların yedikleri, yoksul, cahil, işi başından aşkm ve büyüklere başka, çocuklara başka yemek pişirmesini bilmeyen annelerinin önlerine koyabildiği yemeklerden ibarettir; anneleri yemek pişirirken, ev işleriyle uğraşırken bu çocuklar hep annelerinin ayakları altında dolaşır, işine engel olur, bunun sonucunda da sinirleri bozulan annelerinden, belki arada sırada yerini bir iki okşamaya bırakan sert, haşın bir davranış görürler; bu çocukların, doğal etkinliklerini zararsız bir biçimde gösterebilmeleri için ne özgürlükleri vardır, ne bu etkinliklerini gösterebilecekleri yerleri, ne de çevreleri. Bir araya gelen bütün bu koşullar altında bu çocuklar sarsak, sinirli ve cansız olurlar.

Annelerin gördüğü zarar da çok önemlidir. Ana, çocuk bakıcılığı eğitimi görmediği halde dadılık, aşçılık eğitimi görmediği halde aşçılık, hizmetçilik eğitimi görmediği halde hizmetçilik eder, bütün bu görevleri bir başına yüklenir; yüklendiği görevlerin hepsini de ister istemez kötü bir biçimde yerine getirir; her zaman yorgundur ve çocukları onun için bir mutluluk kaynağı olacaklarına, birer baş belâsıdırlar; koca işten döndüğü zaman boş vakte sahiptir, ama kadının hiç boş vakti yoktur; böylece, sonunda kadın âdeta kaçınılmaz bir biçimde sinirli, dar kafalı, yüreğinde kıskançlık taşıyan bir insan haline gelir.

Erkek evinde daha az oturduğu için, onun uğradığı zararlar daha önemsizdir. Ama evde oturduğu zaman da karısının dırdırından ya da çocuklarının 'kötü' davranışlarından ötürü rahat yüzü göreceği kuşkuludur; zira kabahati mimarlıkta bulacağı yerde, tutar karısını suçlar, bu ise, erkeğin gaddarlık derecesiyle orantılı olarak değişen tatsız sonuçlar doğurur.

Pek tabii, her yerde ve her zaman bu böyledir demek istemiyorum, ama şurasını da kesinlikle söyleyebilirim ki, bu böyle olduğu zaman, ananın olağanüstü bir nefis disiplinine, basirete ve fiziksel dayanıklılığa ihtiyacı vardır. İnsanlardan müstesna nitelikler isteyen bir sistemin ise ancak istisnai durumlarda başarılı olacağı apaçık bir gerçektir. Sistemin kötülüklerini su üstüne çıkarmayan ender durumların var oluşu, o sistemin kötü olmadığını kanıtlamaz.

Bütün bu dertlerin aynı anda ortadan kaldırılabilmesi için gerekli olan biricik şey, mimarlığa komünal öğeyi sokmaktan ibarettir. Her biri kendi mutfağına sahip ufak evler ya da blok apartman katları alaşağı edilmelidir. Bunların yerine, ortadaki dört köşe bir avlu çevresine, güney yanı güneş alabilmesi için alçak bırakılacak yüksek blok yapılar kurulmalıdır. Bu blok apartmanlarda ortaklaşa kullanılacak bir mutfak, ferah bir yemek salonu, eğlenceler, toplantılar ve sinema oynatılması için de bir başka salon bulunmalıdır. Ortadaki dört köşe avluda, çocukların ne birbirlerine, ne de kırılabilir eşyaya kolayca zarar veremeyecekleri biçimde kurulmuş bir ana okulu bulunmalıdır: bu ana okulunda merdiven basamakları, çocukların dokunabileceği açık ateş veya sıcak soba bulunmamalı, tabaklar, bardaklar, çanak çömlek hep kırılmaz malzemeden yapılmış olmalı ve genellikle, çocuklara 'sakın ha,' demeyi gerektirecek her türlü eşya bulundurmaktan elden geldiği kadar kaçınılmalıdır. İyi hava-

larda ana okulu açık havaya çıkmalı, kötü havalarda ise —çok kötü havalarda hariç— bir yanı tamamiyle açık odalarda olmalıdır. Çocuklar bütün yemeklerini ana okulunda yemeli ve ana okulu çocuklara hem ucuz, hem de annelerinin verebileceğinden daha sağlığa yararlı besinler vermelidir. Çocuklar memeden kesildikleri günden okul çağına gelene kadar, sabah kahvaltısıyla ana okulunda son yemeklerini yedikleri saat arasındaki bütün zamanlarını, içinde bulundukları güvenliğe oranla asgari bir gözetimin gerektiği ve kendilerini eğlendirecek her türlü fırsatın bulunduğu ana okulunda geçirmelidirler.

Çocukların kazancı tasavvur edilemeyecek kadar büyük olacaktır. Açık hava, güneş, geniş alan ve iyi besin sağlıklarına yarayacak; çoğu işçi çocuklarının, çocukluklarını içinde geçirdikleri sürekli bir huzursuzluk, kavgave yasak havasından kurtulmuş olmaları, özgürlükleri, onların karakterine iyi etki yapacaktır. Küçük çocuklara güven içinde ancak özel bir biçimde kurulmuş bir çevrede verilebilen hareket serbestliği, böyle bir ana okulunda hemen hemen hiç kontrol edilmeksizin verilebilecek, bunun sonucunda da çocuklarda gözüpeklik ve kas yeteneği hayvan yavrularında olduğu gibi doğal bir yoldan gelişecektir. Çocukların hareketlerini sürekli olarak yasaklar altına almak, onların ileriki hayatlarında bir hoşnutsuzluk ve utangaçlık kaynağı olarak kendini gösterir, ama çocuklar hep büyükler arasında yaşadıkları sürece de bu yasaklardan vazgeçmek çoğunlukla olanaksızdır; bundan dolayı ana okulu onların sağlıkları kadar karakterleri için de hayırlı olacaktır.

Ana okulunun kadınlara sağlayacağı üstünlükler de bir o kadar büyüktür. Kadınlar çocuklarını memeden keser kesmez, özel olarak çocuk bakmak için yetiştirilmiş kadınlara teslim edecekler ve çocuklar bütün gün boyunca bu kadınların bakımında kalacaktır. Ev kadını yiye-

cek alışverişi, yemek pişirmek ve bulaşık işleriyle uğraşmak zorunda kalmayacaktır. Onlar da kocaları gibi sabah çıkıp işe gidecekler, akşam eve döneceklerdir; hiç durmadan çalışmayacaklar, kocaları gibi onların da bir çalışma ve dinlenme saatleri olacaktır. Çocuklarım sabah ve akşam, sevgi alışverişine yetecek, ama sinirleri bozmaya sebep olmayacak kadar görecektirler. Bütün gün boyunca çocuklarıyla beraber bulunan kadınların onlarla oynayacak enerjileri hiç kalmaz; bir kural olarak çocuklarla, annelerden çok babaları oynar. Eğer çocuklar hep kendileriyle ilgilenilmesi için durmadan mızdırılır, bir an bile rahat vermezlerse, çocuklarına en düşkün ana babalar bile sinirlenir, çileden çıkarlar. Ama çocuklardan ayrı geçirilen bir günün sonunda analar da, çocuklar da birbirlerine, bütün gün beraber geçirdikleri zamankine oranla daha büyük bir sevgi gösterirler. Bedence yorulmuş, ama kafaca huzur içinde olan çocuklar, ana okulundaki kadınların yansız davranışlarından sonra annelerinden görecektikleri ilginin tadım daha çok çıkaracaklardır. Böylece, tasa verici ve sevgiyi öldürücü şeyler bulunmaksızın, aile hayatı içinde iyi olan şeyler yaşayacaktır.

Mimarlık yönünden kolej salonları mükemmelliğinde geniş, büyük eğlenti ve toplantı salonları, gerek erkeklerin, gerek kadınların daracık odaların kasvetli havasından kaçıp ferahlayacakları yerler olacaktır. Güzellik ve yer bolluğu artık yalnız zenginlerin tekelinde bulunan şeyler olmaktan çıkacaktır. Daracık yerlerde hep bir arada bulunmanın yarattığı sinirlilik sona erecektir ve şurası da unutulmamalıdır ki, sinirlilik çok kere aile hayatını çekilmez hale getirir.

İşte bütün bunlar mimarlıkta yapılacak bir reformun sonuçları olacaktır.

Yüzyıldan fazla bir zaman önce Robert Owen, işçilere

toplu yaşıyışın üstünlüklerini sağlamak amacını güden 'kooperatif paralel kenarları'yla herkesi kendine güldürmüştü. O koyu yoksulluk günlerinde her ne kadar Robert Owen'ın ortaya attığı fikir henüz mevsimsiz idiyse de, o fikrin birçok yanları bugün uygulanabilir ve istenir olana çok yaklaşmış bulunmaktadır. Robert Owen da, New Lanark'da son derece aydın esaslara dayanan bir ana okulu kurabilmişti. Ne var ki, New Lanark'ın özel koşulları dolayısıyla yanılıp 'paralelkenarlarına' sadece oturulan yerler gözüyle değil, birer üretim ünitesi gözüyle baktı. Endüstrileşme eğilimi ta başından beri üretime çok fazla, tüketim ve günlük yaşayışa ise çok az önem verme yönünde gelişmiştir; bu ise, ancak üretim sayesinde mümkün olan kâra verilen önemin bir sonucudur. Böylece fabrika bilimsel bir nitelik kazanmış, iş bölümünü mümkün olan en ileri noktaya kadar götürmüş, buna karşılık ev bilimsellikten uzak kalmıştır ve dolayısıyla çeşit çeşit ev işleri hâlâ, zaten taşıyabileceğinden fazlasını yüklenmiş bulunan ananın tepesine yığılmaktadır. İnsan etkinliğinin en rastgele, en örgütsüz ve bütünüyle en yetersiz bölümlerinin hiçbir maddî yarar beklenemeyecek etkinlikler oluşu, kâr sağlama güdüsünün egemenliğinin doğal bir sonucudur.

Bununla birlikte şurası da kabul edilmelidir ki, benim önerdiğim cinsten bir mimarlık reformunun karşısına çıkacak zorlukları da, doğrudan doğruya işçilerin psikolojilerinde aramak gerekecektir. İnsanlar ne kadar kavgaderlerse etsinler, 'yuva'nın mahremiyetini severler ve yuvalarında gururlarını, mülkiyet duygularını okşayan bir şey bulurlar. Manastırlardaki gibi bekârlığın esas olduğu bir komünal hayatta böyle bir sorun doğmazdı; mahremiyet içgüdüsünü ortaya çıkaran şey evlilik ve ailedir. Arada sırada gazocağı üzerinde yapılabilecek olanın dışında, özel yemek pişirmenin bu içgüdüyü doyur-

mak bakımından gerçekten de zorunlu olduğuna inanmıyorum; ben, insanın kendi malı olan eşyayla döşenmiş özel bir dairenin, o eşyaya alışmış insanlara yeteceğine inanıyorum. Ne var ki, mahrem alışkanlıkları değiştirmek her zaman zordur. Bununla birlikte kadınlardaki bağımsızlık kazanma arzusu, evleri dışında geçimlerini kazanan kadınların sayısını derece derece, gittikçe daha çok artırabilir, bu da öbür yandan, bizim kadınlar için hayırlı saydığımız bir sistemi doğurabilir. Şimdiki halde kadın haklarını savunma akımı, işçi sınıfından kadınlar arasında hâlâ emekleme çağındadır, ama bir Faşist tepkiyle karşılaşmadıkça büyüüp gelişme olasılığı çoktur. Belki de zamanla bu güdü kadınların komünal mutfağı ve ana okullarını tercih etmesine yol açacaktır. Bir değişiklik arzusunun erkeklerden gelmesi beklenemez. İşçi erkekler, Sosyalist ya da Komünist bile olsalar, karılarının durumunda bir değişiklik ihtiyacını nadiren görürler.

İşsizlik hâlâ korkunç bir belâ olma durumunu korurken, insanlar iktisadî prensipleri anlayabilmek başarısını hâlâ gösteremezlerken, ev kadımlarının ev dışında çalışması fikrine, çalışacak olan kadınların işlerini ellerinden alacağı erkeklerin işlerinden olması ihtimali dolayısıyla, gayet tabii karşı çıkılacaktır. İşte bu sebepten ötürü, evli kadınların sorunları, belki de Sosyalizm dışında çözümlenemeyecek olan işsizlik sorunuyla sıkı sıkıya bağlıdır. Hem zaten benim savunmakta olduğum cinsten 'koopera-tif paralelkenarları' kâr sağlama güdüsü bir başma doğuramayacağına göre, bunların büyük çapta ortaya çıkışları ister istemez geniş bir Sosyalist akımın bir parçası olarak görülecektir. Bu yüzden, iktisadî etkinliği ayarlayan şey kâr arzusu olduğu sürece, çocukların sağlık ve karakterleriyle, kadımların sinirleri ister istemez zarar görmeye devam edecektir. Kâr sağlama güdüsü ile bazı şeyler başarılabilir, bazı şeyler ise başarılamaz; başarılamayan-

lar içinde, işçi sınıfından ev kadınlarıyla çocukların iyi bir hayat yaşamaları ve—belki daha da Ütopik görünecek olan— banliyölere güzellik katma sayılabilir. Ama bizler her ne kadar banliyölerin iğrenç çirkinliğini Mart rüzgârları ya da Kasım sisi kadar olağan sayıyorsak da, aslında bu çirkinlikler, Mart rüzgârları ya da Kasım sisi kadar kaçınılmaz değildir. Bu banliyöler özel girişim eliyle yapılacağına belediye eliyle yapılırsa, plânlı yapılmış sokakları, kolej yapıları gibi evleri olsa, her halde insanın gözünü okşardı; bunun aksini düşünmek için gerçekten de hiçbir neden yoktur .En aşağı tasalarımız ve yoksulluğumuz kadar, çirkinlik de, bizim özel girişim kârına köle olmak için ödediğimiz fiatın bir bölümüdür.

BÖLÜM IV

MODERN MİDAS

Hawthorne'un TANGLEWOOD TALES'iyle yetişmiş olanlardan, Kral Midas ve Altın Dokunuş adlı öyküyü bilmeyen yoktur. Anormal denecek kadar altına düşkün olan bu değerli krala tanrının biri, dokunduğu her şeyi altına çevirme ayrıcalığını bahşeder. Bu iş önceleri kralın hoşuna gider, ama yemek istediği yiyeceklerin de, daha yutamadan altına döndüğünü görünce, etekleri tutuşmaya başlar; hele kızını öper öpmez kızcağız baştan aşağı metal kesilince kral dehşete düşer ve ihsanını geri alması için tanrıya yalvarır. O andan itibaren de Kral Midas, değerli biricik şeyin altın olmadığını anlar.

Gerçi bu basit bir öyküdür, ama içindeki ahlâk dersi, dünyanın öğrenmekte çok güçlük çektiği cinsten bir derstir. İspanyollar, on altıncı yüzyılda Peru altınlarını ele geçirdikleri zaman, bu altını ellerinde tutmanın çok iyi bir şey olacağını düşünerek, değerli metallerin ihracım önlemek amacıyla bu tip ihracatın karşısına her türlü engeli koydular. Bunun sonucunda ise altın, bütün İspanyol sömürgelerinde mal fiyatlarını fırlatmakla kaldı, buna karşılık mal varlığı bakımından İspanya eskisine oranla hiçbir zenginlik kazanmadı. Gerçi insanın eskisine oranla iki misli parası olması gururunu tatmin edebilir, ama aynı para eskiden satın alabildiği malın ancak

yarısını satın alabiliyorsa, kazanç sadece metafizikal alanda kalmıştır ve bu kazanç, sahibine daha çok yiyecek, daha çok içecek, daha iyi barınacak yer ya da herhangi ele gelir bir üstünlük sağlama olanağını vermemiştir. İngilizlerle Hollandalılar, İspanyollardan daha güçsüz oldukları için, bugün A.B.D.'nin doğusu diye bilinen ve o zamanlar, altın bulunmadığı için hor görülen bölgeyle yetinmek zorunda kalmışlardı. Ne var ki, bu bölge bir servet kaynağı olarak Yeni Dünya'nın altın üreten ve Elizabeth döneminde bütün ulusların kıskandığı yörelerden çok daha verimli olduğunu göstermiştir.

Tarihsel niteliği yönünden her ne kadar sakız olmuş bir konu ise de, bunun günümüz sorunlarına uygulanmasının, Hükümetlerin anlıksal kapasiteleri dışında olduğu anlaşılmaktadır. İktisat konusuna öteden beri ters taraftan bakılagelmıştır, hele şimdi eskisine oranla daha da tersinden bakılmaktadır. İktisat alanında, savaş sonunda olanlar o derece saçmadır ki, o dönemde Hükümetlerin akli başında yetişkinlerden değil de, tımarhanelik delilerden kurulu olduğuna inanası geliyor insanın. Bu kişiler Almanya'yı cezalandırmak istediler, cezalandırma yolu da, ezelden beri revaçta olan, zorla savaş tazminatı ödetme yolu idi. Buraya kadarı iyi, hoş. Gelgelelim, Almanya'ya ödetmek istedikleri miktar, Almanya'da, hatta bütün dünyada bulunan altın miktarından çok daha fazlaydı. Buna göre, Almanların istenilen miktarı maldan başka şeyle ödemeleri matematik olarak imkânsızdı: Almanya tazminatı ya mal olarak ödeyecekti, ya da ödemeyecekti.

İşin bu kertesinde Hükümetler, ulusların refah düzeyini, ihracatın ithalâttan fazla oluşuyla ölçmek alışkanlığında olduklarını birdenbire hatırlayıverdiler. Bir ülkenin ihracatı ithalâtından fazla oldu muydu, o ulusun iyi bir ticaret dengesine sahip bulunduğu kabul edilirdi; tersine olursa, ticaret dengesi bozuk demekti. Ne var ki, Al-

manya'yı altın olarak ödenemeyecek miktarda bir tazminata mahkûm etmekle, Müttefikler, Almanya'nın Müttefiklerle olan ticaretinde onlardan daha iyi bir dengeye sahip olacağını da peşinen kabul etmiş bulunuyorlardı. Almanya'nın ihracatını kamçılarla bu ülkeye istemeden büyük bir iyilikte bulunduklarını dehşetle gördüler. Bu genel uslamlamaya, özel daha başka uslamlamalar eklendi. Almanya, Müttefiklerin üretemediği hiçbir şey üretemediği halde, Alman rekabetinin tehdidi altında bulunmak herkesi kızdırıyordu. İngilizler, kendi kömür endüstrileri zayıflamışken, Alman kömürünü istemezlerdi. Fransızlar, yeni ele geçirdikleri Lorraine havzasının demir cevherleri yardımıyla kendi demir-çelik üretimlerini arttırmaya çalışırken, tutup da Almanların demir ve çelik ürünlerini istemezlerdi. Örnekler böyle çoğaltılabilir. Bundan dolayı Müttefikler, Almanya'yı tazminat ödeterek cezalandırmakta kararlıyken, ona ödemeyi belirli herhangi bir biçimde yaptırmamaya da aynı derecede kararlıydılar.

Bu deli işi duruma, yine deli işi bir çözüm bulundu. Almanya'nın ödeyeceği tazminatı ona ödünç vermeyi kararlaştırdılar. Müttefikler aslında şunu demiş oluyorlardı: «Tazminatı ödetmeden senin yakanı bırakmayız, zira senin kötülüklerine karşılık haklı bir cezadır bu; öbür yandan tazminatı ödemene de izin veremeyiz, zira bu bizim endüstrilerimizin yıkımı demek olur; onun için parayı biz sana ödünç vereceğiz, sen de bize bu borcu geri vereceksin. Bu şekilde, kendimize bir zarar gelmeden prensibi kurtarmış olacağız. Senin uğrayacağın zarara gelince, bunun sadece ertelenmiş olacağını umarız.»

Ancak, bu çözümün geçici olmaktan öteye gidemeyeceği apaçıktı. Almanya'ya borç verenler faizlerini istiyorlardı; öbür yandan, Almanya'nın faizleri ödemesi de tazminat ödemesinin doğurduğu aynı ikilemi doğuruyor-

du. Almanların, faizleri altın olarak ödemeleri olanaksızdı. Müttefikler ise faizlerin mal olarak ödenmesini istemiyorlardı. Böylece, Almanya'ya, faizleri 'ödemesi için gerekli parayı da ödünç vermek Müttefikler için bir zorunluluk haline geldi. İnsanların bu oyundan er geç usanacakları belliydi. İnsanlar bir ülkeye, karşılık almaksızın borç vermekten bıktıkları zaman, artık o ülkenin kredisi kalmamıştır denir. Ama, gördüğümüz gibi, Almanya için bu imkânsızdı. Bundan dolayı önce Almanya'da bir sürü iflâslar oldu, bunu iflâs etmiş Almanların alacaklıları, sonra iflâs eden bu alacaklıların alacaklıları arasında iflâslar izledi ve böylece, zincirleme iflâslar birbirini kovaladı. Sonu: evrensel çöküntü, sefalet, açlık, perişanlık ve dünyanın hâlâ yakasını kurtaramadığı bütün bir felâketler dizisi.

Dertlerimizin biricik sebebinin, Almanya'ya ödetilmek istenilen bu tazminat olduğunu söylemek istemiyorum. Müttefiklerin Amerika'ya olan borçları ve aynı şekilde, borçlu ile alacaklının birbirinden ödemenin mal ile yapılmasını güçleştirecek yüksek bir gümrük vergisi duvarıyla ayrıldığı her yerde, özel sektöre ya da kamu sektörüne ait bütün borçlar daha küçük çapta, dertlerimize bir katkıda bulunmuştur. Alman tazminatı gerçi dertlerimizin hiçbir zaman tüm kaynağı değildir, ama sorunu böylesine uğraşılması zor bir dert haline getiren kafa karışıklığının en açık örneklerinden biridir

Dertlerimizin kaynağı olan karışıklık, tüketici ile üreticinin daha doğrusu, rekabet sistemi içindeki üreticinin görüş noktaları arasındaki karışıklıktır. Almanya'ya tazminat zorla kabul ettirildiği zaman Müttefikler kendilerini tüketici olarak görüyorlardı: Almanları kendi hesaplarına, geçici olarak köle gibi çalıştırıp, kendileri hiç çalışmadan Almanların ürettiklerini tüketmek onlara tatlı geliyordu. Derken, Versailles Andlaşması imzalandıktan

sonra, kendilerinin de üretici oldukları ve Almanya'dan istedikleri malların akınıyla kendi endüstrilerinin yıkılacağı birdenbire akıllarına geliverdi. Ne yapacaklarını öyle şaşırdılar ki, başlarını kaşımaya başladılar, ama baş kaşıma bir yarar sağlamadı; hattâ bunu hep birlikte yapıp da, bu birlikte baş kaşımaya Uluslararası Konferans adım verdikleri zaman bile. Apaçık gerçek şudur ki, dünyadaki egemen sınıflar, böylesine bir meselenin altından kalkamayacak kadar cahil, budala ve kendilerine yardım edebilecek olanlardan akıl danışamayacak kadar da kibirlidirler.

Sorunu basitleştirmek için, Müttefik uluslardan birinin tek başına bir birey, ıssız adada yaşayan bir Robinson Crusoe olduğunu varsayalım. Almanlar, Versailles Andlaşması gereğince ona bütün zorunlu ihtiyaç maddelerini bedava vermek zorunda olacaklardı. Ama bizim Robinson tutup da Müttefiklerin yaptığı gibi davranacak olsaydı, Almanya'ya şöyle diyecekti: 'Hayır, bana kömür getirme, zira benim odun toplama endüstrimi yok edersin sonra; bana ekmek getirme sakın, çünkü o zaman benim tarım endüstrim ve ilkel olmakla birlikte çok marifetleri bulunan değirmenim durur; aman bana giyecek getirme, zira hayvan postlarından giysi yapma endüstrim henüz emekleme çağında. Ama altın getirirsen, bak ona diyeceğim yok işte, çünkü altından bana zarar gelmez; altını bir mağaraya saklar, hiçbir işte kullanmam. Yalnız kullanabileceğim bir mal cinsinden ödemeyi asla kabul etmem.' Bizim hayali Robinson Crusoe eğer böyle deseydi, yalnızlıktan aklını kaçırdığın düşünürdük. Halbuki önde gelen bütün ulusların Almanya'ya söyledikleri aynen budur. Aklını kaçıran, bir birey yerine bütün bir ulus oldu mu, bu kaçıklığa, endüstri alanında olağanüstü bir bilgelik gösterisi gözüyle bakılır.

Bu hususta Robinson Crusoe ile bütün bir ulus ara-

sındaki biricik ayrılık, Robinson Crusoe'nun zamanını akıllıca kullanışıdır. Bir birey kolunu bile kıpırdatmadan elbiselerini bedava sağlayabiliyorsa, vaktini elbise yapmak için harcamaz. Buna karşılık uluslar, örneğin iklim gibi doğal engellerle karşılaşmadıkça, ihtiyaçları olan her şeyi kendilerinin yapması gerektiğini sanırlar. Eğer ulusların sağduyuları olsaydı, uluslararası anlaşmalar yoluyla, hangi ulusun ne üreteceğini aralarında kararlaştırırlar ve her şeyi kendi başlarına üretme konusunda bireylerden fazla gayretkeşlik göstermezlerdi. Hiçbir birey kendi elbiselerini, kendi kunduralarını, kendi evini vb. kendi yapmaya kalkışmaz; kalkıştığı takdirde, sağlayacağı rahatlıkların çok düşük bir düzeyde olacağını bilir. Ne var ki, uluslar henüz işbölümünün esasını anlamış değildirlerdir. Anlasalardı, Almanya'nın savaş tazminatını belirli emtia ile ödemesine izin verir, o malları kendileri yapmaktan vaz geçerlerdi. Bu yüzden doğacak işsizlik sonucunda işinden olanlara giderleri devlet tarafından karşılanarak, başka iş, başka zenaat öğretilirdi. Halbuki böyle bir şeyin yapılabilmesi, üretim örgütünü gerektirirdi, üretim örgütü ise iş alanında ortodoksluğa aykırıdır.

Altınla ilgili kör inançlar, ne gariptir ki, yalnız altının yararını görenlerde değil, altın yüzünden felâkete uğrayanlarda da derinlere kök salmıştır. Fransızların, İngilizleri altın esasını bırakmaya zorladıkları 1931 yılı güzünde, Fransızlar böylelikle İngilizlere kötülük yaptıklarını sanıyor ve İngilizlerin çoğu da onların bu görüşünü paylaşıyordu. Ulusal gururun kırılışından doğan bir utanç duygusu bütün İngiltere'yi kaplamıştı. Halbuki en önde gelen iktisatçılar İngiltere'yi altın esasını bırakmaya teşvik edip durmaktaydılar, nitekim sonradan edinilen deneyimler de o iktisatçıların haklı olduklarını ortaya çıkardı. Bankacılık alanında dizginleri ellerinde tutanlar o kadar cahildiler ki, İngiliz çıkarlarına en uygun olanı

İngiliz Hükümeti ancak zor kullanarak yaptırmak mecburiyetinde kaldı ve İngiltere'nin aklından bile geçirmeyeceği kazancı İngiltere'ye Fransızların düşmanca tutumları bağışlamış oldu.

Herkes tarafından yararlı diye kabul edilegelen uğraşlar içinde hemen hemen en saçması altın çıkarma işidir. Altın Güney Afrika'da yeraltından çıkarılır, hırsızlığa ve kazaya karşı sınırsız önlemler alınarak Londra'ya, Paris'e ya da New York'a taşınır ve bu şehirlerde yine yerin altındaki, çelikten banka kasalarına saklanır. Böyle yapılacağına, Güney Afrika'da yerin altında bırakılsa hiçbir şey değişmeyecekti. Altının ara sıra kullanılma ihtimalinin bulunduğu kabul edildiği sürece, altın stokunun banka rezervlerinde belki bir yararı olurdu, ama altın stokunun asla belirli bir asgarinin altına düşmemesi gerektiği esası benimsenir benimsenmez, bütün stokun varlığı ile yokluğu bir anda eşit duruma getirilmiş oldu. Meselâ, darda kaldığım zaman kullanmak üzere bir köşeye 100 İngiliz lirası koyarsam, bu akıllıca bir davranıştır. Ama eğer ben kalkar da, yoksulluk canıma tak dediği zaman bile bu paraya el sürmeyeceğimi söylersem, artık bu 100 İngiliz lirası benim servetimin işe yarar bir bölümü olmaktan çıkar, varlığı ile yokluğu bir olur. Hiçbir suretle kullanılmayacaksa, banka rezervleri için de durum aynen böyledir. Ulusal saygınlığın bir bölümünün hâlâ gerçek altına dayandırılması, hiç şüphesiz, barbarlık çağı kalıntılarından biridir. Bir ülkede özel iş ilişkilerinde altın kullanma usulü çoktan tarihe karışmıştır. Birinci Dünya Savaşından önce hâlâ küçük miktarlarda altın kullanılıyordu, ama Birinci Dünya Savaşından sonra doğmuş olanlar arasında altın sikkenin yüzünü bile görmüş kimse hemen hemen hiç kalmamıştır. Buna rağmen, sihirli gücünü nereden aldığı bilinmeyen bir hokus-pokus yüzünden, her bireyin malî durumunun sağlamlığının, o kimse-

nin ülkesindeki merkez bankasında bulunan altın istifine bağlı bulunduğu varsayılır. Savaş sırasında, denizaltılar yüzünden altın taşıma işi tehlikeli bir duruma girince, altın masalına yeni bir bölüm eklendi. Güney Afrika'da çıkarılan altının bir bölümünün Amerika Birleşik Devletleri'nde, bir bölümünün İngiltere'de, bir bölümünün de Fransa'da vb. bulunduğu varsayılıyordu, halbuki aslında bütün altınlar Afrika'da duruyordu. Şimdi bu masala bir bölüm daha ekleyip, altın yerin altında rahat rahat yatarken, biz onun çıkarılmış olduğunu varsaysak ne zararı olur sanki?

Kuramsal bakımdan altının sağladığı üstünlük, onun, Hükümetlerin namussuzluklarına karşı bir korunma olanağı verişindedir. Eğer bir buhran sırasında hükümetleri sıkı sıkıya altına bağlamak zorunda bırakacak bir yol olsaydı, o zaman altının bu korunma sağlama niteliği pekâlâ işe yarardı, halbuki gerçekte hükümetler, işlerine geldiği anda altın esasını terkediverirler. Son savaşa katılan bütün Avrupa ülkeleri paralarının değerini düşürdüler, böylelikle de borçlarının bir bölümünü ödemeyi reddetmiş oldular. Almanya ile Avusturya ise, enflasyon yoluyla, iç borçlarının tümünü reddettiler. Fransa frankın değerini beşte bire düşürerek, bu şekilde, frank üzerinden tanımış olduğu bütün hükümet borçlarının beşte dördünü reddetmiş oldu. İngiliz lirası, altın olarak eskiden taşıdığı değer ancak dörtte üçü değerindedir. Ruslar açık yüreklilikle, borçlarını ödemeyeceklerini söylediler ve bu davranışları âdillik sayıldı: borçların saygıdeğer bir biçimde reddedilmesi, belirli etiket kurallarına uyulmasını gerektiriyordu.

Gerçek odur ki, hükümetler de insanlar gibi, borçlarını ancak işlerine geldiği zaman öderler, yoksa ödemezler. Altın esası gibi tamamiyle tüzel bir garanti, sıkıntılı zamanlarda yararsız, bunun dışındaki zamanlarda ise ge-

reksizdir. Özel bir kişi, ilerde tekrar bir borç alması olasılığı ve borç alabileceği umudu bulunduğu sürece namuslu kalmayı çıkarlarına uygun sayar, ama kredisi kalmadığı zaman, borcuna sadakatsizliği çıkarlarına daha uygun görebilir. Bir hükümetin kendi uyruklarına karşı durumu ile, başka ülkelere karşı durumu arasında büyük bir ayrılık vardır. Hükümetin kendi uyrukları onun keyfine bağlıdır, bundan dolayı da hükümet, tekrar borç alma isteği dışında, uyruklarına karşı dürüst davranmak zorunda değildir. Savaştan sonra Almanya'da olduğu gibi artık i borçlanma olanağı kalmadığı zaman, parasının değerini sıfıra indirerek bütün i borçlarının üzerine bir sünger eker. Ne var ki, dış borçlar bakımından durum başka türlüdür. Ruslar başka ülkelere olan borçlarını reddettikleri zaman, şiddetli bir düşmanca propogandayla birlikte bütün uygar dünyayı ayaklanmış olarak karşılarında buldular. Çoğu uluslar böyle bir şeyi göze alacak durumda olmadıklarından, dış borçlar yönünden eğer bir güvenlik varsa, bu güvenliği sağlayan işte bu sakınma zorunluğudur, yoksa altın esası değil. Bu güvenlik zayıftır ve bir uluslararası hükümet kurulmadıkça da glendirilemez.

İktisadi işlerin ne dereceye kadar silahlı kuvvetlere dayandığı genellikle yeterince anlaşılmıyor. Servet kısmen iş alanındaki hüner sayesinde kazanılır, ama böyle bir hüner de ancak ordunun ya da donanmanın gücü erevesi içinde mümkündür. New York'u Hollandalılar, Kızılderililerden; İngilizler, Hollandalılardan; Amerikalılar da İngilizlerden hep silahlı kuvvetlerin zoruyla aldılar. Amerika Birleşik Devletleri'nde petrol bulunduğu zaman, bu petrol Amerikan vatandaşlarına aitti; ama Amerika'dan daha zayıf bir ülkede petrol bulundu mu, bu petrolün mülkiyeti, ister zor kullanılarak, ister yutturmaca ile, Büyük Devletler denilen ülkelerden birinin halkına geçer.

Bu işin gerçekleştiriliş biçimi çoğunlukla olduğundan başka türlü gösterilir, ama aslında, işin altında hep bir savaşı korkutmacası vardır ve ikili anlaşmaları birbirine sımsıkı kenetleyen de işte bu gizli korkutmacadır.

Petrol yönünden geçerli olan bu durum, aynen para ve borçlar yönünden de geçerlidir. Parasının değerini düşürmek ya da borçlarını reddetmek bir hükümetin işine geliyorsa, öyle yapar. Gerçi bazı uluslar, borcuna sadık olmanın taşıdığı ahlâksal önem üzerinde çok dururlar, ama onlar borç veren ülkelerdir. Başka uluslar da eğer onların lâflarına kulak veriyorlarsa bu, onların ahlâk öğütlerinin inandırıcı oluşundan değil, sahip oldukları güçten ötürüdür. Bundan dolayı, istikrarlı bir para sistemi kurmanın ancak bir yolu vardır, o da, dünyanın biricik ve etkili silâhlı kuvvetlerine sahip bir Dünya Devletinin biçimsel olarak değilse bile, gerçek olarak bulunmasıdır. Paranın istikrarlı olması böyle bir Devletin çıkarı gereği olacağı gibi, bu Devlet, ortalama mal hesabıyla sürekli satmalma gücüne sahip bir para dolaşımını emredebilirdi. Biricik gerçek istikrar budur ve altın bu güce sahip değildir. Nitekim, sıkıntılı zamanlarda uluslar altın esasına itibar etmezler bile. Bundan dolayı, altının istikrarlı bir paranın garantisi olduğu iddiası, neresinden bakılırsa bakılsın çürüktür.

Kendilerini tam anlamıyla birer gerçekçi sayan kişiler bana kaç kere, iş adamlarının normal olarak, zenginleşmeyi istediklerini söylemişlerdir. Gözlemlerim beni, bana bunu kesinlikle söyleyenlerin birer gerçekçi olmak şöyle dursun, içinde yaşadıkları dünyanın olgularına gözleri kapalı, duygusal birer ülkücü olduklarına inandırmıştır. Eğer iş adamlarının zenginleşmek arzuları, başkalarını yoksullaştırmak arzularından daha güçlü olsaydı, dünya çarçabuk bir cennete dönerdi. Bankacılık ve para bu bakımdan dikkate değer bir örnek meydana getirmektedir.

İstikrarlı bir para ve kredi güvenliğinin bulunması hiç kuşkusuz iş çevrelerinin genel çıkarınadır; bu apaçıktır. Şurası da apaçıktır ki, bu iki gerekin bulunması için dünyada sadece bir tane merkez bankası ve ortalama fiatları mümkün merteye sürekli kılacak biçimde idare edilen, aynı zamanda da kâğıt olması gereken bir tek para olmalıdır. Böyle bir paranın altına dayanması zorunluğu yoktur; bu para, malî organ olarak o biricik merkez bankasına sahip dünya hükümetinin kredisine dayanmalıdır. Bütün bunlar bir çocuğun bile anlayabileceği kadar açıktır. Gelgelelim hiçbir iş adamının böyle bir şeyi savunduğunu göremezsiniz. Neden? Milliyetçilik yüzünden, yani, iş adamlarının başkalarını yoksullaştırmak arzuları, kendi zenginleşme arzularından güçlü olduğu için.

Bir başka sebep de üretici psikolojisidir. Paranın yararının sadece onun malla değiştirilebilir oluşundan ileri geldiği, insana apaçık bir gerçek gibi görünüyorsa da, bunun böyle olduğunu hem akıl yönünden, hem de duygusal yönden kabul eden pek az insan vardır. Hemen hemen her alışverişte, satıcı daima alıcıdan daha memnundur. Bir çift ayakkabı alacak olsanız, satıcı, bütün meslek hünerlerini ortaya döker ve size ayakkabıları satan kişi küçük bir zafer kazanmış gibi hisseder kendini. Öte yandan siz, kendi kendinize şöyle demezsiniz: «Ne yiyebildiğim, ne de giyecek olarak kullanabildiğim, ama bu güzelim ayakkabılar yerine taşımak zorunda kaldığım şu pis kâğıt parçalarından kurtuldum da ne iyi ettim!» Aldığımız şeyi, satışa oranla önemsiz sayarız. Bu kuralın dışındakalan durumlar sadece, isteme oranla sununun sınırlı olduğu durumlardır. Rönesansın büyük ressamlarından birinin tablosunu satın alan adam, ona satandan daha memnundur; ama o büyük ressam sağlığında, resmini sattığı zaman hiç kuşku yok ki, resmi alan koruyucusundan daha memnundu. Satma ile satmalma arasındaki psiko-

lojik tercih sebeplerinin en önemlisi, iktidarı zevke tercih edişimizdir. Bu bütün insanlarda mutlaka var olan bir belirgin özellik değildir: kısa, ama şen bir hayatı tercih eden hovardalar da vardır. Ne var ki, rekabetin egemen olduğu bir çağa rengini veren enerjik, başarılı insanların belirgin özelliğidir bu. Servetin çoğunlukla miras yoluyla kaldığı çağlarda, üretici psikolojisi bugünkü kadar egemen değildi. İnsanları, satın almaktan çok satmaya iten şey üretici psikolojisidir ve hükümetlerin, içindeki her ulusun sadece sattığı, ama, hiçbirinin satmadığı bir dünya yaratmaya çalışmak gibi gülünç bir girişimde bulunmalarının sebebi de yine budur.

İktisadî ilişkileri başka birçok ilişkilerden ayıran bir koşul, üretici psikolojisini karmaşık hale getirir. Eğer siz bir mal üretip bunu satıyorsanız, sizin için insanlar özellikle önemli iki sımfa ayrılır: rakipleriniz ve müşterileriniz. Rakiplerinizin size zararı dokunur, müşterilerinizin ise yararı. Rakipleriniz belli ve nispeten azdır, buna karşılık müşterileriniz hem dağınıktır, hem de çoğunu tanımazsınız. Bu yüzden rakiplerinizin bilincinizde tuttuğu yer müşterilerinizin tuttuğu yere oranla daha büyüktür. Sizin kendi grubunuz için durum böyle olmayabilir, ama yabancı bir grubun söz konusu olduğu her yerde durum mutlaka böyledir ve bu yüzden yabancı grupların iktisadî çıkarlarının, sizin kendi grubunuzun iktisadî çıkarlarına zıt olduğu kabul edilegelir. Koruyucu gümrük önlemleri almak gerektiği inancı da işte bu kaynaktan doğar. Yabancı uluslara, üretim alanında muhtemel bir müşteriden çok birer rakip gözüyle bakılır ve bu yüzden, yabancı rekabetinden kaçınmak uğruna yabancı pazarlar bile gözden çıkarılır. Vaktiyle, ufak bir kasabada bir kasap varmış. Öteki kasaplar işini elinden aldı diye öfkesinden deliye dönen bu kasap, ötekileri mahvetmeye karar vermiş, bunun için de bütün kasaba halkını et yemekten vazge-

çirerek vejetaryen yapmış, ama sonunda, öteki kasaplarla birlikte kendisinin de top attığını hayretle görmüş. Bu adamın yaptığı delilik inanılır gibi değildir, ama aslında büyük devletlerin yaptığı deliliğin de bundan aşağı kalır yeri yoktur. Büyük devletlerin hepsi de dış ticaretin başka ulusları zenginleştirdiğini görmüşler ve hepsi de, dış ticareti baltalamak için gümrük tarifeleri koymuşlardır. Ama yine büyük devletlerin hepsi kendilerinin de öteki uluslar kadar zarara uğradıklarını görerek hayretler içinde kalmışlardır. Bunların hiçbirisi ticaretin iki yanlı olduğunu ve kendi ulusuna satış yapan yabancı bir ulusun aynı zamanda kendi ulusundan doğrudan doğruya ya da dolayısıyla satın da aldığını hatırlama getirmemiştir. Onların bunu hatırlamayışlarının nedeni, yabancı uluslara duyulan nefretin onları dış ticaret konusunda duru bir şekilde düşünebilme yeteneğinden yoksun bırakmasıdır.

Savaşın sonundan beri İngiltere’de parti ayrılıklarının esasını meydana getiren, zenginlerle yoksullar arasındaki mücadele, endüstri adamlarının büyük kısmını para sorunlarını anlayamaz hale getirmiştir. Finans serveti temsil ettiğinden, bütün zenginlerde, bankerlerle finansiyerlerin izinden gitmek eğilimi vardır. Halbuki aslında bankerlerin çıkarlarıyla endüstri adamlarının çıkarları birbirine zıttır: deflasyon bankerlerin işine yaradığı halde, İngiliz endüstrisini felce uğratmıştır. Şundan zerre kadar kuşku yok ki, eğer ücretli işçilerin oy kullanma hakları olmasaydı, savaştan bu yana İngiliz politikası finansiyerlerle sanayiciler arasındaki acı bir mücadeleden ibaret kalırdı. Bununla birlikte, gerçekte, sanayicilerle finansiyerler ücretli işçilere karşı birleşmişler, sanayiciler finansiyerleri desteklemişler ve ülke mahvolma tehlikesiyle burun buruna gelmiştir. Ülkeyi kurtaran şey, finansiyerlerin Fransızlar tarafından tepelenmesi olmuştur.

Son yıllarda yalnız Büyük Britanya’da değil, bütün

dünyada finans kapitalinin çıkarları kamu çıkarlarıyla çatışmaktadır. Bu gidiş kendiliğinden düzeleceğe benzememektedir. Mali işler sadece finansiyerlerin çıkarları gözönünde tutularak yürütüldüğü ve bunun toplumun geri kalan yığınları üzerindeki etkileri dikkate alınmadığı takdirde, modern bir toplumun refaha ulaşması ihtimali zayıftır. Durum böyle olduğu zaman, finansiyerlerin başıboş bir şekilde sırf kendi çıkarları peşinde koşmalarına izin vermek akıllıca bir şey değildir. Bir müze müdürünün canı istediği ya da kendisine iyi bir fiyat teklif edildiği zaman müzedeki eşyadan dilediğini satabilmesi ve buna göz yumulması ile ötekinin arasında hiçbir fark yoktur. Bazı etkinlikler vardır ki, burada özel kâr güdüsü sonuç itibariyle kamu çıkarından yanadır, ama bazı etkinlikler de vardır ki, durum hiç de böyle değildir. Bugün finans kapitali, geçmişteki durumu ne olursa olsun, ikinci gruba dahildir. Bunun bir sonucu olarak da, finans kapitaline gittikçe daha fazla hükümet müdahalesi ihtiyacı duyulmaktadır. Finans kapitaliyle endüstriyi bir bütün olarak kabul etmek ve sadece finans kapitali bölümünün değil, bütünün kârını en yukarıya çıkarmayı hedef tutmak zorunluğu vardır. Her ikisi de bağımsız oldukları zaman finans kapitali endüstriden daha güçlüdür, ama finans kapitalinin çıkarlarına oranla endüstrinin çıkarları kamu çıkarlarıyla daha çok birleşir. Finans kapitalinin kazandığı aşırı güç dolayısıyla dünyanın bugünkü dar boğaza getirilmesinin sebebi işte budur.

Ufak bir azınlığın çoğunluk üzerinde iktidar sahibi olduğu her yerde, çoğunluğa egemen birtakım kör inançlar vardır ve bu inançlar iktidar sahibi azınlığa yardımcıdır. Eski Mısırlılarda kâhinler güneş tutulmalarını önceden kestirebilme yolunu keşfetmişlerdi; onların bu yeteneği halka korkuyla karışık bir saygı duygusu veriyordu, kâhinler de bu sayede, başka türlü elde edemeyecek-

leri iktidara ve hediyelere sahip oluyorlardı. Krallara tanrısal yaratıklar gözüyle bakılırdı; nitekim Cromwell, I. Charles'ın kafasını kestirdiği zaman, kutsal bir şeye saygısızlık etmekle suçlanmıştı. Günümüzün finansiyerleri de, altına duyulan ve kaynağı kör inanç olan derin saygıdan güç almaktadırlar. Kendisine altın rezervlerinden, dolaşımdaki banknot miktarından, enflasyondan, deflasyondan, kısaca maliye dilinin dağarcığındaki bütün geri kalan kavramlardan lâf ettiğiniz zaman, sıradan vatandaş duyduğu huşu ile nerdeyse küçük dilini yutar. Bu gibi konularda rahat rahat konuşabilen kişinin çok akıllı biri olması gerektiğini düşünür ve kendisine söylenen şeyin doğru olup olmadığını araştırmaya cüret edemez. Sıradan vatandaş, kendisine altının gerçek işlevinin ne olduğu sorulsa, doğru dürüst cevap bile veremeyeceği gibi, modern iş dünyasındaki alış verişlerde altının gerçekte ne kadar ufak bir rol oynadığını da idrak edemez. Onda, ülkesinin ne kadar çok altına sahip olursa o kadar güvenlik içinde bulunacağına dair belli belirsiz bir inanç vardır, bu yüzden de altın rezervleri çoğaldığı zaman sevinir, azalınca üzülür.

İşte finansiyerin demokrasi tarafından dizgine alınmamak için ihtiyaç duyduğu şey de, halkın kafasını çalıştırmadan, nedenini niçini düşünmeden duyduğu bu saygıdır. Halkın fikirlerini istediği gibi değiştirmek bakımından finansiyerin, hiç kuşkusuz daha başka bir sürü üstünlüğü vardır. Bir kere finansiyer son derece zengin olduğundan vakıf üniversiteler kurarak, akademik fikirlerin en etkili bölümünü kendi hizmetine almayı sağlayabilir. Finansiyer, zenginler devletin başında olduğundan, siyasal düşüncelerine Komünizm korkusu egemen olanların tümünün doğal önderidir. İktisadî iktidarı elinde tuttuğundan, bütün gruplara dilediği gibi zenginlik ya da yoksulluk dağıtabilir. Ne var ki, ben, kör inançların

yardımı olmaksızın bu silahlardan herhangi birinin tek başına yetebileceğinden şüphe ederim. İktisat bilimi kadın, erkek herkes için büyük önem taşıdığı halde bu konunun okullarda hemen hemen hiç öğretilmemesi, hattâ üniversitelerde de sadece bir azınlık tarafından öğrenilmesi dikkate değer bir olgudur. Ayrıca, üniversitelerde bu konuyu öğrenen azınlık da, öğrendiğini, siyasal çıkar söz konusu olmadığı takdirde öğrenmesi gerektiği gibi değil, siyasal çıkarlarının gerektirdiği biçimde öğrenmektedir. İktisat bilimini plütokrasiden yana taraf tutmaktan öğreten birkaç kurum vardır, ama bunlar çok azdır; bir kural olarak, konu, iktisadî statükonun yüceltilmesini sağlayacak biçimde öğretilir. Bana öyle geliyor ki, bütün bunlar, kör inançların ve esrarengizliğin malî iktidarı ellerinde tutanların işine yaradığı olgusuyla bağlıdır.

Savaş gibi maliye de, teknik ustalığa sahip hemen herkesin, aynı zamanda kamu çıkarına karşı olan bir tarafgirliğe de sahip bulunmasından zarar görür. Silahsızlanma Konferansı toplandığı zaman, bu konferansın başarı kazanmasını önleyen en büyük engel, kara ve deniz kuvvetleri uzmanlarıdır. Bu demek değildir ki, bu adamlar namus duygusundan yoksundurlar; bu adamların silahlanma sorunlarını uygun perspektiften görmelerini, alışık oldukları düşünüş biçiminden kendilerini kurtarmamaları engellemektedir. Maliye alanında da durum tıpatıp bunun aynıdır. Bugünkü sistem sayesinde para kazanan ve pek tabîî bütününü yansız görüşe sahip olmayanlar dışında, malî işleri ayrıntılarıyla bilen hemen hemen yok gibidir. İşlerin bu türlü gidişini önleyecek bir çare bulmak gerekiyorsa, dünya demokrasilerine maliyenin önemini anlatmak ve maliye prensiplerini herkes tarafından anlaşılabilir biçimde basitleştirme yollarını bulmak zorunluğu vardır. Bunun kolay olmadığını kabul etmek gerektir, ama yine de bunun imkânsız oldu-

ğuna inanmıyorum. Çağımızda demokrasinin başarıyla yürümesini zorlaştıran engellerden biri, modern dünyanın karmaşıklığıdır; bu karmaşıklık, sıradan erkeklerle kadınların siyasal sorunlar üzerinde doğru dürüst bir fikir sahibi olmalarını, hattâ hangi uzmanın yargılarının saygıya daha çok lâıyk olduğı konusunda karar verebilmelerini gittikçe zorlaştırmaktadır. Bu derdin devası, eğitimi islah etmekten ve toplum yapısını açıklamak için anlaşılabilmesi bugün revaçta olanlardan daha kolay yollar bulmaktan geçer. Etkili demokrasiye inanan herkesin bu reformdan yana olması gerektir. Ama belki de, Siyam ve İç Moğolistan dışında, demokrasiye inanan kimse kalmamıştır.

BÖLÜM V

FAŞİZMİN BABA SOYU

Zamanımızı örneğin I. George dönemiyle karşılaştırdığımız vakit, entellektüel davranış biçiminde ve bunu izleyerek de siyasetin çeşnisinde derin bir değişikliğin yeraldığını farkedebiliriz. Bir anlamda, iki yüz yıl önceki dönemin genel havasına bakarak, bu döneme «akılcı» dönem, içinde yaşadığımız zamanın belirgin niteliğine ise «akla karşı» denebilir. Ancak ben bu kelimeleri kullanırken, ne birinin yapısını tamamiyle kabul, ne de ötekini yapısını tamamiyle reddettiğim anlamının çıkarılmasını isterim. Ayrıca, şurasını hatırlamak da önemlidir ki, siyasal olayların rengini veren şey çok kere, daha eski zamanlara ait düşüncelerdir; bir kuramın ortaya çıkışıyla onun uygulama alanında etkinlik kazanması arasında genellikle büyük bir ara vardır. 1860 İngiliz politikasında, 1776'da Adam Smith tarafından ifade olunmuş fikirler egemendi. Bugünkü Alman politikası, Fichtenin 1807'de ileri sürdüğü kuramların uygulama alanına geçirilişidir; 1917'den bu yanaki Rus politikası, ortaya çıkış tarihi 1848'e dayanan Komünist Manifestosu'nun doktrinlerini kendinde toplamıştır. Şu halde, günümüzü anlamak için, oldukça eski zamanlara dönmek zorunluğu vardır.

Bir politik doktrinin yaygınlığının, bir kural olarak, iki ayrı cinsten nedeni vardır. Bir yandan, o yaygın po-

litik doktrinin entellektüel geçmişı, yani, daha önceki kuramlardan geliştirme ya da reddetme yoluyla çıkan kuramları daha ileriye götürmüş adamlar vardır. Öte yandan, halkı belirli yaradılışlara hitap eden fikirleri kabul etmeye önceden hazırlayan ekonomik ve politik koşullar vardır. Yalnız başına bunlar, çok kere olduğu gibi entellektüel geçmiş ihmal edildiği takdirde, tam bir açıklama sağlamaz. Bizleri ilgilendiren özel durumda, savaş sonrası dünyasının çeşitli kesimlerinde belirli nedenlere dayanan hoşnutsuzluklar ortaya çıkmış ve bu hoşnutsuzluklar o insanların, çok daha eski bir tarihte icat edilmiş belirli bir genel felsefeye sempati duymalarına yol açmıştır. Önce bu felsefenin üzerinde durmak, ondan sonra onun bugünkü tutuluş nedenlerine dokunmak istiyorum.

Akla karşı başkaldırma, uslamlamaya karşı bir başkaldırı olarak başlamıştır. İnsanların kafalarına Newton'un egemen olduğu on sekizinci yüzyılın birinci yarısında, bilgiye giden yolun, tümdengelimli akıl yürütme aracılığıyla kendisinden sonuçlar çıkarılabilecek basit genel yasaların keşfedilmesinden ibaret olduğu yaygın inancı vardı. Pek çok kimse, Newton'un yerçekimi yasasının bir asırlık dikkatli gözlemlere dayandığını unutuyor ve genel yasaların keşfedilmesi için doğanın verdiği akıl nurunun yeteceğini sanıyordu. O dönemde doğa dini, doğanın yasası, doğa ahlâkı vb. vardı. Bu konuların Euclid usulünce açıklığı kendinden gelen belitlerden türetilen kanıtlayıcı çıkarsamalardan ibaret olduğu varsayılıyordu. Bu görüşün siyasal ürünü, Amerikan ve Fransız devrimlerinde vaazedilen İnsan Hakları olmuştur.

Ama Akıl Tapınağının tamamlanmaya yüz tutar gibi görüldüğü bir sırada, bu tapmağın dibine bir maym döşendi ve bu mayının patlatılmasıyla, sonunda tapınak olduğu gibi havaya uçuruldu. Mayını döşeyen adam, David Hume idi. David Hume'un 1739'da yayımlanan «İnsan Do-

ğası Üzerine Risale» adlı eserinin bir adı da, «Deneysel Uslamlama Yöntemini Törel Konulara Uygulama Girişimi»dir. Bu, onun niyetinin tümünü, ama yaptıklarının sadece yarısını anlatır. David Hume'un niyeti, apaçıklığı nominal olan belirtilerden tümdengelim yoluyla uslamama yapma yöntemi yerine, gözlemlene ve tümevarım yöntemini geçirmektir. Hume, kafa yapısı itibarıyla Aristo'dan çok Bacon'a yakın olmakla birlikte, tam bir akılcıydı. Ne var ki, keskin bir zekâ ile dürüstlüğü eşi görülmemiş bir şekilde kendinde birleştirmiş oluşu, onu bazı yıkıcı sonuçlara sürükledi: alışkanlık halini almış ve mantığın onayından yoksun bir tümevarım ile nedenselliğe duyulan inanç, kör inançtan ancak bir gömlek üstün olduğu için. Bunu da, bilimin teolojisiyle birlikte, aldatıcı umutlar ve akıl dışı inançların atıldığı, modası geçmiş fikirler çöplüğüne atılması gerektiği sonucuna varılması izledi.

Hume'da akılcılık ile şüphecilik uslu uslu, yan yana bulunuyordu. Onun şüpheciliği sadece incelemeleri içindi ve pratik hayatın işleri içinde unutulmalıydı. Ayrıca, pratik hayata mümkün merteye onun kendi şüpheciliğinin yalancı çıkardığı bilimsel yöntemler yön vermeliydi. Böylesine bir uzlaşma ancak, filozofluğuyla pratikliği birbirine eşit bir adamda mümkün olabilirdi; ayrıca onun, bilime yeni ayak atanlara karşı duyduğu gizli inançsızlığı sürdürüşünde de aristokratça bir tutuculuk çeşnisi vardır. Genel olarak dünya David Hume'un doktrinlerini kabule yanaşmadı. İzinden gidenler onun şüpheciliğini reddederken, Almanya'da Hume'a karşı çıkanlar da bu reddedilişin, salt bilimsel ve akılcı bir tutumun kaçınılmaz sonucu olduğu üzerinde önemle durdular. Böylece, onun öğretisinin bir sonucu olarak İngiliz felsefesi yüzeysel hale gelirken, Alman felsefesi de akla karşı bir nitelik kazandı — her iki durum da dayanılmaz bir bilinemezcilik

korkusundan ileri gelmiştir. Avrupa düşüncesi eski içtenliğini bir daha hiç kazanamadı; Hume'un bütün ardılları arasında akıllı başındalık, yüzeysellik anlamına, derinlik de delilik anlamına kabul edilmiştir. Kuvant fiziğine özgü felsefe alanındaki en son tartışmalarda, Hume'un ortaya attığı tartışma konuları üzerinde halâ durulmaktadır. Kant, nedenselliğe, Tanrıya, ölümsüzlüğe, töre yasasına vb. inanmaya kararlıydı, ama Hume'un felsefesinin bütün bunları zorlaştırdığının farkındaydı. Bundan dolayı, «saf» akılla «pratik» akıl arasında bir ayırım icat etti. «Saf» akıl, büyük bir yer tutmayan, ispatlanabilir olanla ilgiliydi, «pratik» akıl da büyük bir yer tutan ve erdem için gerekli olanla. «Saf» aklın doğrudan doğruya akıl, «pratik» aklın da sadece önyargı anlamına geldiği apaçıktır. Böylece Kant, skolastisizmin yükselişinden beri okullardan kovulmuş olan ve kuramsal akılcılığın dışında sayılan bir şeye başvurma yöntemini felsefeye geri getirmiş oluyordu.

Felsefenin üzerinden atlayıp politikaya geçmek suretiyle, gelişmiş biçiminde Nasyonal Sosyalizm olarak ortaya çıkan akımı başlatan, Kant'ın yakın ardılı Fichte, bizce Kant'dan daha da önemlidir. Yalnız ondan söz etmeden önce, «akıl» kavramı üzerine daha söylenecek şeyler var.

Hume'a bir cevap bulmakta uğranılan başarısızlık karşısında, hareket noktası olarak onu alan her adım kuramsal nedenlere dayanılarak çürütüleceğinden, «akıl» artık mutlak bir şey diye kabul edilemezdi. Bununla birlikte, meselâ felsefeci radikallerle, eski Müslüman fanatikler gibi kimselerin kafa yapıları arasında bir ayrılık, hem de önemli bir ayrılık vardır. Eğer felsefeci radikallerin akıl yapılarına akla yakın, ötekilerinkine de akla uzak dersek, son zamanlarda akılsızlık bakımından büyük bir gelişme olduğu açıkça görülür.

Bana öyle geliyor ki, uygulama alanında akıl dediğimiz şey, üç belirgin nitelikle tanımlanabilir. Akıl her şeyden önce, kaba kuvvetten çok inandırmaya dayanır; ikinci olarak, akıl kullananının, tamamiyle geçerli olduğuna inandığı kanıtlar yoluyla inandırma çaresini arar; üçüncü olarak da fikirleri oluştururken, gözlemlene ve tümünden gelimi mümkün olduğu kadar çok, sezgiyi ise mümkün olduğu kadar az kullanır. Bu belirgin niteliklerin birincisi, Enkizizyon'u saf dışı eder; ikincisi, «propaganda ele geçirmek istediği yığınların saygıları oranında akla daha çok gömülmelidir» gerekçesiyle Hitlerin övdüğü İngiliz savaş propagandasını işlemez hale getirir; üçüncüsü de, Başkan Andrew Jackson'm Mississippi ile ilgili olarak kullandığı, kendisi ve dinleyicileri için bir belit niteliği taşıyan, ama doğruluğunu araştıran başkaları için kolayca kanıtlanamayacak olan, «Evrenin Yaradanı bu büyük vadinin bir tek ulusun malı olmasını istemiştir,» cinsinden bir önerme kullanılmasını önler.

Böyle tanımlanan akla güvenmek, insanın kendisiyle dinleyicileri arasında belirli bir ortak çıkar niteliği ve görünüşü kazanır. Mrs. Bond, «Gelin bakayım, öldüreyim sizi; sizi doldurmam, müşterileri doyurmam gerek,» diye seslendiği zaman, onun bunu ördeleri üzerinde denediği gerçi doğrudur; ama genellikle, akla başvurmanın, mideye indirmek istediklerimiz üzerinde etkisiz kaldığı kabul edilmektedir. Et yemek isteyenler, bir koyuna kabul ettirilebilecek kanıtlar bulmaya kalkışmazlar, bunun gibi Nietzsche de, «sefiller» diye nitelediği halk yığınlarını ikna etmeye kalkışmaz. Marx'dan, kapitalistlerin desteğini kazanmaya çalışması beklenemez. Bu örneklerin de gösterdiği gibi, iktidar sorgusuz sualsiz sadece bir oligarşinin elinde olduğu zaman, akla başvurmak daha kolaydır. On sekizinci yüzyıl İngiltere'sinde sadece aristokratlarla onların arkadaşlarının fikirleri önemliydi ve bu, baş-

ka aristokratlara her zaman için akla yakın bir biçimde gösterilebiliyordu. Siyasal seçim dairesi genişledikçe ve ayrışık (Heterojen = gayrı mütecanis) hale geldikçe, herkesçe kabul olunan anlaşma doğurabilecek varsayımlar azaldığı için, akla başvurma gittikçe zorlaşmaktadır. Böyle varsayımlar bulunamadığı zaman insanlar kendi sezgilerine güvenme eğilimi gösterirler; ayrı ayrı grupların sezgileri de ayrı ayrı olacağından, bunlardan hangisinin sezgisine güvenileceği sorunu, mücadelelere ve kuvvet politikasına yol açar.

Bu anlamda, akla karşı başkaldırıışlar, tarihte sık sık tekrarlanan olaylardır. İlk Budizm akla yakındı; daha sonraki biçimleri ve Hindistan'da Budizm'in yerini alan Hinduizm akla yakın değildir. Eski Yunanistan'da, «Orphic»ler, Homerin akla yakınlığına karşı başkaldırmışlardı. Sokrates'ten Marcus Aurelius'a kadar, eski dünyanın kalburüstü adamlarının hemen hepsi akla yakın insanlardı; Marcus Aurelius'tan sonra, tutucu Yeni Eflâtuncular bile kör inançlarla doldu. Müslümanlık Dünyası dışında, aklın sesi on birinci yüzyıla kadar havada kaldı; on birinci yüzyıldan sonra skolastisizm yoluyla, rönesans ve bilim yoluyla aklın sesi gitgide egemen olmaya başladı. Aklın sesine karşı Rousseau ve Wesley tarafından bir tepki geldi, ama bilimin ve tekniğin on dokuzuncu yüzyıldaki zaferleri bu tepkiyi durdurdu. Akla olan inanç en yüksek noktasma 1860'larda ulaştı; o tarihten bu yana gittikçe azaldı, halâ da azalmaktadır. Akılcılık ve akla karşı olma Yunan uygarlığının başından beri yanyana bulunmuştur ve içlerinden biri tamamiyle egemen hale gelecek gibi göründü mü, her seferinde bir tepki dolayısıyla karşı tarafın yeni bir patlamasına yol açmıştır.

Akıla karşı modern zamanlardaki başkaldırıış, öncel-
lerinin çoğundan, önemli bir noktada ayrılır. Geçmişte,

Orphic'lerden sonra genellikle benimsenen hedef, manevî kurtuluşa ulaşmak idi; bu, hem iyiliği, hem mutluluğu içine alan karmaşık bir kavramdı ve bir kural olarak, zor birtakım feragatlerle gerçekleştirilirdi. Zamanımızın irrasyonalistleri kurtuluşu değil, iktidarı hedef tutarlar. Bunlar böylece, Hristiyanlık ve Budizm ahlâk anlayışına aykırı bir ahlâk anlayışı geliştirirler; egemenlik kurma tutkuları yüzünden de ister istemez politikaya karışırlar. Yazarlar arasındaki soy sop ağaçlarında Fichte, Carlyle, Mazzini, Nietzsche; destekleyicileri arasında da Treitschke, Rudyard Kipling, Houston Chamberlain ve Bergson yer alır. Bu akıma karşı Benthamcılar ve Sosyalistler aynı partinin iki kanadı olarak düşünülebilir: her ikisi de kozmopolittir, her ikisi de demokratiktir, her ikisi de iktisadî özçıkara hitap eder. Aralarındaki ayrılıklar amaçlarda değil, yollardadır, halbuki (şimdilik) Hitler'de doruğa ulaşan yeni akım, her ikisinden de amaçlarda ayrıldığı gibi, hatta bütün Hristiyan uygarlığı geleneginden bile ayrılmaktadır.

Devlet adamlarının benimsemeleri gereken amaçları, Faşizmi doğuran irrasyonalistlerin hemen hemen tümünün anladığı biçimde en açık ifade eden Nietzsche olmuştur. Nietzsche, Hristiyanlığa olduğu kadar yararcılara da (utilitarian) bilinçli bir şekilde karşı olan tutumu içinde, Bentham'ın doktrinini gerek mutluluk, gerek «en çok sayı» bakımından reddeder. «İnsanlık», der Nietzsche, «amaçtan çok bir araçtır... insanlık sadece bir deney malzemesidir.» Onun kafasında kurduğu amaç, sıradan olmayan bireylerin büyüklüğüdür: «Amaç, gerek disiplin yoluyla, gerek milyonlarca sefilin yokedilmesi yoluyla geleceğin insanını biçimlendirebilecek, ama aynı zamanda, bunun yaratacağı misli görülmemiş acı karşısında mahvolmaktan da kurtulabilecek o muazzam büyüklük enerjisine ulaşmaktır.» Şurasını belirtmek yerinde olur ki, bu amaç kav-

ramı, kendi içinde akla aykırı sayılamaz, zira amaç sorunları aklın kanıtları karşısında boynu bükük değildir. Bundan nefret edebiliriz —kendi hesabıma ben ediyorum— ama Nietzsche nasıl bunun doğruluğunu kanıtlayamıyorsa, biz yanlışlığını kanıtlayamayız. Bununla birlikte yine de bunda, irrasyonalizmle doğal bir ilişki vardır, zira akıl tarafsızlık istediği halde, büyük insan kültü, hep önerme olarak, «Ben büyük bir adamım» iddiasını kullanır.

İçinden Faşizmin çıktığı düşünce okulunun kurucularının hepsinde belirli ortak nitelikler vardır. Onlar iyi-yi duygudan ya da algıdan çok, iradede ararlar; iktidara, mutluluktan çok değer verirler; kaba kuvveti kanıta, savaş barışa, aristokrasiyi demokrasiye, propaganda'yı bilimsel tarafsızlığa tercih ederler. Onlar, Hristiyan usulü bir sadeliğe karşı, Isparta usulü bir sadeliği savunurlar; yani, onlar sadeliğe, erdem doğuran bir nefis disiplini diye değil, başkaları üzerinde egemenlik kurma yolu diye bakarlar ve mutluluğu ancak öbür dünyada ararlar. Bunlar arasında daha sonraki dönemlerde yetişenler, gırtlaklarına kadar popüler Darwincilikle dolu olup, yaşama mücadelesine üstün insan yaratan bir kaynak gözüyle bakarlar; ne var ki, bu mücadele, serbest rekabet havarilerinin savunduğunun tersine, bireyler arasındaki bir mücadeleden çok, ırklar arası bir mücadele olacaktır. Birer amaç olarak düşünüldüğünde zevk ve bilgi onlara aşırı derecede edilgin görünür. Onlar zevkin yerine şan ve şerefi, bilginin yerine de, isteklerinin doğru olduğu pragmatik iddiasını koyarlar. Fichte, Carlyle ve Mazzini'de bu doktrinler hâlâ, alışlagelmiş bir ahlakçı ikiyüzlülüğünün saklayıcı kılıfına bürünmüş durumdadır; bu doktrinler ilk defa Nietzsche'de hiç utanç duymadan, çırlıçıplak ileri çıkarlar.

Bu büyük akımı resmen başlatmaktan kendisine düşen şeref payını Fichte tam olarak almamıştır. Fichte so-

yut bir metafizikçi olarak işe başlamış, ama daha o zamanlar belirli bir kendince ve benîinci tutum göstermiştir. Onun bütün felsefesi, «Ben benim,» önermesinden gelmiştir; bununla ilgili olarak Fichte şöyle der:

«Ego KENDİNİ GERÇEK KABUL EDER ve o kendi kendini böyle gerçek kabul edişin bir sonucudur; ego, eylemin hem etmeni, hem de sonucudur; o hem eylemli olandır, hem de eylemin ürettiği şeydir; BEN'im bir iş (Thathandlung) ifade eder. Kendi kendini gerçek kabul ettiği için, EGO «VARDIR.»

Bu kurama göre ego var olmayı istediği için vardır. Buradan akla hemen, Ego öyle istediği için non-Ego'nun da var olduğu geliyor; ama böyle meydana gelen bir non-Ego aslında hiçbir zaman onu gerçek kabul etmeyi istemiş bir Ego'nun dışında olamaz. XIV Louis, «l'état, c'est moi» * demişti; Fichte, «Evren benim,» dedi. Kant'la Robespierre'i karşılaştırırken, Heine'nin dediği gibi, «Almanlarla karşılaştırıldığında Fransızlar uysal ve ılımlıdır.»

Gerçi Fichte, bir süre sonra, «Ben» derken «Tanrı»yı kastettiğini açıklıyor; ne var ki, okuyucusunun buna pek akli yatmış olmuyor.

Jena Savaşması sonunda Fichte, Berlin'e kaçmak zorunda kaldığı zaman, non-Ego'yu Napoleon biçiminde bir gerçek olarak kabul etmekte biraz fazlaca ileri gittiğini düşünmeye başladı. 1808'de döndüğü vakit ünlü, «Alman Ulusuna Nutuklar»ını verdi; milliyetçilik akidesi tam olarak ilk defa bu nutuklarda ortaya konmuştur. Bu Nutuklar, Alman ulusunun arı bir dile yalnız bu ulus sahip olduğu için, bütün öteki çağdaş uluslardan üstün olduğunu açıklamakla başlar. (Eskimoları bir yana bırakırsak, Rusların, Türklerin, Çinlilerin de dilleri arıdır, ama Fichte'nin okuduğu tarih kitaplarında bunların adı geçmiyor-

---

* «Devlet benim.»

du herhalde.) Alman ulusunun dilinin arı oluşu, yalnız ve yalnız Alman ulusunu derinlik yeteneğine sahip kılar; Fichte bundan da, «karakter sahibi olmakla Alman olmak aynı şey demektir,» sonucunu çıkarır. Ancak, Alman karakterinin yabancı bozucu etkilerden korunabilmesi ve Alman ulusunun bir bütün olarak hareket edebilme yeteneği kazanabilmesi için, «Almanları tek beden halinde kalıba dökülecek,» yeni bir cins eğitim gerekmektedir. «Yeni eğitim,» diyor Fichte, «Esas itibariyle, irade özgürlüğünü tamamiyle yoketme amacına yönelmiş bir eğitim olmalıdır.» Fichte, «İrade insanın esasıdır,» diye ekliyor.

Fichte'ye göre, kaçınılmaz olanın dışmda dış ticaret diye bir şey bulunmayacaktır. Herkes askerlik hizmeti görecektir: herkes dövüşmek zorundadır; ama maddî refah için değil, özgürlük için değil, anayasayı savunmak için değil de, «soylu bir kafaya sahip olanların uğrunda kendilerini seve seve feda edecekleri ve aynı şekilde, sadece başkalarının var olması için var olan sefillerin de kendilerini uğrunda feda etmeleri gereken, ulusu ebedi bir elbise gibi saran yüce yurtseverlik alevi»nin dürtüsü altında dövüşmek zorundadır.

İnsanlığın ereğinin «soylu» insan olduğu, «süfli» adamın kendi adına hiçbir hakkı bulunmadığı şeklindeki bu doktrin, demokrasiye yöneltlen modern saldırı ruhundadır. Hristiyanlık, her insanoğlunun ölümsüz bir ruha sahip bulunduğunu, bu bakımdan da bütün insanların eşit olduğunu aşlamıştır; «İnsan hakları», Hristiyan doktrininin gelişmiş biçiminden ibarettir. Yararcılık, bireye hiçbir mutlak «hak» tanımazken, bir insanın mutluluğuna da, öteki insanın mutluluğuna olduğu kadar ağırlık vermiştir; böylelikle de yararcılık, en aşağı doğal haklar doktrini kadar, demokrasiye götüren bir doktrin kimliği taşır. Halbuki Fichte, bir çeşit politikacı Calvin gibi, bir-

takım insanları seçkin diye alıp, geri kalan hepsini hesap dışı bırakmıştır.

Doğallıkla, işin zor olan yanı kimlerin seçkin olduğunu bilebilmektedir. Fichte doktrininin herkesçe kabul edildiği bir dünyada, her insan kendini «soyhu» sayar ve gözüne, soyluluğunun bir bölümünü paylaşmaya değer gördüğü, yani yeteri kadar kendisini andıran başka insanların grubuna katılırdı. Bu grup o adamın, Fichte örneğinde olduğu gibi, ulusu olabilirdi; proleter bir komünist örneğindeki gibi, sınıfı olabilirdi; Napolyon örneğindeki gibi, ailesi olabilirdi. «Soyluluk» için, savaşta kazanılan başarıdan başka nesnel bir ölçüt yoktur; dolayısıyla savaş, bu akidenin doğal bir ürünüdür.

Carlyle'in genel hayat görüşü esas itibariyle, onun fikirleri üzerinde tek başına en güçlü etkiyi yaratan Fichte'den alınmadır. Ancak Carlyle, o zamandan beri bu okulun belirgin niteliği olarak kalan başka bir şey eklemiştir: endüstriciliğin ve nouveau riche'in gerçekten de nefret ettiği proletarya için bir cins sosyalizm ve proletaryanın da düşünülmesi. Carlyle bu işi o kadar güzel becerdi ki, Engels'i bile kandırdı; nitekim Engels, 1844'teki İngiliz işçi sınıfı üzerine olan kitabında Carlyle'dan büyük bir övgüyle söz eder. Bu durum karşısında, birçok insanın sosyalizm kapısından Nasyonal Sosyalizm evine girişine şaşmamamız gerektir.

Aslına bakılırsa, Carlyle'in göz boyacılığı halâ devam etmektedir. Onun «kahramanlık dini» kulağa pek hoş, pek yüce gelir; «Ulusal Meclisler seçmemize gerek yok,» der Carlyle, «kahraman krallar seçelim yeter; bütün dünya o zaman kahramanlara yakışır bir dünya olacaktır.» Bunu anlamak için, bunun gerçeğe çevirisini incelemek gerektir. Carlyle, PAST AND PRESENT (Geçmiş ve Şimdiki Zaman) adlı eserinde, on ikinci yüzyıl manastır reislerinden Samson'u örnek tutar; ama onun verdiği örneğe gü-

venmeyip de, CHRONICLE OF JOCELIN OF BRAKE-
LONDE'yi okuyacak olan birisi, Carlyle'in örnek tuttu-
ğu manastır reisi Samson'un, zorba bir derebeyi ile hile-
ci bir dava vekilinin kötülüklerini kendinde birleştirmiş
rezilin, canavarın bir olduğunu anlayacaktır. Carlyle'in
öbür kahramanları da en aşağı beriki kadar iğrençtir.
Cromwell'in İrlanda'da yaptığı insan kırımından esinle-
nerek şu yorumda bulunmuştur Carlyle: «Ama dediğim gi-
bi, Oliver'in (Cromwell) zamanında hâlâ Takdiri İlâhiye
inanç besleniyordu; Oliver'in zamanında henüz Jean Jac-
quesvari insanseverlik ürünü, «Ölüm Cezalarının Kaldı-
rılması,» gibi saçmasapan lâflar edilmiyordu; oysa günü-
müzde evrensel gülsuyu günahlarla hâlâ öylesine dolu
ki... Dünyamızda, İyi ve Kötünün bu şekilde ayırımı gö-
zetilmeden birbirine karıştırılıp hamur edilerek bir tek
evrensel bulamaç haline getirilmesi, ancak soysuzlaşmış
yeni kuşaklarda gerçekleşebilir.» Carlyle'm, Büyük Fre-
derik gibi, Dr. Francia gibi, Vali Eyre gibi bütün öteki
kahramanları hakkında söylenebilecek tek şey, bunların
ortak niteliklerinin kana susamışlık olduğudur.

Carlyle'in bir anlamda az çok Liberal olduğunu hâlâ
düşünenler varsa, bunlar, onun «PAST AND PRESENT»
ındaki Demokrasi bölümünü okumalıdır. Bu bölümün
çoğu yerleri Fatih William'a övgüler ve Fatih William za-
manında toprak kölelerinin sürdükleri zevkli yaşayışa ait
betimlemelerle doludur. Ondan sonra da bir özgürlük ta-
nımlaması gelir: «Denebilir ki, bir adamın gerçek özgür-
lüğü, onun doğru yolu bulması ya da bulmak zorunda
bırakılması ve o yıllarda yürümesinden ibarettir» (s. 236).
Carlyle bundan sonra şu iddiada bulunur: «...demokrasi,
sizi yönetecek Kahramanlar bulabilmekten umudu kes-
mek ve bu Kahramanların yokluğuna razı olmak, buna
katlanmak demektir.» Bölüm, peygamberlere yakışır,
tunturaklı bir dille ifade olunmuş şu iddiayla son bul-

maktadır: «... demokrasi kendi yolunun sonuna geldiği zaman geriye kalacak olan sorun, gerçekten de sizden Üstün İnsanların başma geçeceği yönetimin nasıl bulunacağıdır.» Bütün bu sözler arasında, altına Hitler'in imzasını atmayacağı bir tek kelime var mıdır?

Mazzini, kahramanlar dini bakımından kendisinden ayrıldığı Carlyle'a oranla daha yumuşak bir adamdı. Onun tapındığı şey, birey olarak büyük adam değil, ulustu; ve o İtalyan ulusuna en yüksek yeri yakıştırırken, İrlandalılar dışında bütün Avrupa uluslarına da birer rol lütfediyordu. Bununla birlikte o da Carlyle gibi, görevin mutluluktan, hattâ toplum mutluluğundan da üstün tutulması gerektiğine inanıyordu. O, Tanrının her insanın vicdanına doğru olanı ilham ettiğini, yapılacak biricik şeyin, herkesin kendi yüreğinde duyduğu törel yasaya boyun eğmesinden ibaret olduğunu düşünüyordu. Törel yasanın neyi emrettiği konusunda çeşitli insanların gerçekten de birbirinden ayrılacağını ya da kendisinin insanlardan istediği şeyin, aslında, başkalarının da Mazzini'nin yüreğinin ilhamına göre hareket etmesini istemekle aynı şey olduğunu Mazzini hiç akıl etmemişti. Mazzini şu sözleriyle töreye demokrasinin üzerinde yer vermiştir: «Çoğunluk oyu, eğer yüce töre kurallarıyla çelişiyorsa, bir başına egemenlik kurmaya yetmez... halkın iradesi, ancak törel yasaya uyduğu, bu yasanın bir ifadesi olduğu takdirde kutsaldır; bu yasadan ayrıldığı zaman hükümsüz ve kudretsizdir, sadece gelip geçici bir hevesi temsil eder.» Bu aynı zamanda Mussolini'nin de görüşüdür.

O zamandan bu zamana, bu okulun doktrinlerine sadece bir tek önemli öge eklenmiştir, o da, Darwin taklidi bir «ırk» inancıdır. (Fichte, Alman ırkının üstünlüğünü sadece dile bağlamış, biyolojik kalıtım bakımından ele almamıştır.) Çömezlerin tersine, bir milliyetçi ve Yahudi düşmanı olmayan Nietzsche, doktrinini sadece birbirinden

başka bireyler arasında uygular: o, zayıfların çoğalmalarının önlenmesini ister ve köpek meraklılarının kullandığı yöntemlerle, bir üstün-insan ırkı üretebilmeyi umar; öyle bir üstün-insan ırkı ki, yalnız onlar bütün güçleri kendilerinde toplamış olsunlar ve geri kalan bütün insanların varoluşlarının biricik nedeni bu üstün-insan ırkına hizmet etmek olsun. Ne var ki, Nietzsche'den sonra gelen, görüşleri ona benzemeyen yazarların hepsi de, bütün mü-kemmelliklerin yalnız kendi ırklarına ait olduğunu ispata çalışmışlardır. İrlandalı profesörler, Homer'in İrlandalı olduğunu ispat etmek için kitaplar yazar; Kuzey Avrupa uygarlığının kaynağının Tötonlar değil de, Keltler olduğuna dair, Fransız antropologları arkeolojik kanıtlar ortaya atarlar; Houston Chamberlain uzun uzadıya kanıtlar getirerek, Dante'mn Alman olduğunu, İsa'nın Yahudi olmadığını iddia eder. Irk üzerinde önemle durulması, Hint asıllı İngilizler arasında öteden beri çok sık rastlanan bulaşıcı bir hastalıktır ve emperyalist İngiltere'ye bu hastalığı bulaştıran da Rudyard Kipling'dir. Bununla birlikte, Yahudi düşmanlığının Ortaçağ'dan beri var olduğu Almanya'da bu düşmanlığa düzmece bir tarihsel gerekçe sağlanmasında bellibaşlı sorumlu her ne kadar bir İngiliz, yani Houston Chamberlain ise de, Yahudi düşmanlığı ögesi İngiltere'de hiçbir zaman önem kazanmamıştır.

İşin içine politika girmese, ırk hakkında politik bakımdan önem taşıyan hiçbir şeyin bilinmediğini söylemek yeterdi. Irklar arasında yaratılıştan gelen birtakım anlıksal ayrılıklar bulunduğu bir ihtimal olarak kabul edilebilir; ancak, bu ayrılıkların neler olduğunu henüz bilmiyoruz. Yetişkin bir insanda çevrenin etkileri kalıtsal etkileri maskeler. Ayrıca, çeşitli Avrupalılar arasındaki ırksal ayrılıklar, beyaz, sarı ve kara derili adamlar arasındaki ırksal ayrılıklardan daha belirsizdir: çeşitli mo-

dern Avrupa uluslarının kesinlikle birbirinden ayırdedilebilmesine yarayacak belirgin fiziksel özellikler yoktur, çünkü bu ulusların hepsi de çeşitli ırkların karışımından türemişlerdir. Anlıksal üstünlüğe gelince, her uygar ulus bu alanda kendisinin üstün olduğunu, görünüşte akla yakın nedenlere dayanarak savunabilir ki, bu da hiçbirinin savının geçerli olmadığını tamtlar. Yahudilerin Almanlardan aşağı olması olanak dahilindedir, ama Almanların Yahudilerden aşağı olması da aynı derecede olanak dahilindedir. Darwin-taklidi anlaşılmaz bir dili bu soruna uygulamak baştan aşağı bilimsel bir iştir. İlerde edineceğimiz bilgiler ne olursa olsun, şimdiki halde, bir ırkı başka bir ırktan üstün tutmak için hiçbir haklı neden gösterilemez.

Fichte'den başlayarak bu akım bütünüyle, gurur okşayıcı oluşlarından başka işe yarar hiçbir yanları bulunmayan inançlar yoluyla kendini beğenme duygusu ve iktidar tutkusunu destekleme yönteminden ibarettir. Fichte'nin kendisi Napoleon'a üstün hissetmesini sağlayacak bir doktrine ihtiyacı vardı; Nietzsche de Carlyle da sakatlar, o yüzden, bu kusurlarını kapatacak şeyi imgelem dünyasında aradılar; Rudyard Kipling döneminin İngiliz emperyalizmi, İngiltere'nin endüstri üstünlüğünü kaybetmekten duyduğu utancın bir ürünüydü; zamanımızdaki Hitler çılgınlığı ise, Alman egosu'nun Versailles'dan esen soğuk hava akımları karşısında kendini içinde ısıttığı, mitoslardan meydana gelmiş bir mantodur. Gururu öldürücü yara almış hiçbir insan aklı başında düşünemez ve eğer bütün bir ulus delirirse, bunun kabahatini, o ulusu bile bile küçük düşürmüş olanlar yalnız kendilerinde aramalıdır.

Bu, beni üzerinde durmakta olduğumuz usdışı (irrational), hattâ usa-karşı (anti-rational) doktrinin geniş yığınlar tarafından kabul edilmesi sonucunu doğuran ne-

denlere getiriyor. Öteden beri çoğu zamanlar, çeşit çeşit peygamber çıkıp, çeşit çeşit doktrinler vaazetmişlerdir, ama halk yığınları tarafından en çok tutulan doktrinlerin, zamanın koşullarının yarattığı ruh hallerine özellikle hitap eden bir yanları bulunsa gerekti. Çağdaş irrasyonalistlerin karakteristik doktrinleri ise, daha öncede gördüğümüz gibi şunlardır: düşünce ve duyguyu karşıya alarak İRADE'ye önem verilmesi; iktidarın yüceltilmesi; gözlemci ve tümevarımlı deneye başvurmaksızın, önermelerin sezgisel yoldan «gerçek kabul edilmesi». Bu kafa durumu, uçak gibi modern makinaları kullanma alışkanlığına sahip kişilerle, güçleri eskisine oranla azalmış olup da, eski üstünlüklerinin kendilerine geri verilmesi için akla yakın bir neden bulamayanlarda görülen doğal bir tepkidir. Endüstriyalizm ve savaş, bir yandan mekanik güç alışkanlığını verirken, bir yandan da iktisadî ve politik gücün büyük ölçüde yer değiştirmesine yol açmış ve dolaşısıyla büyük grupları, kendi kendini pratik yoldan kabul ettirme ruh durumu içinde bırakmıştır. Faşizmi geliştiren ortam da işte bu ruh durumudur.

1930'daki dünyayla 1820'deki dünyayı karşılaştırdığımız zaman, sanayicilerin ücretli işçilerin, kadınların, ülkelerinin resmi dininden olmayanların ve Yahudilerin güçlerinde bir artış olduğunu görürüz. Buna karşılık hükümdarların, aristokratların, din adamlarının, orta sınıfın ve kadınlar karşısında erkeklerin güçlerinde kayıp vardır. Büyük sanayiciler daha önceki herhangi bir döneme oranla çok daha güçlü olmalarına rağmen, Sosyalizm tehdidi ve daha çok da Moskova korkusu yüzünden kendilerini güvensizlik içinde hissetmişlerdir. Savaşta egemen gruplar —generaller, amiraller, havacılar ve silah yapımcıları— da aynı durumdaydılar: bunlar savaş anında güçlü olmakla birlikte, 'muzır Bolşevik taifesi' ve savaş karşıtları tarafından tehdit ediliyorlardı. Daha ön-

ce yenilgiye uğramış bulunan gruplar —krallar ve soylular, küçük esnaf, yaratılışları itibariyle dinsel hoşgörünün karşısında olanlar ve erkeklerin kadınlara egemen olduğu günleri özleyenler— kesinlikle yere serilmiş görünüyordardı; iktisadî ve kültürel gelişmelerin bu gruplara çağdaş dünyada bir yer bırakmadığı düşünülüyordu. Pek tabii ki, bunlar hoşnutsuz ve sayıca çok kalabalıklırlar. Nietzsche felsefesi psikolojik bakımdan bunların anlksal gereksinmelerine uyarlandı ve sanayicilerle militaristler bunu, yenilgiye uğramış grupları bir parti —sanayiden ve savaştan başka her şeye karşı gösterilecek ortaçağ usulü tepkiyi destekleyecek olan bir parti— içinde birbirine kaynatmakta araç olarak kullandılar. Sanayi ve savaş alanında teknik olarak ne varsa hepsi çağdaş olacaktı, ama iktidarın paylaşılması ile, Sosyalistleri mevcut sanayi kaptanları için tehlikeli kılan barış sonrası çabalarının paylaşımı çağdaş olmayacaktı.

Bu şekilde, Nazi felsefesi içindeki usdışı öğelerin varlık nedeni, politik anlamda, artık varoılmaları için bir sebep kalmamış bulunan grupların desteğine duyulan gereksinmelere dayanırken, aklı başında öğeler de sanayicilerle militaristlere dayanmaktadır. Önce saydığımız öğeler «usdışıdır», zira meselâ küçük esnafın, kendi umutlarıyla fantastik inançlarının kendilerini kopkoyu umutsuzluktan kurtaracak bir sığınaktan başka bir şey olmadığını algılamaları pek mümkün değildi; buna karşılık, sanayicilerle militaristlerin umutları Faşizm yoluyla belki gerçekleşebilirdi, ama Faşizm'den başka bir yolla asla. Sanayicilerle militaristlerin umutlarının ancak uygarlığın yıkımı pahasına gerçekleşebileceği olgusu, sanayicilerle militaristlere usdışı bir nitelik kazandırır. Bu adamlar, bu akımın içinde kafa bakımından en mükemmel, ama töre bakımından en berbat öğeleri meydana getirirler, geri kalanlar ise, şan, şeref, kahramanlık, fedakârlık

düşleriyle gözleri kamaştırılmış olduğundan, ötekilerin ciddi çıkarlarını göremeyip, bir heyecan tufanı içinde kendi çıkarlarına zıt amaçlara alet olmuşlardır. Nazilik denen akıl hastalığı işte budur.

Faşizmi destekleyen sanayicilerle militaristlerden akıllı başında kişiler diye söz ettim, ama bunların akıllılıkları görelidir. Thyssen, Nazi akımı yoluyla hem Sosyalizmi öldürebileceği, hem de pazarını alabildiğine genişletebileceği inancı içindedir. Ancak, onun haklı olduğunu düşünmek için ortada, kendisinin 1914'deki öncellerini haklı gösterecek nedenlerden fazlası yoktur. Thyssen, Almanların kendine güven duygularıyla milliyetçilik duygularını, tehlikeli bir noktaya gelene kadar alevlendirmek zorunluğu içindedir, bunun en akla yakın görünen sonucu ise başarısız bir savaştır. Savaşın başında büyük başarılar kazansalar bile, bu Almanlara kesin zaferi sağlamayacaktır; yirmi yıl önce olduğu gibi, Alman Hükümeti şimdi de Amerika'yı unutuyor. Gericiliği desteklemesi umulabileceği halde, bütünüyle Nazilerin karşısında olan çok önemli bir öğe vardır; bu öğe, örgütlünmiş dindir. Nazilerde en yüksek noktasına ulaşan akımın felsefesi, bir bakıma, Protestantizmin mantıksal bir gelişmesidir. Fichte ile Carlyle'in ahlaklılıkları Calvin tarzı ahlaklılıktır. Bütün hayatı boyunca Roma Kilisesine karşı çıkmış olan Mazzini ise, tam anlamıyla Luther gibi, insan vicdanının yanılmazlığına inanıyordu. Nietzsche büyük bir tutkuyla bireyin değerine inanıyor ve kahramanın otoriteye boyun eğmemesi gerektiğini düşünüyordu; bu düşüncesiyle Nietzsche, isyankâr Protestan ruhunun daha gelişmiş bir biçimini ortaya koymuş oluyordu. Protestan Kiliselerinin Nazi akımını hoş karşılamaları beklenebilirdi, nitekim bir dereceye kadar öyle de yaptılar. Ne var ki, Protestantizm, Katoloslukla paylaştığı bütün bu öğelerde, yeni felsefeyi kendisine karşı buldu. Nietzsche koyu bir Hristi-

yanlık karşıtıdır, Houston Chamberlain ise, Hıristiyanlığın, Levant'lı ne idüğü bellisiz kozmopolitler arasında ortaya çıkan soysuzlaşmış bir kör inanç olduğu izlenimini yaratmaya çalışır. Alçakgönüllülüğün, insanın komşusunu sevmesi gerektiği ve zayıfların da hak sahibi oldukları inancının reddedilmesi İncil öğretilerine aykırıdır; Yahudi karşıtlığını ise, hele uygulamayla birlikte kuramsal da olduğu zaman, Yahudi asıllı bir dinle bağdaştırmak kolay değildir. Bu nedenlerden ötürü, Nazilikle Hıristiyanlığın dostluk kurmaları zordur ve aralarındaki uzlaşmazlığın da Naziliğin çökmesine yol açması olasılığı pek uzak değildir.

Modern mantıksızlık akidesinin ister Almanya'da, ister başka yerde, Hıristiyanlığın herhangi geleneksel bir biçimiyle uzlaşmaz oluşunun bir başka nedeni daha vardır. Yahudi dininden ilham alan Hıristiyanlık, gerçek kavramını ve bunun gerekiri olarak İman erdemini benimsemiştir. Bu kavram ve bu erdem, bütün Hıristiyanlık erdemlerinin Victoria dönemi serbest düşünürleri arasında var olmasını sağlayan «namuslu kuşku» içinde yaşamıştır. Gelgelelim, yavaş yavaş, bilimsel kuşkuculuğun ve reklamcılığın etkisi, gerçeğin keşfedilmesini göze olanaksız görünür bir şey, buna karşılık yalanı tanıtlamaya kârlı bir iş haline getirmiştir. Kafa dürüstlüğü işte böylece tepelenmiştir. Hitler, Nazi programını açıklarken, şöyle der:

«Ulusal Devlet, bilime, ulusal gururu arttırma aracı gözüyle bakacaktır. Yalnız dünya tarihi değil, aynı zamanda uygarlık tarihi de bu görüş açısından öğretilmelidir. Mucit, sadece bir mucit olarak değil, ondan da fazla, bir yurttaş olarak büyük görünmelidir. Herhangi büyük bir işe duyulacak hayranlığın yanına, o işi yapan talihli kişi bizim ulusumuzdan olduğu için, bir gurur duygusu da katılmalıdır. Alman tarihindeki büyük adlar ara-

sından en büyüklerini seçip ayırmalı ve bunları gençliğin önüne öyle etkileyici bir biçimde koymalıyız ki, bu adlar sarsılmaz bir milliyetçilik duygusunun temel direkleri olabilsinler.»

Doğrunun araştırılması olarak bilim kavramı, Hitler'in kafasından, en ufak bir iz bile bırakmadan öyle bir kaybolmuştur ki, bu kavrama karşı kanıtlar ortaya koymak gereğini bile duymamaktadır. Bildiğimiz gibi, bağlılık kuramı, bir Yahudi tarafından icat edildiği için kötü sayılmaktadır. Enkizisyon, Galile'nin doktrinini gerçeğe aykırı saydığı için reddetmişti; Hitler ise, doktrinleri, doğruluk ya da yanlışlık kavramını işe katmaksızın, sırf politik gerekçelerle kabul veya reddeder. Bu görüşü icat eden zavallı William James, eğer görüşünün ne yolda kullanıldığını bilebilseydi, dehşete düşerdi; ne var ki, nesnel gerçek kavramı bir kere reddedildikten sonra, 1907'de yazdığım gibi, «neye inanacağım?» sorununun, teoloji ya da bilim yöntemleriyle değil, «kaba kuvvete ve büyük askeri birliklerin yargılarına hitap etme yoluyla» çözülmeye çalışılacağı apaçıktır. Politikaları akla karşı başkaldırmaya dayanan Devletler, bundan dolayı, kendilerini sadece bilimle değil, aynı zamanda, gerçek Hristiyanların bulunduğu her yerde, Kiliselerle de çatışma halinde bulsalar gerektir.

Akla karşı başkaldırmanın nedenleri arasında önemli bir öge de, birçok enerjik ve yetenekli adamın, iktidar sevgilerine bir çıkış kapısı bulamayarak yıkıcı hale gelmeleridir. Eskiden ufak Devletler daha çok sayıda adama politik iktidar, ufak iş alanları da daha çok sayıda adama iktisadî iktidar sağlıyordu. Büyük şehirlerde çalışıp, büyük şehirlerin banliyölerinde oturan muazzam insan yığınlarını düşününüz. Londra'ya trenle gelirken, koskocaman bölgeleri kaplayan ufak ufak köylerden geçilir; bu köylerde, işçi sınıfıyla aralarında bir dayanışmaya ge-

reksinme duymayan aileler oturur; aile erkeği, işverenin emirlerini yerine getirmek üzere sabahtan akşama kadar oturduğu yerden uzakta bulunduğu için, yerel işlerde hiçbir rol almaz; inisiyatifi için biricik çıkış kapısı, hafta sonlarında evinin arka bahçesini çapalamaktan ibarettir. Bu adam, politik bakımdan, işçi sınıfından yana bütün yapıları kıskanır, ama yoksulluk hissetmesine rağmen, kendini beğenmişliği onun Sosyalizm ve sendikacılık yöntemlerini benimsemesine engel olur. Oturduğu banliyö, antik çağın birçok ünlü şehirleri kadar kalabalık olabilir, ne var ki, bu banliyödeki kollektif yaşayış uyuşuktur ve adamın bu yaşayışla ilgilenecek vakti yoktur. Eğer yeteri derecede hoşnutsuzluk duyacak kadar canlılığı varsa, böyle bir adama, bir Faşist akım pekâlâ bir kurtuluş yolu gibi gözükebilir.

Aklın politikada soysuzlaşması iki etkenin sonucudur: bir yanda, bu haliyle dünyanın kendilerine fırsatlar sağlamadığı, ama kendileri ücretli işçi olmadıkları için Sosyalizm'de de umut göremeyen sınıflar ve tipler vardır; beri yanda, çıkarları toplumun genel çıkarlarına zıt olan, dolayısıyla etkinliklerini en iyi biçimde, çeşit çeşit histerileri desteklemekle koruyabilecek, yetenekli ve güçlü adamlar vardır. Anti-Komünizm, yabancı ülkelerin silahlanmasından duyulan korku, yabancı rekabete duyulan nefret en önemli umacılarıdır. Hiçbir akıllı adamda bu gibi duygular olmaz demek istemiyorum; bu duyguların, uygulama alanındaki sorunlar üzerinde akıllıca durulmasını önleyecek biçimde kullanıldıklarını anlatmak istiyorum. Dünyanın en çok ihtiyaç duyduğu iki şey, Sosyalizm ve barıştır, ama bunların her ikisi de, zamanımızın en güçlü adamlarının çıkarlarına aykırıdır. Sosyalizme ve barışa götüren basamakları, geniş halk yığınlarının çıkarlarına aykırıymış GİEİ GÖSTERMEK zor değildir, bunu yapmanın en kolay yolu da kitle histerisi yaratmaktır.

Sosyalizm ve barış tehlikesi ne derece büyük olursa, Hükümetler vatandaşlarının anlıksal yaşayışlarını o kadar çok doğru yoldan çıkarırlar; zamanın iktisadî güçlükleri de ne derece büyük olursa, bu güçlükleri çekenler aldatıcı, sahte bir umut ışığı uğruna, ayartılarak anlıksal uyanıklıktan uzaklaştırılmaya o derece istekli olurlar.

1848'den beri gittikçe ilerlemekte olan milliyetçilik humması, mantıksızlık akidesinin bir biçimidir. Tek ve evrensel gerçek fikri terkedilmiş bulunuyor: şimdi İngiliz gerçeği var, Fransız gerçeği var, Alman gerçeği, Karadağlı gerçeği, Monako Prenslığı gerçeği var. Aynı şekilde, işçiler için başka gerçek, kapitalistler için başka gerçek var. Bu başka başka «gerçekler» arasında karar vermenin —eğer inandırma yolundan umut iyice kesilirse— biricik yolu olarak savaş ve propagandacılık çılgınlığı alanında rekabet kalıyor. Dünyamıza hastalık bulaştıran, uluslararası ve sınıflararası derin düşmanlıklar halledilmedikçe, insanlığın akıllıca bir düşünüş alışkanlığına yeniden kavuşması kolay kolay beklenemez. Yalnız, burada bir güçlük vardır, o da, mantıksızlık egemen olduğu sürece, dertlerimize ancak bir şans eseri çare bulunabileceği gerçeğidir; zira akıl, kişilik dışı oluşu dolayısıyla evrensel işbirliğini mümkün kıldığı halde, mantıksızlık, kişisel tutkuları temsil ettiği için çekişmeleri kaçınılmaz kılar. İşte bundan ötürüdür ki, akla uygunluk, evrensel ve kişilik dışı bir gerçek ölçüsüne başvurma anlamında, sadece egemen olduğu çağlarda değil, aynı zamanda ve hatta daha fazla, paylaşmadığı görüşü öldürebilmek erkekliğinden yoksun adamların boş rüyası diye hor görüldüğü, reddedildiği talihsiz dönemlerde de, insanoğlunun iyiliği bakımından çok büyük önem taşır.

BÖLÜM VI

SCYLLA VE CHARIBDYS YA DA KOMÜNİZM VE FAŞİZM

Günümüzde pek çok kimseler, politik uygulama alanında, aralarında seçme yapılabilecek sadece iki şık bulunduğunu, bu şıklardan birinin Komünizm, ötekini de Faşizm olduğunu ve bunlardan birini desteklemeyenlerin aslında ötekini desteklemekte olduklarını ileri sürmektedirler. Kendi hesabıma ben her ikisine de karşıyım ve on altıncı yüzyılda yaşasaydım ya Protestan ya da Katolik olmaktan başka çare bulunmadığını nasıl kabul edemeyecek idiysem, Komünizm ve Faşizm şıklarını da aynı şekilde kabul edemem. Elimden geldiği kadar kısa olarak önce Komünizme, sonra Faşizme daha sonra da her ikisinin ortak yanlarına karşı olan itirazlarımı belirteceğim.

Ben bir «Komünist»ten söz ettiğim zaman, Üçüncü Enternasyonal'in doktrinlerini kabul eden bir kişiyi kastedirim. Bir anlamda, ilk Hıristiyanlar ve aynı şekilde ortaçağ mezheplerinin birçoğu Komünisttir; ne var ki, bu anlam artık ortadan kalkmış bulunmaktadır. Komünist olmayışımın nedenlerini birer birer belirteceğim.

1. Marx'ın felsefesini, hele Lenin'in MATERİYALİZM VE AMPİRİO - KRİTİSİZM'ini onaylayamıyorum. Gerçi idealizme daha da uzağım, ama bir materyalist değilim. Tarihsel değişimde diyalektik bir zorunluluk bulun-

duğuna inanmıyorum; bu inancı Marx, Hegel'den almıştır, ama inancı alırken, bu inancın biricik mantıksal temelini, yani «Fikir»in önceliğini bırakmıştır. Marx insanların gelişmesindeki ikinci aşamamın bir anlamda MUTLAKA bir ilerleme olması gerektiğine inanıyordu; bu inanaşa varmak için hiçbir neden görmüyorum ben.

2. Marx'ın değer kuramını ve onun ortaya koyduğu biçimde «artık değer» kuramını henüz kabul edemiyorum. Marx'ın Ricardo'dan aldığı, «bir malın alışveriş değeri, o malın üretilmesine harcanan emekle orantılıdır,» kuramının yanlışlığını yine Ricardo'nun rant kuramı göstermiş ve Marksist olmayan bütün iktisatçılar bu kuramı çoktan bırakmışlardır. «Artık değer» kuramı, Malthus'un nüfus kuramına dayanmaktadır, oysa Marx bu nüfus kuramını artık değer konusu dışında başka her yerde reddeder. Marx'ın iktisadı, mantıksal bakımdan tutarlı bir bütün meydana getirmeyip, Marx'm, kapitalistlere karşı bir durum yaratmakta kendi işine gelecek biçimde, eski doktrinlerin kimini red, kimini de kabul edişinden kurulmuştur.

3. Herhangi bir insanı yanılmaz kabul etmek tehlikelidir; bunun sonucu, zorunlu olarak insanı aşırı basitliğe götürür. İncil'in sözlerinden ilham alma geleneği insanları bir Kutsal Kitap aramaya fazlasıyla hazır duruma getirmiştir. Ne var ki, bu durum, yani otoriteye tapınma durumu, bilimin ruhuna aykırıdır.

4. Komünizm demokratik değildir. «Proletarya diktatörlüğü» denilen şey aslında, sonradan oligarşik bir yönetici sınıf haline gelen küçük bir azınlığın diktatoryasıdır. İktidarı kaybetme korkusunun etkisi altında kalındığı durumlar dışında, Hükümetlere her zaman yönetici sınıfın çıkarlarına uyacak biçimde yön verildiğini tarih bize göstermektedir. Bu yalnız tarihin değil, aynı zamanda Marx'm da öğrettiği şeydir. Komünist bir Devlette yöne-

tici sınıf, «demokratik» Devletteki kapitalist sınıftan daha da fazla iktidara sahiptir. Komünist Devlet, silahlı kuvvetlerin bağılılığını koruyabildiği sürece iktidarını, en aşağı kapitalistlerinki kadar zararlı üstünlükleri kendine sağlamak amacıyla kullanabilir. Komünist Devlette yönetici sınıfın her zaman kamu yararına hareket edeceğini varsaymak budalaca bir idealizmden başka bir şey olmadığı gibi, Marx'ın politik psikolojisine de aykırıdır.

5. Komünizm özgürlüğü, özellikle de fikir özgürlüğünü Faşizm dışında, bütün öbür sistemlerdekinden daha çok bağlar. Komünist sistemde ekonomik ve politik iktidarın tamamıyla birleşmesi, istisnalara hiçbir fırsat tanımayan korkunç bir baskı mekanizması doğurur. Kendi güçlerinin artışı dışında her türlü değişikliğe karşı çıkmak bürokratların yapıları gereği olduğundan, böyle bir sistemde ilerleme kısa zamanda olanaksız hale gelir: Ciddi sayılabilecek birkaç yenilik ancak sevilmeyen kişilerin hayatta kalmasını mümkün kılan birtakım rastlantılara bağlıdır. Kepler, geçimini astroloji sayesinde sağlamıştır; Darwin, babadan kalma servetiyle geçinmişti; Marx'ın geçimi ise, Engels'in Manchester proletaryasını «sömürmesinden» idi. Sevilmeyen biri olmak, ama yine de yaşayabilmek için böylesine fırsatlara Komünizmde yer yoktur.

6. Marx da, şimdiki Komünist düşüncesi de, el işçilerini kafa işçilerine oranla çok daha fazla yüceltişlerinde haksızlık etmektedirler. Bunun sonucunda Sosyalizmin zorunluluğunu görebilecek birçok beyin işçisi karşı saflara itilmiştir; üstelik bu beyin işçilerinin örgütlenmesi de hemen hemen olanaksızdır. Sınıf ayrımına, toplumsal dereceleme bakımından Marksistler uygulama alanında, kuramsal alanda olduğundan da çok aşağıda bir yer vermişlerdir.

7. Sınıf savaşı telkin edilmesi savaşın muhtemel

karşı güçlerin az çok dengelendiği ya da kapitalistlerin ağır bastığı bir sırada patlaması sonucunu verebilir. Eğer kapitalist güçler ağır basarsa, sonuç, bir gericilik dönemine girmek olacaktır. Her iki tarafın güçleri kabaca denkse, modern savaş yöntemlerinin uygulanacağı böyle bir savaşın sonucu muhtemelen uygarlığın yıkımı ve gerek kapitalizmin, gerek Komünizmin yokolması anlamına gelecektir. Ben, demokrasinin var olduğu yerlerde, Sosyalistlerin inandırma yoluna güvenmeleri ve ancak karşı taraftakiler gayri meşru bir şekilde kaba güç uygulamaya kalkıştıkları takdirde, bu kaba güç uygulamasını defetmek üzere zora başvurmaları gerektiği kanısındayım. Bu yöntemle Sosyalistlerin, sonuçsal savaşın kısa sürmesini ve uygarlığı mahvedecek kadar ciddi olmamasını sağlayacak kadar büyük bir üstünlük kazanmaları mümkündür.

8. Gerek Marx, gerek Komünizm öylesine büyük bir nefretle doludur ki, Komünistlerden, muzaffer oldukları takdirde, kötü niyetli davranışlara yer vermeyecek bir rejim kurabilmeleri beklenemez. Bundan ötürü, bir baskı rejiminin gerekliliğinden yana olan kanıtlar, galiplerin gözüne, hele galibiyet şiddetli ve kuşkulu bir savaşın sonunda kazanılırsa, olduğundan da güçlü görünebilir. Böylesine bir savaştan sonra galip gelen tarafın, aklı başında bir yapıcı eyleme girmeye elverişli bir ruh durumu içinde bulunması olasılığı çok zayıftır. Marksistler, savaşın korku sonucu meydana gelen kendine özgü bir psikolojisi olduğunu ve bu psikolojinin, kavganın asıl nedeninden bağımsız bulunduğunu unutmaya aşırı derecede eğilimlidirler.

Uygulama olanağı bulunan biricik tercihin Komünizmle Faşizm arasında olduğu görüşü, Amerika, İngiltere, Fransa ve muhtemelen İtalya ile Almanya için düşünüldüğünde, bence kesinlikle yanlıştır. İngiltere Crom-

well idaresinde, Fransa da Napolyon idaresinde bir Faşist dönem geçirmişlerdi, ama hiçbirinde de bu Faşist dönem daha sonraki demokrasiye engel olmamıştır. Geleceğin siyaseti bakımından, siyasal olgunluktan yoksun uluslar en iyi kılavuzlar değildir.

Faşizme karşı itirazlarım, Komünizme karşı itirazlarımdan daha basit ve bir bakıma daha temellidir. Komünistlerin amacını bütün olarak ele aldığımız zaman bu amaç bana uygun geliyor: bana uygun gelmeyen şey, amaçtan çok, amaca götüren yollardır. Ama Faşizm konusunda, amaca götüren yollar kadar amaçtan da nefret ediyorum.

Faşizm karmaşık bir akımdır; Alman Faşizmiyle İtalyan Faşizmi arasında dağlar kadar fark vardır ve Faşizm, eğer yayılırsa, başka ülkelerde daha da başka biçimler alabilir. Bununla birlikte Faşizmin öyle bazı esasları vardır ki, bunlar olmasa Faşizm, Faşizm olmaktan çıkar. Faşizm antidemokratiktir. Faşizmin karakterinde milliyetçilik ve kapitalizm öğeleri egemendir ve Faşizm, çağdaş gelişmelerden zarar görmüş olup da Sosyalizm ya da Komünizm kurulduğu takdirde daha büyük zararlara uğramaktan korkan orta tabaka kesimlerine hitap eder. Komünizm de antidemokratiktir, ama bir süre için, ya da hiç değilse, gerçek politikasını veren şeyin kendi kuramsal savları olduğu kabul edilebildiği sürece; ayrıca, Komünizm, ileri ülkelerde çoğunlukta olan ve Komünistler tarafından nüfusun tamamı haline getirilmek istenen işçilerin çıkarlarına hizmet etmeyi amaç tutar. Faşizmin anti-demokratik niteliği daha temellidir. Faşizm, devlet yönetiminde büyük çoğunluğun mutluluğunu sağlamayı doğru ilke kabul etmeyip, «en iyiler» olarak belirli bireyleri, ulusları, sınıfları seçerek, yalnız bunları düşünülmeğe layık sayar. Geri kalanlar, Faşizme göre, güç kullanılarak seçkinlerin çıkarlarına hizmete zorlanmalıdır.

Faşizm, iktidarı ele geçirme mücadelesi içindeyken nüfusun hatırı sayılır bir bölümüne hoş görünmek zorundadır. Almanya'da olsun, İtalya'da olsun Faşizm, ortodoks Sosyalist programındaki bütün anti nasyonalist yanları reddederek Sosyalizmin içinden çıkmıştır. Faşizm, iktisadi planlama fikrini, Devletin elindeki gücü artırma fikrini Sosyalizm'den almıştır, ama Faşist iktisadi planlamasında bütün dünyanın yararı gözönünde tutulmayıp bir ülkedeki üst ve orta sınıfın çıkarları düşünülmüştür. Faşizm, bu bir ülkedeki üst ve orta sınıfa çıkar sağlamak için yol olarak, randımanı arttırmaktan çok, gerek işçiler, gerek bizzat orta sınıfın sevilmeyen bölümleri üzerinde baskıyı artırmayı öngörür. Faşizmin nimetlerinden pay alan sınıflar çerçevesi dışında kalan çevrelere gelince, Faşizmin bu çevrelerdeki başarısı ancak, iyi yönetilen bir hapishanedeki yönetim başarısına benzetilebilir; zaten bu çevreler için Faşizm bundan fazlasını yapmak bile istemez.

Faşizme karşı en temelli itirazım, bu sistemin, insanlığın sadece bir bölümünü önemli saymasıdır. Daha ilk hükümet kurulduğundan beri, iktidar sahipleri hiç kuşkusuz uygulamada böyle seçmeler yapmışlardır; ne var ki, Hristiyanlık, kuramsal alanda, her insanoğlunu başlıbaşına bir amaç olarak sayagelmıştır; işlevi başkalarının şanına şan katmaktan ibaret bir araç olarak değil. Modern demokrasi, Hristiyanlığın törel ülkülerinden güç almış ve Hükümetlerin sadece zenginlerle güçlülerin çıkarlarını düşünmekten başka türlü bir yolda tutmalarını sağlamakta büyük katkıları olmuştur. İşin bu yönünden bakıldığında Faşizm, eski putperestlik çağlarının en berbat zamanlarına dönüş anlamını taşır.

Eğer Faşizm muzaffer olabilseydi, kapitalizmin kötülüklerini düzeltmek için hiçbir şey yapmaz, tam tersine, kapitalizmin kötü yanlarını daha da beter hale getirirdi.

El işçiliğini, karşılığı sadece boğaz tokluğu olan zorunlu iş düzeyine indirir; böyle işte çalışanlara siyasal hak, istedikleri yerde oturma, istedikleri yerde çalışma, hatta belki sürekli bir aile hayatı kurma özgürlüğü bile tanımazdı; bu işçiler gerçekte birer köle olurlardı. Bütün bunları daha şimdiden Almanların işsizliği ele alış yöntemlerinde görmek mümkündür; gerçekten de bu, demokrasinin denetleyici bağlarından çözülmüş bir kapitalizmin getireceği kaçınılmaz sonuçtur. Rusya'daki buna benzer zorunlu çalışma koşulları ise bu sonucun bütün dikta rejimlerindeki kaçınılmaz sonuç olduğunu akla getirmektedir. Geçmişte, mutlakiyet rejimlerine her zaman şu ya da bu biçimde bir esaret ve toprak köleliği eşlik etmiştir.

Eğer Faşizm başarı kazanabilseydi, bütün bu sonuçlar doğardı, ama Faşizmin sürekli başarı sağlaması mümkün değildir, çünkü iktisadi milliyetçilik sorununu çözümleremez. Naziler safındaki en büyük güç ağır sanayi, özellikle de çelik ve kimya sanayii olmuştur. Ulusal olarak örgütlenmiş ağır sanayi günümüzde, savaş isteği üzerinde kışkırtıcı rol oynayan etkilerin en önemlisidir. Eğer her uygar ülkenin, ağır sanayi çıkarlarına hizmet eden bir hükümeti olsaydı —bugünkü durumda çoğunlukla olduğu gibi— eninde sonunda savaş kaçınılmaz hale gelirdi. Faşizmin her yeni zaferi savaşı biraz daha yaklaştırmaktadır; savaş ise, geldiği zaman büyük bir olasılıkla savaşın başında var olanların çoğuyla birlikte Faşizmi de süpürüp götürecektir.

Faşizm, laissez-fair gibi, Sosyalizm ya da Komünizm gibi çeki düzen verilmiş bir inançlar sistemi değildir; esas itibariyle, kısmen orta sınıfın (bakkallar gibi) modern iktisadi gelişmelerden zarar gören öğelerinin, kısmen de iktidar sevgileri megalomanya derecesine varan anarşik endüstri kaptanlarının duygusal itirazıdır. Faşizm, ken-

dini destekleyenlerin istediklerini yerine getirebilme olanağından yoksun bulunuşu dolayısıyla, akla aykırıdır; Faşizmin felsefesi yok, sadece psikoanalizi vardır. Faşizm başarı kazanabilseydi, sonuç olarak evrensel bir mutsuzluk getirirdi; ne var ki, savaş sorununa çözüm bulabilme yeteneğinden yoksun oluşu onun uzunca bir süre başarı kazanabilmesini olanaksız hale getirmektedir.

Her iki ülkede de temsilci Hükümet geleneği böyle bir gelişmeye izin vermeyecek kadar güçlü olduğu için, İngiltere ve Amerika'nın Faşizm'i benimseyeceklerini sanmıyorum. Her iki ülkede de sıradan vatandaşlar kamu sorunlarının kendilerini ilgilendirdiğini düşünürler ve siyasal fikirlerini ifade etme hakkını kaybetmek istemezler. Bu ülkelerde Genel Seçimlerle Başkan Seçimleri, Derby at yarışları gibi birer spor olayıdır ve bunlarsız hayat sıradan vatandaşlara sıkıcı gelir. Fransa için bu kadar güvenle konuşmak olanaksızdır. Bununla birlikte Fransa'nın Faşizm'i benimsemesi bence çok uzak bir ihtimal; olsa olsa bir savaş sırasında kısa bir süre için belki.

Bazı itirazlar var ki, bunlar aynı derecede Komünizm de Faşizm de yöneltilebilir; kanımca, itirazlar içinde en kesin olanlar da bunlardır. Faşizm de Komünizm de, bir azınlık tarafından halkın önceden tasarlanmış bir kalıba zorla sokulması girişimidir. Bunların her ikisi de halka, bir adamın makine yapmak için gerekli malzemeye baktığı gözle bakarlar: malzeme bir sürü değişiklikler geçirir, ama kendilerinde var olan herhangi bir değişim yasasına göre değil, makineyi yapacak olan adamın amaçlarına göre. Canlı varlıkları, hele insanoğlunun söz konusu olduğu durumlarda, kendiliğinden gelişme sürecine bırakmak, belirli sonuçlar doğurur, bu belirli sonuçların dışındaki sonuçlar ise ancak belirli baskı ve zorlamalarla elde edilebilir. Embriyoloji ile uğraşan bilginler iki başlı ya da gözü ayaaında olan hayvanlar üretebilirler; ne var

ki, bu gibi hilkat garibeleri için hayat pek tatlı olmaz. Aynı şekilde, kafalarında toplumu hep bir bütün olarak canlandıran Faşistlerle Komünistler de bireyi belirli bir kalıba uyacak biçimde çarpıtırlar; gerektiği gibi çarpıtılamayanlar ise ya öldürülür, ya da toplama kamplarına konulur. İnsanoğlunun kendi içinden gelen dürtüleri tamamiyle hiçe sayan böyle bir dünya görüşünün ne törel yönden haklı görülebileceğini, ne de sonunda, siyasal yönden başarı kazanabileceğini sanıyorum. Funda cinsinden bitkileri bahçıvan makasıyla kırparak sülün biçimine sokmak mümkündür, buna benzer bir zorlamayla insanoğulları da aynı biçimde çarpıtılabilirler. Ne var ki, bitki hiçbir tepki gösteremezken, insanoğlu, diktatörün isteği ne olursa olsun, bir alanda değilse, öteki alanda etkinliğini korur. Bitki, bahçıvanın makasını kullanırken öğrettiği dersi başkalarına aktaramaz, ama çarpıtılmış insanoğlu, her zaman için, üzerlerinde daha ufak bahçıvan makasları uygulayabileceği, kendinden zayıf insanoğulları bulabilir. Yapay yoldan biçim vermenin birey üzerindeki etkileri ya zalimlik, ya kayıtsızlık ya da kâh birini, kâh ötekini olmak üzere her ikisini birden doğurur. Bu niteliklere sahip bir halk topluluğundan daha iyi bir şey beklenemez.

Diktatör üzerinde rol oynayan tinsel etki ise, Komünistlerle Faşistlerin gerektiği kadar üzerinde durmadıkları bir başka husustur. Eğer diktatör zaten insan sevgisi kıt bir kimseyse, daha başlangıçtan itibaren gaddar kesilecek ve kişilik taşımayan amaçları uğruna hiçbir zulümden çekinmeyecektir. Kuramın zorlaması altında insanlara getirdiği mutsuzluklar dolayısıyla başlangıçta biraz ıstırap çekebilecek bir tipse, ya yerini kendisinden katı başka birine bırakmak zorunda kalacak, ya da insanî duygularını boğacaktır ki, bu takdirde, böyle bir iç mücadele geçirmeyen bir kimseden daha da zalim bir insan

olup çıkacaktır. Her iki halde de hükümet, iktidar aşkını şu ya da bu tip toplum isteği şeklinde kamufle eden amansız bir adamın eline kalacaktır. Diktatörlüğün başlangıçtaki amaçlarında iyi diye ne varsa despotizmin kaçınılmaz mantığı dolayısıyla bunların tümü yokolacak ve dikta iktidarını koruma amacı, devlet mekanizmasının ya-lın amacı olarak gitgide daha güçlü bir biçimde ortaya çıkacaktır.

Makinaların insan düşüncesinde büyük bir yer tutuşu bireylerle toplumları cansız varlıklar olarak görmek ve el hünerleri büyük olan kişileri de tanrısal yaratıklar yerine koymakta ifadesini bulan, hünerbaz taklitçiliği diyebileceğimiz şeyi doğurmuştur. İnsanoğulları tedavi altında değişikliğe uğrarlar, aynı şekilde operatörlerin kendileri de, ameliyatın onlar üzerindeki etkileri sonucunda bir değişme gösterirler.

Toplumsal dinamik yasaları bundan ötürü çok zor bir bilimdir ve bu bilim dalındaki bilgilerimiz, bir diktatörlük tehlikesini göze alabilmemize yetecek kadar değildir. Tipik bir operatörde, eli altındaki hastanın doğal yoldan gelişmesiyle ilgili bütün duygular körelmiştir; bunun sonucunda, hasta, operatörün umduğu gibi önceden tasarlanmış bir kalıptaki yerine uysal uysal uymayıp, hastalıklı ve çarpık olarak gelişmeye devam ederek, korkunç, çirkin, uğursuz bir tür meydana getirir. Demokrasiden ve hastadan yana en kesin psikolojik kanıt olarak şunu söyleyebiliriz: insanların çarpıtılarak hilkat garibeleri haline gelmesi istenmiyorsa, serbest gelişme, özgür yaşama ögesi şarttır. Her ne olursa olsun, Komünistlerin de Faşistlerin de aynı derecede sevimsiz olduklarına inandığım için, bunlara biricik alternatif gözüyle bakılıp, demokrasinin modası geçmiş sayılmasına üzülüyorum. Eğer insanlar Faşizmden veya Komünizmden başka olasılık yok diye düşünürlerse, ya Faşist ya da Komünist olacaklardır; başka türlü düşünürlerse, olmayacaklardır.

BÖLÜM VII

SOSYALİZMDEN YANA GÜÇLÜ KANITLAR

Günümüz Sosyalistlerinin büyük çoğunluğu Karl Marx'ın çömezleri olup, bunlar Karl Marx'dan, Sosyalizm'i doğuracak biricik siyasal gücün, hayalkırıklığına uğramış proletaryanın üretim araçları sahiplerine karşı duydukları öfke olduğu inancım devralmışlardır. Bunun kaçınılmaz bir tepkisi olarak, proletarya sınıfına girmeyenlerin büyük çoğunluğu, Sosyalizmin karşı konulması gereken bir şey olduğuna karar vermişlerdir; bunlar, kendilerine düşman olduklarını iddia edenlerin sınıf savaşını vaazettiklerini duyunca, doğal olarak, hazır henüz iktidar kendilerindeyken savaşı da kendileri çıkarmak eğilimine kapılmaktadırlar. Faşizm, Komünizme bir cevaptır, hem de korkunç bir cevap. Sosyalizm, Marxist bir dille vaazedildiği sürece öyle güçlü bir düşmanlık uyandırmaktadır ki, gelişmiş Batı ülkelerinde başarı kazanma olasılığı günden güne azalmaktadır. Sosyalizm hiç kuşkusuz zenginlerin muhalefetiyle zaten karşılaşacaktı, ama sadece zenginlerinkinden ibaret bir muhalefet daha az şiddetli ve daha az yaygın olurdu.

Ben kendi hesabıma, en ateşli bir Marxist kadar Sosyalizme inanmış olmakla birlikte, Sosyalizme, ne proletarya intikamının incili gözüyle, ne de hatta, BAŞLICA

iktisadi adaleti gerçekleştirme aracı gözüyle bakıyorum. Ben Sosyalizme her şeyden önce, makina üretimine getirilen, sağduyu ürünü düşüncelerin gerektirdiği ve sadece proletaryanın değil, çok ufak bir azınlığın dışında bütün insan ırkının mutluluğunu artıracadı hesap edilen bir düzenleme gözüyle bakıyorum. Eğer bu düzenleme şimdi kırıcı dökücü bir ayaklanma olmaksızın gerekleşemiyorsa, bunun günahını daha çok Sosyalizm savunucularının yırtıcılığında aramak gerekir. Bununla birlikte, daha aklıbaşmda bir savunma tarzının muhalefeti yumuşatacağına ve daha az felâketli bir geçişi mümkün kıla-cağına dair bende hâlâ biraz umut var.

İşe Sosyalizmin bir tanımlamasını yaparak başlayalım. Tanımlama, iktisadi ve siyasal olmak üzere iki bölümden meydana gelmelidir. İktisadi bölüm, aşari olarak toprak, madenler, kapital, bankacılık, kredi ve dış ticareti kapsamak üzere kesin iktisadi iktidarın Devlet elinde olmasından ibarettir. Tanımlamanın siyasal bölümü, kesin siyasal iktidarın demokratik olmasını gerektirir. Marx'ın kendisi ve 1918 ncesi Sosyalistlerinin tümü, sorgusuz bu tanımlamayı onaylardı, ne var ki, Bolşeviklerin Rus Millet Meclisini dağıtmalarından bu yana değişik bir doktrin gelişmiş bulunuyor; bu doktrine göre, bir Sosyalist Hükümet devrimle başarı kazandığı zaman, siyasal iktidara ancak bu Hükümetin en ateşli destekleyicileri sahip olacaklardır. Gerçi şurasını da kabul etmek gerektir ki, bir i savaştan sonra yenilenlere bütün haklarını hemencecik geri vermek doğallıkla her zaman mümkün değildir, ama durum böyle olduğu sürece Sosyalizmin hemen kurulabilmesi de mümkün değildir. Sosyalizmin iktisadi bölümünü gerçekleştirmiş bir Sosyalist Hükümet, demokratik yönetimi mümkün kılacak kadar halk desteği sağlamadıkça görevini tamamlamış sayılamaz. Eğer aşırı bir örnek verirse, demokrasinin zorunluğu

apaçık ortaya çıkacaktır. Şarklı bir despot toprakları içindeki bütün doğal kaynakların kendisine ait olduğu kararını alabilir, ama bu despot böyle yapmakla Sosyalist bir rejim kurmuş demek değildir; Leopold II'nin Kongo'daki yönetimi de örnek alacak bir model sayılamaz. Halkın kontrolü bulunmadıkça, Devletin, iktisadi girişimleri kendini zenginleştirme dışında yöneteceğini beklemek için hiçbir neden yoktur, bundan dolayı da sömürü sadece yeni bir biçim alacak demektir. Bu sebeple demokrasinin Sosyalist rejim tanımlamasının bir bölümü olarak kabul edilmesi gerekir.

Bazı kimselerin Sosyalizme uygun saydığı, bazı kimselerin de karşıt görüşü benimsediği özel girişim biçimleri bulunduğundan, Sosyalizm tanımlamasının iktisadi bölümüyle ilgili olarak tamamlayıcı açıklamalar yapmak zorunluğu vardır. Boş toprakları işlemek isteyen bir kimsenin, Devlet'ten kiralanmış bir toprak parçası üzerinde kendisine kütükten bir kulübe yapmasına izin verilmelidir? Evet, ama bundan da, özel kişilere New York'ta gökdelenler kurma izninin verilebileceği sonucu çıkarılmamalıdır. Aynı şekilde bir kimse arkadaşına bir şilin borç verebilir, ama bir banker herhangi bir şirkete ya da bir yabancı Hükümete on milyon sterlin borç verememelidir. Bütün konu bir derecelendirme sorunudur ve küçük çaptakilerde değilse bile, büyük çaptaki alışverişlerde çeşitli yasal formaliteler zorunlu olduğundan, bu derecelendirme kolaylıkla yapılabilir. Bu gibi formalitelerin şart olduğu yerlerde, bu formaliteler Devlete bir kontrol olanağı verir. Başka bir örnek alalım: mücevherat, üretim aracı olmadığından dolayı, iktisadi anlamda kapital değildir, ama şurası da bir olgudur ki, elmasları olan bir adam bunları satıp parasıyla hisse senetleri alabilir. Sosyalist bir rejimde bu elmaslar yine o adamın olabilmelidir, ama adam elmaslarını satıp hisse senedi satın alamayacaktır,

çünkü satın alabileceği hisse senedi olmayacaktır Sosyalist rejimde. Özel mülkiyetin yasaklanması gerekli değildir; yasaklanması gereken sadece özel yatırım olmalıdır ki, bu da, kimseye miras kalmayacağından, akla yakın bir miktar dışında özel servetin yavaş yavaş eriyip gitmesi sonucunu verecektir. Başka insanlar üzerindeki iktisadi iktidar bireylerin elinde bulunmamalı, ama iktisadi iktidar kurmakla ilişkisi olmayan cinsten özel mülkiyet yaşamalıdır. Sosyalist rejimin yıkıcı bir devrim sa-
vaşı olmaksızın kurulduğunu varsayarsak, Sosyalizmin sağlayabileceği avantajlar çok çeşitlidir ve bu avantajlara sadece işçi sınıfının sahip olması asla söz konusu değildir. Bu avantajların tümünün ya da bir bölümünün, bir Sosyalist partinin uzun ve zorlu bir sınıf çatışması sonucunda kazanacağı zaferin ürünü olacağına hiç inanmıyorum; böyle kazanılmış bir zafer hınç duygularını şiddetlendirir, militarist kafalı amansız bir adamı ön plana çıkarır, birçok değerli uzmanın yeteneklerinin ölüm, sürgün ya da hapis dolayısıyla ziyan olmasına yol açar ve muzaffer Hükümete bir kışla anlayışı verirdi. Sosyalizmin sahip olduğu iddia edeceğim erdemlerin Sosyalizmde varolabilmesi için, Sosyalist rejimin halkı inandırma yoluyla kurulmuş bulunması ve eğer bir zora başvurmak gerekliyse, bu zorun sadece kötü niyetli çetelerin yenilgiye uğratılması için kullanılmış olması şarttır. Ben şuna inanıyorum ki, eğer Sosyalizm propagandası daha az nefretle, daha az acılıkla, aynı zamanda hınç duygularına hitap ederek değil de, apaçık görünen iktisadi örgütleme ihtiyacına hitap edilerek yürütülse, inandırma işi son derece kolaylaşır, bununla orantılı olarak zora başvurma ihtiyacı da o derece azalırdı. Zora başvurmayı reddediyorum, zira: (a) zora başvurma yöntemi büyük olasılıkla başarısızlığa uğrayacaktır, (b) zora başvurma halinde mücadele ister istemez yıkıcı olacaktır, (c) galip ge-

lenler, inatçı bir savaştan sonra büyük olasılıkla asıl amaçlarını unutacaklar, başlangıçtaki amaçları olan Sosyalist rejim yerine daha başka bir şey, belki de askeri bir zorbalık rejimi kuracaklardır. Bundan dolayı, Sosyalizmin başarı koşullarından biri olarak, halk çoğunluğunun Sosyalizm doktrinlerini kabule barışçı yollardan inandırılmasını şart sayıyorum.

Sosyalizmden yana, hiçbirisi de yeni olmayan ve önem dereceleri değişen dokuz kanıt vereceğim. Kanıtlar listesi sınırsız olarak uzatılabilir, ama bence bu dokuz tanesi Sosyalizmin sadece bir sınıfa maledilebilecek bir İncil olmadığını göstermeye yetecektir.

I. KÂR GÜDÜSÜNÜN KIRILIŞI :

Ayrı bir iktisadi kategori olarak kâr, ancak, sınıf gelişmenin belirli bir aşamasında açıkça göze görünür. Bununla birlikte kâr mikrobunu, Robinson Crusoe ile uşağı Cuma arasındaki ilişkilerde görmek mümkündür. Tuta- lım ki, Robinson Crusoe güzün, tüfeği sayesinde adadaki bütün besin kaynaklarını kontrolü altına almış olsun. O takdirde Robinson Crusoe, Cuma'yı gelecek yılın hasat hazırlıkları için çalıştırabilecek durumdadır demektir, şu anlaşmayla ki, işvereni Cuma'ya hayatta kalmasını sağlayacak kadar besin verecek, artık ürünler ise işverenin olacaktır. Bu sözleşmeyle Robinson Crusoe'nun elde ettiği şeye, sermayesinin faizi gözüyle bakılabilir; burada onun sermayesi ise birkaç el aleti ile, elinde bulunan birikmiş besin maddeleridir. Ne var ki, daha uygar koşullarda ortaya çıkan kâr ögesi, daha başka değişik tokuşları gerektirir. Örneğin bir pamuk fabrikatörü pamuğu kendisi ve ailesi için işlemez; pamuk onun biricik ihtiyacı de-

gildir ve pamuk fabrikatörü, büyük miktardaki ürününü, öteki ihtiyaçlarını giderebilmek için satmak zorundadır. Ancak, pamuk fabrikatörü pamuğu işlemeyen önce başka şeyler satın almak zorundadır: ham pamuk, makineler, insan emeği ve makineleri çalıştıracak güç. Pamuk fabrikatörünün kârı, bütün bu şeylere ödediği miktar ile, ürününe karşılık aldığı miktar arasındaki farktır. Ama eğer bu pamuk fabrikatörü fabrikasını kendi idare ediyorsa, aynı işi yapacak bir yöneticinin alacağı maaş miktarı kadar bir parayı kârdan düşmemiz gerekir; yani, fabrikatörün kârı, toplam kazançlarından varsayımli yöneticinin ücretleri düşüldükten sonra kalan miktardır. Hisse-darların yönetimde çalışmadıkları büyük işlerde, bu hisse-darların eline geçen para, o girişimin kârıdır. Ellerinde yatırım yapabilecek kadar para bulunanlar kâr umuduy-la harekete geçerler; dolayısıyla, hangi yeni girişimlerin başlayacağını, hangi eski girişimlerin genişletileceğini belirleyen güdü, kâr güdüsüdür. Bugünkü sistemimizin savunucuları; kâr umudunun, sonuç itibariyle, gerekli malların gerekli miktarda üretilmesine yol açacağını varsaymışlardır. Geçmişte bu görüş, bir noktaya kadar doğru çıkmıştır, ama artık doğru değildir.

Bu, modern üretimin karmaşık bir karakterde oluşunun sonucudur. Benim eski usul çalışan bir köy kunduracısı olduğumu varsayalım; komşular bana onarmam için kunduralarını getirdikleri zaman, benden emeğimin ürününü istediklerini bilirim; ama eğer ben geniş çapta üretim yapan bir kundura fabrikatörüysen, pahalı makineler kullanarak üretim yapıyorsam, kaç çift kundura satabileceğimi tahmin etmek zorundayım demektir ki, tahminimde de kolaylıkla yanılabilirim. Başka bir fabrikatörün benimkilerden daha iyi makineleri olabilir ve o fabrikatör kunduralarım daha ucuza satabilir; benim eski müşterilerim geçim sıkıntısına düşerek kunduralarını da-

ha uzun zaman dayandırma yolunu öğrenmiş olabilirler, ya da moda değişebilir ve müşteriler benim makinalarımın yapamayacağı cinsten kunduralar isteyebilirler. Bütün bu şeylerden herhangi biri meydana gelirse, sadece ben kâr edemez olmakla kalmam, makinalarım işsiz, işçilerim de açıkta kalır. Bu durumda, makinalarımın yapılışında harcanan emekler, yararlı malların üretimine yarayamamış ve tıpkı denize atılan kum gibi ziyan olmuş demektir. İsten çıkarılan işçiler artık insanların ihtiyaçlarına cevap veren şeyler yaratmaz olurlar ve bu işçiler topluluğu, açlıktan ölmelerini sağlamak için kendilerine harcanan miktar derecesinde yoksul düşerler. Maaş ya da ücretle değil de, işçi çalıştırarak sağladıkları kârla geçinenler ise eskisine oranla daha az para harcarlar ve dolayısıyla, eskiden satın aldıkları malları yapanlar arasında işsizliğin doğmasına yol açarlar. Böylece, daha başlangıçta, satarak kâr edeceğimi düşündüğüm kundura miktarı üzerindeki yanlış tahmin ve hesaplarım, alanını gittikçe genişleten bir işsizliğin, buna eş olarak da bir istem azalışının doğmasına yol açmış olur. Bana gelince, ben, muhtemelen bütün sermaye ve kredilerimi yutmuş olan pahalı makinalarıma boynumdan bağlanmışımdır; bu yüzden, benim için kundura üretiminden, birdenbire daha kârlı bir üretim alanına dönmek olanaksızdır.

Daha alavereli bir işi ele alalım: gemi inşa sanayii. Savaş sırasında ve savaşın az sonrasına kadar çok büyük bir gemi istemi vardı. Savaşın ne kadar süreceğini, Alman denizaltılarının ne dereceye kadar başarılı olacağını kimse kestiremediği için, o zamana kadar eşi görülmemiş sayıda gemi inşa etmek üzere etraflı planlar hazırlandı. 1920 yılına varıldığında, savaş kayıpları tazmin ettirilmiş ve deniz ticaretindeki durgunluk yüzünden gemi ihtiyacı birdenbire çok azalmış bulunuyordu. Hemen hemen bütün gemi yapım tezgâhları yararsız hale gelmiş,

buralarda çalışan işçilerin çoğu işten çıkarılmıştı. Gemi yapım işiyle uğraşanların bunu hakettikleri söylenemez, zira Hükümetler, kendilerinin yüzünden yoksulluğa düşenlere karşı hiçbir sorumluluk tanımazlar. Yoksulluk da bu yüzden kaçınılmaz bir şekilde yayıldı. Çeliğe istem azaldı, dolayısıyla demir-çelik sanayii darbe yedi. Avustralya ile Arjantin'den gelen ete istem azaldı, zira işsizler besinlerinden kısmak zorundaydılar. Dolayısıyla, Arjantin ve Avustralya'nın et karşılığında aldığı ürünlere istem azaldı. Bunu böylece sonsuza kadar uzatmak mümkündür.

Günümüzdeki kâr güdüsünün uğradığı başarısızlığın çok önemli bir nedeni daha vardır ki, o da, azlığın (nedretin) sağlanamamasıdır. Belirli malların, büyük çapta üretildikleri zaman az üretildikleri zamankine oranla daha ucuza mal edildiği, sık rastlanan şeylerdendir. O halde en iktisadi üretim tarzı, bütün dünyada bu cins mallardan her biri için sadece birer fabrika bulundurmak olurdu. Ne var ki, gerçekte, işler gelişe gelişe, fabrikaların sayısı da derece derece çok artmıştır. Bu fabrikatörlerin hepsi de, dünyada kendilerinininkinden başka fabrika olmasa, herkese mal yetiştirebileceklerini ve büyük kâr sağlayabileceklerini bilirler; halbuki rakipler bulunduğu, hiçbirisi tam kapasiteyle çalışmamakta, dolayısıyla güvenilir bir kâr sağlayamamaktadır. Bu ise iktisadi emperyalizme yol açmaktadır, zira biricik kâr olanağı büyük bir pazara tek başma egemen olabilmeye bağlıdır. Bu arada zayıf rakipler ezilir; ezilen işletme ne derece büyükse, bunlardan biri kapandığı zaman meydana gelen zarar da o kadar büyük olur. Rekabet dolayısıyla o kadar fazla üretim yapılmaktadır ki, bu ürünlerin tümünün kârla satılması olanaksızdır; buna karşılık üretimi azaltma gerektiğinden yavaş olmaktadır; çünkü çok pahalı makinelerin kullanıldığı üretim alanlarında belirli bir süre

için zararına üretim yapmak, hiç üretim yapmamaktan daha az yıkıcıdır.

Bütün bu karışıklıklar, zararlar hep büyük çapta iş yapan modern endüstriyle özel kâr güdüsüyle bir yön verilmesinden doğmaktadır.

Kapitalist bir rejimde, belirli bir ürünün belirli bir firma tarafından üretilip üretilmeyeceğini belirleyen maliyet, o ürünün firmaya maliyetidir, topluma olan maliyeti değil. Aradaki ayrımı hayali bir örnekle canlandıralım. Birisi —diyelim ki, Henry Ford— hiç kimsenin kendisiyle rekabet etmesine olanak bırakmayacak kadar ucuza otomobil yapma yolunu bulmuş olsun; bunun vereceği sonuç, otomobil yapımıyla uğraşan bütün öteki firmaların iflasıdır. Yeni ucuz otomobillerden bir tanesinin topluma maliyetini elde etmek için, Mr. Ford'un harcaacağı miktara, öteki firmalara ait artık kullanılmayan bütün fabrikaların maliyetinden bu bir tek arabaya düşen miktarı ve ayrıca, öteki firmalar tarafından vaktiyle çalıştırılıp da şimdi işsiz kalmış olan bütün işçi ve idarecilerin yetiştirilme, eğitilme harcamalarından yine bu bir tek arabaya düşen miktarı eklemek gerektir. (Bu işçi ve idarecilerden bir kısmı belki Mr. Ford'un yanında iş bulacaklardır, ama yeni yöntem daha ucuz olduğu, dolayısıyla daha az emek gerektirdiği için, hepsi birden iş bulamayacaklardır). Toplumun sırtına daha başka harcamalar da yüklenecektir — iş uyuşmazlıkları, grevler, ayaklanmalar, artırılan polis sayısı, muhakemeler ve mahpusluklar. Bütün bunlar hesaba katıldığı zaman, yeni otomobillerin topluma, başlangıçta, eskilerine oranla çok daha pahalıya malolacağı pekâlâ anlaşılabilir. Neyin toplumun yararına olduğunu, neyin olmadığını belirleyen şey, toplumun yararına olup olmadığı düşünülen nesnenin topluma maliyetidir, halbuki sistemimizde, neyin fiilen yer alacağını, ya da almayacağını belirleyen şey, yer alıp al-

maması düşünölen şeyin tek başına fabrikatöre maliye-
tidir.

Sosyalizmin bu sorunu nasıl çözümlemeye çalışacağını
daha ileriki sayfalarda açıklayacağım.

II. BOŞ ZAMAN OLANAĞI *

İnsan ırkının akla yakın bir rahatlık ölçüsü içinde ya-
şamasını sağlayabilmek için bugün makinaların verimli-
likleri sayesinde, eskisine oranla çok daha az bir çalışma
gerekmektedir. Konularını inceden inceye araştıran ba-
zı yazarlar günde bir saatlik çalışmanın yeteceğini ileri
sürüyorlar, ama belki de bu tahminlerde Asya'yı hesaba
katmıyorlardır. Ben bir yanlışlığa düşmediğimden iyice
emin bulunabilmek için, yetişkinlerin günde dört saat ça-
lışmasının, insanlara makul ölçüler içinde isteyebilecek-
leri kadar maddi rahatlık sağlamaya yeteceğini varsaya-
cağım.

Bununla birlikte, şimdiki halde, kâr güdüsünün işle-
mekte oluşu dolayısıyla, boş zaman eşit olarak dağılama-
maktadır: bazıları gerektiğinden çok çalışırken, bazıla-
rı da tamamiyle aylak kalmaktadır. Bu şundan doğmakta-
dır: işçinin, işveren için taşıdığı değer, işçinin çıkardığı
iş miktarına dayanır, bu iş miktarı da, çalışma saatleri
yedi ya da sekizi aşmadığı sürece, işveren tarafından bir
çalışma gününün uzunluğuyla orantılı kabul edilir. Öbür
yandan işçi, iyi bir ücret alacağı uzun çalışma gününü,
düşük ücret alacağı kısa çalışma gününe tercih eder. Bun-
dan ötürü, uzun çalışma günü uygulamak her iki tarafın
da işine gelir ve bu sistem dolayısıyla işsiz kalanlara, aç

---

* Bu konu, kitabın birinci denemesinde tartışıldığı için, bura-
da kısaca geçeceğim.

kalanlara, masrafı kamunun sırtından çıkmak üzere bakmak da hükümet makamlarına düşer.

Bugünkü durumda insanlığın çoğunluğu akla yakın bir maddi rahatlık düzeyine ulaşamadığına göre, ortalama günde dört saatten az bir çalışma, akıllıca yön verildiği takdirde, şimdi zorunlu ihtiyaç maddeleri ve basit rahatlıkları sağlama yolunda üretilmekte olan şeyleri üretmeye yeterdi. Bu şu demektir ki, iş sahipleri için çalışma günü ortalaması eğer sekiz saat kabul edilse, bazı randımansızlıklar ve gereksiz üretim dolayısıyla daha fazla sayıda işçiye ihtiyaç duyulmasa, işçilerin yarısından fazlası işsiz kalırdı. Önce randımansızlığı ele alalım: rekabet dolayısıyla yapılan ziyanları daha önce görmüştük, ama buna, reklam ve büyük bir hüner isteyen piyasa çalışmalarına harcananların tümünü de eklememiz gerekmektedir. Milliyetçilik ise başka türlü bir ziyana yol açmaktadır: örneğin, Amerikan otomobil fabrikatörleri, ithalat-ihracat tarifeleri yüzünden, bellibaşlı Avrupa ülkelerinde fabrika kurmayı gerekli görmekteyler, halbuki bütün otomobillerini Amerika Birleşik Devletlerinde, bir tek büyük fabrikada üretebilselerdi, hiç kuşkusuz insan emeğinden büyük çapta kazanılmış olurdu. Buna ek olarak, silahlanmanın ve askerlik zorunluğu olan ülkelerdeki bütün erkek nüfusu çerçevesi içine alan askeri eğitimin sebep olduğu ziyanı da belirtmeliyiz. İşte bu ve buna benzer başka hovardalıklar, bir de zenginlerin lüksleri sayesinde, nüfusun yarısından fazlası hâlâ iş bulabilmektedir. Ne var ki, bugünkü sistemimiz devam ettiği sürece, ziyandan kurtulma yolunda atılacak her adım işçilerin güvenliğini ister istemez bugünkünden de beter hale getirecektir.

III. İKTİSADİ GÜVENSİZLİK

Dünyanın bugünkü halinde sadece birçok insanlar yoksulluk çekmekle kalmamakta, yoksulluk çekmeyenlerin büyük bölümü de, haklı olarak, her an yoksulluğa düşebilecekleri korkusunu çekmektedirler. İşçiler sürekli olarak işsizlik tehlikesiyle karşı karşıyadırlar; maaşlı memurlar, firmalarının iflas edebileceğini ya da meınur kadrosunda bir azaltmaya gidebileceğini bilirler; iş adamları, hatta çok zengin olmakla ün kazanmışları bile, bütün paralarını kaybetmelerinin hiç de olasılık dışı bulunmadığını bilirler. Meslek sahipleri çok çetin bir mücadele için dedirler. Bunlar oğullarının, kızlarının öğrenimi ve eğitimi için büyük fedakârlıklara katlandıktan sonra bir de bakarlar ki, çocuklarının elde ettiği cinsten meslekler için eskiden bulunan açık kapılar artık kalmamıştır. Meslek sahibi eğer avukatsa, hâlâ bir sürü adaletsizlikler karşısında çaresiz kalmakla birlikte, artık insanların yasa yoluna başvuramadıklarını görür; eğer doktor ise, birçok gerçek hasta çok zorunlu tıbbi tedaviden vazgeçmek zorunda kalırken, eski hastalık hastası paralı müşterilerinin de artık hastalanmaya güçlerinin yetmediğini görür. İnsan, dükkânlarla tezgâh ardında çalışan kadınlı erkekli üniversite mezunlarına rastlıyor; bu üniversite mezunları böylelikle yoksulluğa düşmekten kurtuluyorlar, ama onların kurtuluşu, kendilerinden önce tezgâhın ardında çalışmakta olanların yoksulluğa düşmesi pahasıdır. En alt sınıftan, hemen hemen en üst sınıfa kadar bütün sınıflarda insanların gündüzleri düşüncelerine, geceleri de düşlerine iktisadi korku egemen olmakta ve bu korku insanların çalışmalarını sinir törpüsü kılmakta, boş zamanlarını da dinlendirici olmaktan uzak bir hale getirmektedir. Öyle sanıyorum ki, uygar dünyanın büyük bölü-

münü sarmış bulunan delilik nöbetinin esas nedeni, bu hiç eksilmeyen korkudur.

Servet isteği birçok durumlarda güvenlik isteğinden doğmaktadır. İnsanlar yaşlandıkları, çalışamaz hale geldikleri zaman geçimlerini sağlayacak ve çocuklarının toplumda alt tabakalara düşmelerini önleyebilecek bir varlığa sahip olmak umuduyla para biriktirir, yatırım yaparlar. Eskiden güvenilir yatırım diye bir şey varolduğu için, o zamanlar böylesine umutlar beslemek de akla yakın idi. Ama bugün güvenlik erişilmez bir şey haline gelmiştir: en büyük ticarî işler başarısızlığa uğramakta, Devletler iflas etmekte ve şimdilik varolan her şey, gelecek bir savaşta mahvolmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, budalaca hayallerle kendi kendilerini aldatarak yaşamaya devam edenler dışında, insanlar umutsuzluğa düşerek kendilerini bir umursamazlık duygusuna kaptırmakta, bu ise, olası çarelerin akıllıca düşünülmesini çok zorlaştırmaktadır.

İktisadi güvenlik uygar toplumların mutluluğunu arttırmada, savaşın önlenmesi hariç, akla gelebilecek başka her türlü değişiklikten çok daha yararlı olurdu. Çalışma—toplumsal bir zorunluluk olduğu oranda—bütün sağlıklı yetişkinler için yasa yoluyla zorunlu kılınmalı, ama insanların gelirleri kendi çalışma isteklerine bağlı kalmalı ve o insanların hizmetlerine geçici olarak gerek duyulmadığı vakit, gelirleri kesilmemeliydi. Örneğin bir hekim, belirli bir yaştan sonra çahştırılmamakla birlikte, yine de ölünceye kadar bir maaş almalıydı. Bu hekim, çocuklarının iyi bir öğrenim ve eğitim göreceğinden emin bulunmalıydı. Eğer toplumun sağlığı, artık hekimlerin doğrudan doğruya tıbbi hizmetini gerektirmeyecek kadar mükemmel bir duruma gelmişse, hekimlerin bir bölümü tıbbi incelemelerde, sağlık önlemleri arama ya da daha

uygun bir yemek rejimi geliştirme çalışmalarında kullanılmalıydı.

Çok büyük ün kazanmış birkaç hekimin gelirleri azalacak olsa bile, büyük hekimlerin çoğunluğunun kendilerini böyle bir sistemde, şimdikine oranla daha mutlu hissedeceklerinden kuşku edilebileceğini sanmıyorum.

Olağanüstü servet kazanma isteği, çalışma için hiç de zorunlu bir kamçılayıcı değildir. Bugün insanların çoğu zengin olmak için değil, açlıktan ölmek için çalışır. Bir postacı, öbür postacılardan daha zengin olmayı bekleyemez, aynı şekilde bir asker, bir denizci de vatanına hizmet ederek muazzam bir servete kavuşmayı umamaz. Gerçi bazı kimseler vardır ki, bunlar için en büyük güdü mali başarı elde etme isteğidir, ama zaten sayıları az olan bu gibi kimseler de olağanüstü bir enerji gösterek önemli kişiler haline gelirler, Bunların bir kısmı yararlı olur, bir kısmı zararlı; bazıları yararlı buluşlar ortaya koyar ya da yararlı buluşları benimserler, bazıları da borsa oyunlarına girer ya da kirli politikacıların iplerini idare ederler. Ne var ki, esas itibariyle hepsinin de istediği başarıdır ve bu başarının simgesi paradır. Eğer başarıyı sadece bunun dışındaki biçimlerde örneğin, onurlu bir iş yapmakla ya da yöneticilik mevkiinde bulunmakla elde etmek mümkün olsaydı da mali alanda elde etmek mümkün olmasaydı, bu kimseler yine de yeterince teşvik görür ve belki de toplumun yararına bir yolda çalışmayı şimdiki çalışmalarından daha zorunlu sayarlardı. Servet kazanma isteği kendi başına, başarı kazanma isteğinden ayrı olarak, toplum için, aşırı yemek yeme ve aşırı içki içme isteğinden daha yararlı bir güdü değildir. Bundan dolayı bu isteğe gerçekleştirilme olanağı vermeyen bir toplumsal sistem hiç de verenden daha kötü değildir. Öbür yandan, güvensizliği ortadan kaldıran bir sistem,

modern yaşayışın histerilerinden çoğunu da defetmiş olurdu.

IV. İşSİZ ZENGİNLER

Ücretli işçiler arasında işsizliğin doğurduğu kötülükler genellikle biliniyor. İşçilerin çektiği acılar, toplumun bu işsizlerin emeğinden yoksun kalışı ve uzun süre iş bulamayışın maneviyat kırıcı etkisi hep, üzerlerinde enine boyuna durulması gereken, herkesin yakından bildiği temalardır.

İşsiz zenginlerin kötülüğü ise başka türdür. Dünya, çoğunluğunu kadınların meydana getirdiği az öğrenim görmüş, çok paralı, dolayısıyla kendine güveni büyük aylaklarla doludur. Bunlar, servetleri sayesinde büyük çapta emeğin kendi rahatlarına ayrılmasını sağlarlar. Pek ender olarak gerçek bir kültür sahibi olmalarına rağmen, ancak kötü örneklerinden zevk duydukları güzel sanatların bellibaşı koruyucusudurlar. Bir işe yaramamak bunları sahte bir duygusallığa iter, bu duygusallık da onların güçlü samimiyetten hoşlanmamalarına ve kültür üzerindeki etkililiklerinin üzülmenecek bir biçimde kendini göstermesine sebep olur. Özellikle Amerika'da, parayı kazanan erkeklerin çoğunlukla kazandıkları parayı kendileri harcayamayacak kadar meşgul oldukları bu ülkede, kültür hayatına genellikle kadınlar egemendir ve bu kadınların kendilerinde saygı değer nitelik olarak ileri sürebilecekleri biricik şey, kocalarının para kazanma sanatını bilmesidir. Kapitalizmin sanat için Sosyalizmden daha elverişli bir ortam olduğunu ileri sürenler vardır, ama bana kalırsa böyle söylenenler, geçmişin aristokrasilerini hatırlayıp, bugünün plütokrasilerini unutmaktadırlar.

Aylak zenginlerin var oluşu daha başka üzülmenecek sonuçlar da doğurmaktadır. Büyükçe endüstrilerde modern zamanlardaki eğilim birçok ufak girişime birkaç büyük girişimi yeğ tutmak yönünde olmakla birlikte hâlâ bu kuralın dışına çıkan pek çok istisnalar bulunmaktadır. Örnek olarak Londra'daki gereksiz ufak dükkânların sayısını göz önüne alalım. Zengin kadınların alışveriş yaptıkları semtler, her biri ötekinden biraz daha seçkin olduğu iddiasında bulunan Rus kontesleri tarafından işletilen şapka dükkânlarıyla doludur. Bunların müşterileri bir dükkândan ötekine dolaşarak, birkaç dakika sürmesi gereken bir şapka alma işi için saatler harcarlar. Gerek bu dükkânlarda çalışanların, gerek bu dükkânlarda alışveriş yapanların vakitleri ziyan olmaktadır. Kötülüğün daha da önemlisi, birtakım insanların geçimlerinin boş şeylere bağlanmasıdır. Çok zengin kişilerin harcama güçleri dolayısıyla bunların çevresinde, kendileri zenginliği ancak rüyalarında gördükleri halde, onların eşyalarını satınalan zenginler bulunmasa mahvolacaklarından korkan asalaklar vardır. Bütün bu insanlar, budalaların savunmasız güçlerine bağımlı bulunmalarının acısını ahlak yönünden de, düşünce yönünden de, sanat yönünden de çekerler.

V. EĞİTİM

Yüksek öğrenimden şimdilik tamamiyle değilse bile başlıca, varlıklı kişilerin çocukları yararlanmaktadır. Gerçi bazen işçi sınıfından gelme çocukların burs alarak üniversite öğrenimine ulaştıkları doğrudur, ama bir kural olarak bunlar üniversiteye gelene kadar aşırı derecede çalışmak zorunda kaldıklarından yıpranırlar ve başta gösterdikleri umut verici gelişmenin sonunu getirmezler. Sis-

temimizin bir sonucu olarak yetenekler büyük çapta boşa gitmektedir: ücretli işçi sınıfından bir ailenin kızı ya da oğlu matematikte, müzikte ya da fen alanında birinci sınıf bir kapasite sahibi olabilir, ama bu çocuğun, ister kız olsun, ister erkek bu yeteneğini kullanabilme şansı pek yoktur. Üstelik eğitim, hiç değilse İngiltere’de, hâlâ züppelikle sakattır: özel ve ilk okullarda, okul hayatlarının her saniyesinde, sınıf bilinci öğrencilerin âdeta ruhlarına işletilir. Eğitim, genellikle Devlet tarafından kontrol edildiği için de, statükoyu elden geldiği kadar savunmak, gençlerin eleştirici yetilerini köreltmek ve onları «tehlikeli düşüncelerden» korumak zorundadır. Kendimi güven içinde hissetmeyen bir rejimde, kabul etmek gerektir ki, bütün bunlar kaçınılmaz şeylerdir ve bu Rusya’da, İngiltere’yle Amerika’dakinden daha kötüdür. Ne var ki, Sosyalist bir rejim zamanla eleştirmeden korkmayacak kadar sağlamlık kazanabileceği halde, kapitalist bir rejim için böyle bir şey, işçilerine hiçbir eğitim vermeyen bir köle Devleti kurulmadıkça, hemen hemen olanaksızdır. Bu bakımdan, iktisadi sistemde reform yapılmadıkça, eğitim sisteminin bugünkü kusurlarının giderilebilmesini beklememek gerektir.

VI. KADINLARIN ÖZGÜRLÜK KAZANIŞI VE ÇOCUKLARIN İYİLİĞİ

Son zamanlarda kadınların durumunu düzeltmek için atılan bunca adıma rağmen, evli kadınların büyük çoğunluğu hâlâ iktisaden kocalarına bağımlıdırlar. Bu bağımlılık birçok bakımlardan, ücretli işçinin işverenine bağımlılığından da kötüdür. Bir işçi işini bırakabilir, ama kadının kocasını bırakması zordur; üstelik, kadın evini çekip çevirmek için ne kadar çok çalışırsa çalışsın, bu çalışma

karşılığı bir ücrete hak kazandığını iddia edemez. İşler bu durumda devam ettiği sürece, evli kadınların erkeklerle iktisadî bakımdan eşit olma yolunda ilerledikleri söylenemez. Bununla birlikte bu soruna, Sosyalizm kurulmadan bir çözüm yolu bulabilmek de kolay değildir. Çocukların giderlerini kocadan çok Devlet'in üzerine alması ve evli kadının, gebeliğin son bölümü ve emzirme dönemi dışında, çalışarak hayatını kazanması zorunludur. Bu ise mimarlık yönünden bazı (bu kitabın daha önceki bir denemesinde üzerinde durulan) reformları ve çok küçük çocuklar için ana okullarının kurulmasını gerektirir. Çocuklar, ücretli bir işçi evinde sağlanamayan, ama bir ana okulunda ucuza sağlanabilecek olan bol hava, ışık ve iyi besin gibi koşullara gereksinme duyduğundan, ana okulları sadece analar için değil, çocuklar için de çok yararlı olacaktır. Evli kadınların durumlarında ve çocukların yetiştirilmesinde böyle bir reform belki Sosyalizm tam anlamıyla kurulmadan da mümkündür ve hatta şurada burada, birtakım eksiklerle, ufak çapta gerçekleştirilmiştir de. Bununla birlikte, toplum genel iktisadî değişiminin bir parçası olarak düşünülmedikçe, bu reform tam olarak gerçekleştirilemez.

VII. SANAT

Sosyalizmin kuruluşuyla birlikte mimarlık alanında gerçekleşmesi beklenebilecek ilerlemelerden daha önce söz etmiş bulunuyorum. Eski zamanlarda yüksek tavanlı, geniş yapıları ortaya koyan mimariye resim eşlik ediyor ve bu yapıları süslüyordu; aynı şeyi resim yine yapabilir, yeter ki, insanların birbirleriyle yarışarcasına komşularından korkmalarının yarattığı o pis mahremiyet duygusu, yerini komünal güzellik duygusuna bıraksın. Modern si-

nema sanatının elinde sonsuz olanaklar vardır, ama pro-düktörler ticarî güdüyle hareket ettikleri sürece bu ola-naklar gelişemez; aslında, birçok kimseler, bu olanakları gerçekleştirmeye en çok S.S.C.B.'nin yaklaştığı kanısın-dadırlar. Edebiyatın ticari güdüden neler çektiğini her ya-zar bilir: hemen hemen bütün güçlü yazılar şu ya da bu grubu gocundurur, dolayısıyla da az satış yapar. Yazarla-rın kendi değerlerini aldıkları para ile ölçmemeleri zor bir iştir, hele kötü eserler çok büyük paralar getirirken yoksul kalmayı göze alarak iyi eser verebilmek olağan-üstü bir karakter sağlamlığı ister.

Sosyalizmde durumun daha da kötü olabileceğini ka-bul etmek gerektir. Yayım Devlet tekelinde bulunaca-ğından, Devletin liberal olmayan bir sansür uygulaması kolaylaşacaktır. Yeni rejime karşı şiddetli bir muhalefet bulunduğu sürece de, böyle bir sansür hemen hemen ka-çınılmaz olacaktır. Ne var ki, geçiş dönemi atlatıldıktan sonra, Devlet'in, erdemlerine bakarak kabul etmeye is-tekli olmadığı kitaplar da, eğer yazarı kitabını fazla mesai yapmak suretiyle masraflarını karşılamaya lâayık bulu-yorsa, yayımlanabilir. Çalışma saatleri az olacağından, bu fazla mesai aşırı bir çalışmayı gerektirmeyecek, ama eser-lerinin gerçekten de bir değer taşıdığından pek emin ol-mayan yazarları, kitaplarını yayımlama niyetinden vaz-geçirmeye yetecektir. Bir kitabın yayımlanabilmesinin MÜMKÜN olması önemlidir, ama bu yayımlanma işinin kolay olması önemli değildir. Günümüzde kitap sayısı, ki-tapların kalite düşüklüğü oranında yüksektir.

VIII. KÂRSIZ KAMU HİZMETLERİ

Uygar hükümetin ortaya çıkışından beri, yapılması gereken bazı şeylerin bulunduğu, ama bunların kâr güdü-

sünün keyfine göre gelişigüzel yapılmaması gerektiği kabul edilegelmiştir. Bunların en önemlisi savaştır: Devlet girişiminin yetersizliğine en yürekten inanmış olanlar bile, ulusal savunmanın özel müteahhitlere ihale edilmesi gerektiğini öneremezler. Ama kamu makamlarının kendi üzerlerine almayı zorunlu gördükleri daha başka bir sürü şey vardır; örneğin yollar, limanlar, fenerler, şehirlerdeki parklar vb. Sosyalleşmiş etkinliğin son yüz yıl içinde gelişen çok büyük bir bölümünü de kamu sağlığı tutar. Başlangıçta laissez-fair sisteminin fanatik savunucuları itirazlarda bulundular, ama uygulama alanında geçerli kanıtlar ağır bastı. Eğer o zaman özel girişimin bu alana da el atmasına izin verilseydi, çeşit çeşit yeni servet kazanma yolları açılmış olacaktı. Vebaya yakalanmış biri örneğin bir reklam bürosuna başvurabilecek, reklam bürosu da demiryolları kumpanyalarına, tiyatrolara vb. sirkülerler dağıtarak, vebalı adamın, ölümünden sonra karısına belirli bir miktar para verilmediği takdirde, o demiryolu kumpanyalarının araçlarında ya da bir tiyatrodan ölmeyi düşündüğünü bildireceklerdi. Ne var ki, karantina ve tecritin gönüllülerin çabalarına bırakılmamasına karar verildi, zira bundan doğacak kazanç genel, zarar ise bireysel idi.

Kamu hizmetlerinin karmaşıklığı ve ayrıca gittikçe artması, geçen yüzyılın bellibaşlı belirgin niteliklerinden biriydi. Bu hizmetlerin en büyüğü ise eğitimidir. Devlet tarafından herkes okumak zorunda bırakılmadan önce, o zamanki okulların ve üniversitelerin kuruluşu çeşitli nedenlerden ileri geliyordu. Ta Ortaçağ'dan kalma dinsel kuruluşlar bulunduğu gibi, aydın rönesans hükümdarları tarafından kurulan, College de France gibi lâik kuruluşlar da vardı; bunların yanı sıra ilgiye lâyık görülen yoksullar için kurulmuş vakıf okullar yer alıyordu. Bunların hiçbirisi kâr amacıyla işletilmiyordu. Bununla birlikte, kâr

amacıyla işletilen okullar da vardı: Dotheboys Hall ile Salem House bunlara örnek gösterilebilir. Daha hâlâ kâr amacıyla işletilen okullar vardır ve eğitim makamlarının varlığı bunların Dotheboys Hall'ü taklit etmelerini her ne kadar önlemekteyse de, bu gibi okullar yine de öğrencilere ölçüsü yüksek bir bilgi kazandırma olanaklarından çok, kibar oluşları sayesinde öğrenci çekmektedirler. Bütün olarak, kâr güdüsünün eğitim üzerindeki etkisi az, ama bu az etki de kötü yolda olmuştur.

Kamu makamları işi fiilen kendileri yürütemedikleri zaman, hiç değilse yürütülen işi denetlemeyi zorunlu görmüşlerdir. Sokakların ışıklandırılması belki özel bir şirket tarafından yapılabilir, ama ister kârlı olsun, ister olmasın bu işin yapılması şarttır. Evler özel şirketler tarafından yapılabilir, ama yapıları, yönetmelikler denetim altında bulundurur. Bu konuda şimdi herkes daha sıkı kararnamelelerin gerektiği fikrinde birleşmektedir. Büyük Londra Yangınından sonra Sir Christopher Wren'in projesini yaptığı cinsten bir bütün halinde şehir plânları, gecekondu mahalleleriyle kenar mahallelerin çirkinliğinden, sefaletinden şehirlileri kurtarıp, modern şehirleri güzel, sağlığa elverişli ve bakımlı hale getirebilirdi. Bu örnek, oldukça hareketli dünyamızda özel girişime karşı ileri sürülen kanıtlardan bir başkasını meydana getirmektedir. Birim olarak düşünülecek alanlar, zenginlerin en zengininin bile altından kalkamayacağı kadar büyüktür. Örneğin Londra'nın bir bütün olarak düşünülmesi gerektir, zira bu şehirde oturanların büyük yüzdesi, şehrin bir yanında yatar kalkar, bir başka yanında çalışırlar. St. Lawrence suyu gibi bazı önemli sorunlarda işin içine iki ülkenin çıkarları girer ki, bu çıkarlar iki ülkenin çeşitli bölümleri üzerine yayılmış durumdadır; böyle hallerde bazen, bir başına kalınca hükümet bile yeteri kadar bir bölgeye su verme işinin altından kalkamamakta-

dır. İnsanlar, mal ve güç bugün eski zamanlara oranla çok daha kolay ulaştırılabilmekte, bu ise, ufak yerlerin, atın en hızlı ulaşım aracı olduğu zamanlardakine bakarak, kendi kendine yeterliklerinden kaybetmeleri sonucunu vermektedir. Güç merkezleri öyle büyük bir önem kazanmaktadır ki, eğer bunlar özel girişimin elinde bırakılacak olsa, şatosunda yaşayan Ortaçağ baronlarının-kiyle ölçüştürülebilecek yeni cins bir zorbalık olanağı doğabilir. Eğer güç merkezlerinin tek elde bulunuşunun sağladığı üstünlükleri sonuna kadar sömürmek serbest olsaydı hiç kuşku yok ki, güç merkezlerine bağımlı bulunan bir toplum asla yeterince bir iktisadî güvenlik duyamayacaktı. Malların bir yerden bir yere taşınması sorunu hâlâ malları demiryollarına bağımlı kılmaktadır; insanların taşınması sorununun doğurduğu bağımlılık ise kısmen karayollarına kaymıştır. Demiryolları ve motorlu araçlar şehirlerarası ayrılığı ortadan kaldırmıştır; uçaklar da aynı şekilde sınırları ortadan kaldırmaktadır. Bu şekilde, buluşların birbirini kovalamasıyla, gittikçe daha büyük alanlar kamu denetimini gerektirir hale gelmektedir.

IX. SAVAŞ

Şimdi sosyalizmden yana son ve en güçlü kanıt, yani savaşı önleme zorunluğuna sıra geldi. Savaşın ne biçim bir şey olduğu ya da zararları üzerinde durarak boş yere vakit kaybetmeyeceğim, zira bunlar herkesin bildiği şeyler olabilir. Ben sadece iki soru üzerinde duracağım: (1) İçinde yaşadığımız zamanda savaş tehlikesi kapitalizmle ne dereceye kadar bağlıdır? (2) Sosyalizmin kurulması tehlikeyi ne dereceye kadar uzaklaştırabilir?

Savaş, nedenleri öteden beri başlıca iktisadî olmakla birlikte başlangıçta kapitalizm tarafından meydana ge-

tirilmiş olmayan, çok eski bir kurumdur. Eskiden savaşın başlıca iki kaynağı vardı: hükümdarların kişisel açgözlülükleri ve hareketli, güçlü kavimlerin ya da ulusların kabına sığamayan serüvenseverlikleri. Yedi Yıl Savaşı gibi bir örnekte bu kaynakların her ikisi de görülebilir: Avrupa'da bu çatışma bir hanedan mücadelesiydi, halbuki Amerika'da ve Hindistan'da ulusların bir çatışmasıydı. Romalıların yaptıkları fetihler çoğunlukla, doğrudan doğruya generallerle bu generallerin lejyonerlerinin maddi kazanç hırslarına bağlıydı. Araplar, Hunlar ve Moğollar gibi göçebe kavimler, eski otlaklarının artık kendilerine yetişmemesi yüzünden, arka arkaya birçok fetihlere girişmişlerdir. Öteden beri de bir hükümdarın kendi iradesini (Çin ve daha sonraki Roma İmparatorluklarındaki gibi) zorla kabul ettirmesi dışında, zaferden emin, hareketli, güçlü kuvvetli erkeklerin savaştan hoşlanması, kadınların ise onların yiğitliklerine hayranlık duyması olgusu her zaman savaşı kolaylaştırmıştır. Savaş başlangıçtaki ilkelliğinden çok uzaklaşmış olmakla birlikte, çok eski zamanlardan kalma bu güdüler hâlâ yaşamaktadır ve savaşların durmasını isteyenler bunu hatırlarından çıkarmamak zorundadır. Savaşa karşı TAM bir güvenliği ancak uluslararası Sosyalizm sağlayabilirdi, ama bütün belibaşlı uygar ülkelerdeki milliyetçi Sosyalizm, ilerde göstermeye çalışacağım üzere, bu olasılığı son derece azaltmış bulunuyor.

Bir yandan uygar ülkeler halklarının bazı kesimlerinde serüvenseverlikten gelme bir savaş dürtüsü hâlâ varlığını korurken, öbür yandan, barış isteğine yol açan güdüler, son birkaç yüz yıl boyunca herhangi bir zamandakine oranla çok daha güçlenmiş bulunmaktadır. İnsanlar, son savaşın galiplere bile gönenç getirmediğini acı deneylerle öğrenmiş bulunuyor. İnsanlar, gelecekteki bir savaşın, siviller arasında, çap itibarıyla bundan önce-

ki savaşların hiç biriyle oranlanamayacak ölçüde ya da ancak Otuz Yıl Savaşı'nunkiyle oranlanabilecek yoğunlukta can kaybına yol açabileceğini ve büyük bir ihtimalle bu can kayıplarının her iki taraf için de aynı derecede büyük olacağını anlıyorlar. İnsanlar, başkentlerin tamamıyla mahvolmasından, koca bir anakaranın tümüyle uygarlık dünyasından silinmesinden korkuyorlar. Özellikle İngilizler, istilâya karşı yüzyıllardan beri süregelen bağışıklıklarını artık yitirdiklerini çok iyi biliyorlar. Bütün bu düşünceler Büyük Britanya'da şiddetli bir barış isteğı, öbür ülkelerin çoğunda da, daha az şiddetli olmakla birlikte, buna benzer bir duygu yaratmıştır.

Şu halde bütün bunlara rağmen niçin hâlâ her an çıkması beklenen bir savaş tehlikesi var? * En yakın neden, hiç kuşkusuz Versailles Andlaşması'nın sertliğı ve bu sertlik sonucu olarak Almanya'da savaşçı milliyetçiliğın gelişmesidir. Ne var ki, yeni bir savaş büyük olasılıkla 1919'dakinden de sert bir andlaşmayla sonuçlanır, dolayısıyla yenilen tarafın daha da öldürücü bir tepki göstermesine yol açabilir. Sürekli barış, bu sonu gelmeyen tahtaravalliden çıkamaz, ancak, uluslararası düşmanlık nedenlerinin ortadan kaldırılmasıyla sağlanabilir. Günümüzde bu nedenleri başlıca, belirli kesimlerin iktisadi çıkarlarında aramak gerektir, dolayısıyla da bunlar ancak temelli bir iktisadî kalkınmayla ortadan kaldırılabilir.

İktisadî güçlerin savaşı kışkırtma yollarının en önemli örneğı olarak, demir ve çelik endüstrisini alalım. Burada en önemli olgu, modern teknik dolayısıyla ton başına üretim maliyetinin büyük çaptaki üretimlerde, küçük çaptakilere oranla daha düşük olmasıdır. Buna göre, eğer pazar yeteri kadar büyükse kâr olur, değilse olmaz.

---

* Yazarın sözünü ettiğı savaş olasılığı II. Dünya Savaşıdır. (Ç. Notu).

Amerika Birleşik Devletleri dış pazarlarını kat kat aşan bir iç pazara sahip bulunduğundan, gerektiği zaman denizleri silâhtan arındırma plânları çizerek işe karışmak dışında, şimdiye kadar politikayla ilgilenmek ihtiyacını duymamıştır. Ne var ki, Almanya'da, Fransa'da, İngiltere'de çelik endüstrisi bu teknolojilerin ihtiyaç duyduğu pazarlardan daha küçük pazarlara sahiptirler. Bunlar hiç kuşkusuz birleşme yoluyla bazı üstünlükler elde edebilirlerdi. Ancak bir birleşmenin karşısına da bazı iktisadî engeller çıkmaktadır. Çelik talebinin büyük bölümü savaş hazırlıklarıyla bağlıdır, dolayısıyla da çelik endüstrisi bütün itibariyle kârını milliyetçiliğe ve millî silâhlanmanın artmasına borçludur. Ayrıca, gerek Comité des Forges, gerek Alman çelik tröstü, kârlarını rakipleriyle paylaşmaktansa savaş yoluyla rakiplerini ezmeyi ummaktadır; savaş harcamalarının başlıca karşı tarafın sırtına yükleneceği düşünüldüğü için de, sonucun malî bakımdan kendi yararlarına olacağını sanmaktadırlar. Belki de yanılıyorlardır, ama bu, gözünü budaktan esirgemeyen ve güçlülüğüyle sarhoş olmuş insanlar için doğal bir yanılmadır. Ortada bir olgu vardır; bu da, hayatî önem taşıyan Lorraine maden cevherlerinin vaktiyle Alman topraklarında, şimdi ise Fransız topraklarında bulunuşunun iki grup arasındaki düşmanlığı artırması ve her iki tarafa devamlı surette, savaşın sonunda kazanılacak şeyin ne olduğunu hatırlatmasıdır. Son savaş yağmasından yararlanan ve bu yağmanın keyfini sürenler Fransızlar olduğu için de, doğal olarak Almanlar şimdi daha saldırganlardır.

Eğer halklarda, çelik endüstrisiyle aşağı yukarı aynı çıkarlara sahip diğer endüstrilerin hitap edebilecekleri dürtüler bulunmasaydı, hiç kuşkusuz bu endüstriler büyük ulusları kendi amaçlarına hizmet ettiremezlerdi. Bu endüstriler İngiltere ve Fransa'da halkın korkusuna

hitap eder. Almanya'da ise halkın adaletsizliğe isyan duygusuna; her iki yandaki bu güdüler pekâlâ geçerlidir. Ama eğer serinkanlılıkla düşünülecek olsaydı, adilce ve insafli bir anlaşmanın herkesi daha mutlu kılacağını her iki taraf da açıkça görürdü. Almanların, kendilerine haksızlık edilişinin acısını çekmekte devam etmeleri için hiçbir akla yakın neden bulunmadığı gibi, onların komşularına korku verecek davranışlarda direnmeleri için de hiçbir akla yakın mazeret yoktur. Gelgelelim ne zaman serinkanlılıkla, akıllıca düşünmek için bir çaba harcancak olsa, hemen, yurtseverlik ve ulusal onur duygularına hitap eden kılıklara bürünmüş olarak propaganda işe karışır.

Dünya, kendine bir çeki düzen vermeye son derece hevesli, ama durmadan ona içki ikram eden nazik dostlarla çevrili ve bu yüzden her seferinde yine kendini kapıp koyuveren bir ayyaş durumundadır. Bu örnekteki nazik dostlar, dünyanın bahtsız eğilimini sömürerek para kazanan adamlardır ve dünyanın kendine çeki düzen vermesi için atılacak ilk adım, bu dostlardan yakayı kurtarmak olmalıdır. İşte modern kapitalizm ancak bu anlamda bir savaş nedeni sayılabilir: savaşın bütün nedeni değildir, ama öteki nedenleri esaslı bir biçimde kamçılayan bir öğedir. Eğer bu kamçılayıcı öğe olmasaydı, bunun yokluğu insanların gözlerini açacak ve insanlar savaşın saçmalığını çabucak görerek, bir daha savaşın ortaya çıkmasını olanaksız kılacak âdilce anlaşmalara girebileceklerdi.

Çelik endüstrisiyle çıkarları benzer başka endüstrilerin oluşturdukları sorunun tam ve kesin çözümü ancak uluslararası sosyalizmde, yani, bu endüstrilerin, bütün ilgili hükümetleri temsil eden bir yetkili makam tarafından işletilmesinde bulunabilir.. Bununla birlikte bellibaşlı en-

düstri ülkelerinin her birinde bu gibi endüstrilerin kamu-
laştırılması, hızla ilerleyen savaş tehlikesini uzaklaştı-
maya belki de yeterdi. Zira çelik endüstrisinin idaresi
hükümetin elinde, hükümet de demokratik olursa, çelik
endüstrisi kendi yararına değil, ulusun yararına olacak
biçimde yönetilirdi. Bu durumda, kamu yatırımları bilân-
çosunda, çelik endüstrisinin toplumun başka yanlarında-
ki kısıntılar pahasına elde ettiği kârlar, öbür taraflarda-
ki kayıpları karşılar ve böylece bir tek endüstrinin ka-
zanç ya da kayıpları yüzünden hiçbir bireyin gelirinde
dalgalanmalar olmaz, kimsenin de çelik endüstrisini ka-
munun zararı pahasına zorlaması için ortada bir neden
kalmazdı.

Çelik üretimindeki artış, halk arasında dağılacak tü-
ketim malları sunusunda azalmaya yol açacağından, o za-
man, silâhlanma dolayısıyla çelik üretiminde meydana
gelecek bir artık kayıp olarak görülürdü. Bu şekilde ka-
mu çıkarıyla özel çıkar arasında bir uyum sağlanmış olur
ve aldatıcı propagandanın varoluş nedenleri de kendi-
liğinden ortadan kalkardı.

Üzerinde durmakta olduğumuz daha başka kötülük-
lere, sosyalizmin hangi yoldan çareler bulacağı konusun-
da da söylenecek şeyler vardır.

Endüstride yönetici etken olarak kâr gözetilmesinin
yerini hükümet plânlaması alacaktır. Her ne kadar hü-
kümet, hesaplarında ALDANABİLİR ise de, özel girişim
alanındaki bir bireyden yine de daha az aldanacaktır, zi-
ra hükümet daha fazla bilgiyle donatılmış olacaktır. Kau-
çuk fiyatları yükseldiği zaman, elinde o olanak bulunan
herkes kauçuk ağacı dikmiş, bunun sonucunda fiyatlar fe-
lâket doğuracak kadar düşünce, kauçuk üretimindeki ran-
dımını sınırlamak için birtakım anlaşmalar yapmak zo-
runda kalınmıştı. Bütün istatistikleri elinde bulunduran

bir merkez bu gibi yanılmaları önleyebilir. Bununla birlikte, yeni buluşlar gibi, önceden görülemeyecek nedenler, en dikkatli tahminleri bile yanlış çıkarabilir. Bu gibi durumlarda toplum yeni sürece derece derece geçerse, bütün olarak kazançlı çıkar. Herhangi bir şekilde işsiz kalabilecek olanlara gelince, bunlar için, işsizlik korkusu ve işverenlerle işçiler arasındaki karşılıklı güvensizlik dolaşısıyla bugün alınması olanaksız önlemler, sosyalist rejimde alınabilecektir. Bir endüstri göçer, başka bir endüstri kolu gelişirken, gençler göçmekte olan endüstriden alınıp genişlemekte olan endüstri kolunda çalışacak biçimde eğitilebilirler. Çalışma saatlerinin azaltılmasıyla işsizliğin büyük bölümünün önüne geçilebilir. Bir adama hiçbir iş bulunamadığı zaman ise, o adam yine de tam ücretini alacaktır, çünkü o zamar kendisine verilen para, çalışmaya RAZI oluşunun karşılığıdır. Eğer insanların çalışmaya zorlanmaları gerekirse, o zaman da bu zorlama ceza yasaları yoluyla olacaktır, yoksa iktisadî baskılar yoluyla değil.

Rahatlıkla boş vakit arasındaki dengeyi kurmak, plânlamayı yapanlara yani, tamamiyle halkın oyuna bırakılacaktır. Eğer herkes günde dört saat çalışırsa, günde beş saat çalışıldığı duruma oranla daha az rahatlık sağlanacaktır. Teknolojik gelişmelerin kısmen daha fazla rahatlık, kısmen de daha fazla boş zaman sağlama yolunda kullanılacağı umulur.

Ağır suç işlemedikçe herkes bir maaş alacağından ve çocukların masraflarını devlet yükleneceğinden, (hâlâ bir savaş tehlikesinin söz konusu olması dışında) iktisadî güvensizlik ortadan kalkacaktır. Ev kadınları kocalarına bağımlı olmayacağı gibi, çocukların da ana ve babalarının kusuru yüzünden ciddi zararlar görmelerine izin verilmeyecektir. Hiçbir birey iktisaden bir başka bireye ba-

ğımlı olmayacak, bütün bireyler devlete bağımlı olacaktır.

Sosyalizm sadece bazı uygar ülkelerde varolup, başka ülkelerde olmadığı sürece, yine de savaş olasılığı bulunacak ve sistemin sağlayacağı üstünlüklerden tam anlamıyla yararlanılamayacaktır. Ama öyle sanıyorum ki, sosyalizmi benimseyen her ülkenin saldırgan militarizmi bırakıp, sadece başkalarının saldırganlığını önleme sorunu üzerinde duracağını varsaymak yanlış olmaz. Sosyalizm bütün uygar dünyada kabul edildiği zaman, savaşların, barışı tercih ettiren apaçık nedenlere ağır basacak gücü artık kalmayacaktır belki de.

Tekrarlıyorum, sosyalizm sadece proletarya'ya ait bir doktrin değildir. İktisadî güvensizliği önlemek suretiyle bir avuç aşırı zenginden başka herkesin mutluluğunu arttırmak amacını taşır; ve eğer benim bütün yüreğimle inandığım gibi, büyük savaşları önleyebilirse, bütün dünyada gönenci ölçülemeyecek kadar arttıracaktır — zira bazı endüstri kaptanlarının besledikleri, bir dünya savaşından kâr sağlayabilecekleri inancı, görüşlerini akla yakın gibi gösterebilecek iktisadî kanıtlara rağmen, megalomanlara özgü delice bir ham hayaldir.

Gerçekten de durum böyle midir, yani bütün insanlığa, bütün dünyaya hayrı dokunacak, anlaşılması bu kadar kolay, ayrıca da şimdiki iktisadî rejimin çöküşü ile savaşın getireceği evrensel bir felâket tehlikesinin de salık verdiği bir sistem olan sosyalizm, komünistlerin iddia ettiği gibi, proletarya ile bir avuç entellektüelden başkasının inandırma yoluyla anlayamayacağı, ancak kanlı, kuşkulu ve yıkıcı bir sınıf savaşıyla yerleştirilebilecek bir sistem midir? Ben kendi hesabıma bunun böyle olduğuna asla inanmıyorum. Sosyalizm, bazı bakımlardan, çok eskiden kalma alışkanlıklara karşı çıktığı için, an-

cak derece derece yenilebilecek dürtüsel bir muhalefet yaratır. Sosyalizm, ayrıca, muhaliflerinin kafasında tanınamazlık ve terör rejimiyle eş anlam taşır hale gelmiştir. Sosyalizmin dinle hiçbir alıp veremediği yoktur. Sosyalizm iktisadî bir doktrindir ve bir Sosyalist isterse bir Hıristiyan, isterse Müslüman, Budist, isterse Brahmanist olabilir; bunda hiçbir mantıksal tutarsızlık yoktur. Terör rejimi olmasına gelince, çoğu gericilerin safında olmak üzere, son zamanlarda çeşitli terör rejimleri görmüş bulunuyoruz. İşte Sosyalizmin bu terör rejimlerinden birine tepki olarak ortaya çıktığı yerde, Sosyalizmin kendinden önceki o rejimin bazı şiddet öğelerini kalıt almasından korkulur. Ama bir dereceye kadar düşünce ve söz özgürlüğüne izin verilen ülkelerde, ben inanıyorum ki, sabır ve çabayla, Sosyalizm davası nüfusun yarısından çoğunu ikna edecek şekilde ortaya konabilir. Sosyalizmin iş başına geçmesi zamanı geldiğinde, eğer azınlık kaba kuvvete başvuracak olursa, hiç kuşkusuz çoğunluk da isyancıları bastırmak için ister istemez kaba kuvvete başvuracaktır. Ama bundan önceki ikna etme işi gerektiği gibi yerine getirilmiş ise, bir isyan hareketinin sonuç itibariyle ümitsizliği o derece açıkça görülecektir ki, buna gericilerin en koyusu bile kalkışmayacak, ya da eğer kalkıştırlarsa o kadar kolay ve çabuk yenilgiye uğratılacaklardır ki, bir terör rejimine fırsat ve gerek kalmayacaktır. İkna etme yolu açık ve çoğunluk henüz ikna olmamışken, kaba kuvvete başvurmak yersizdir; çoğunluk ikna edildikten sonra ise, yasa tanımaz kişiler bir ayaklanma veya kışkırtmaya kalkışmadığı sürece, rejim konusu demokratik hükümetin normal işleyişine bırakılmalıdır. Bir ayaklanma girişiminin bastırılması ise, herhangi bir hükümetin alabileceği önlemlerden olup, Sosyalistlerin, demokratik ülkelerdeki öbür anayasa partilerinden daha fazla kaba kuvvete başvurmaları için hiçbir neden yok-

tur. Sosyalistlerin emirlerinde bir kuvvet bulundurabilmeleri de zaten, ancak daha önce halk çoğunluğunu ikna edebilmelerine bağlıdır.

Bazı çevrelerde şu iddiayı öne sürmek alışkanlık halini almış bulunuyor: gerçi bir zamanlar, bilinen siyasal propaganda yöntemleri yoluyla Sosyalizm belki kurulabilirdi, ama Faşizmin gelişmesi artık bunu olanaksız kılmıştır. Faşist hükümetler tarafından yönetilen ülkeler için bu hiç kuşkusuz doğrudur, zira böyle ülkelerde anayasa koruması altındaki bir muhalefete olanak tanınmaz. Ama Fransa'da, İngiltere'de ve Amerika Birleşik Devletleri'nde durum başkadır. Fransa'yla Büyük Britanya'da güçlü Sosyalist partiler vardır; Büyük Britanya ile Amerika Birleşik Devletleri'nde Komünistler sayı bakımından önemsenmeyecek kadardır ve güçlendiklerine dair hiçbir belirti de yoktur. Varlıkları, ancak, gericilerin yumuşak baskı önlemleri için bir bahane olabilecek kadardır, ama hiçbir zaman, İngiltere'de İşçi Partisi'nin ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde radikalizmin canlanmasını önleyecek kadar dehşet verici olmamıştır. Sosyalistlerin Büyük Britanya'da çok yakın bir zamanda çoğunluğu kazanmaları olasılığı hiç de az değildir. Sosyalistler çoğunluğu kazandıkları zaman, kuşku yok ki, politikalarını uygulamakta güçlüklerle karşılaşacaklardır ve belki de, içlerinde daha çekingen olanlar bu güçlükleri Sosyalizm uygulamasının ertelenmesi için bir bahane sayacaklardır, ama bunda yanılmış olacaklardır, zira halkı ikna işi nasıl yavaş yavaş, derece derece ilerlemek zorunda ise, Sosyalizme geçişin son aşaması da tam tersine hızlı ve ani olmalıdır. Bununla birlikte anayasa yöntemlerinin başarısızlığa uğrayacağını varsaymak için yine de haklı nedenler yoktur, hele başkalarının başarı şansının daha fazla olduğunu varsaymak için hiç. Tam tersine, anayasa dışı şiddet yöntemlerine başvurma yolunda atılacak her

adım Faşizm'in gelişmesine yardım eder. Demokrasi ne kadar zayıf olursa olsun, Sosyalizm Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ancak demokrasi ve halkın inancı sayesinde iş başına gelmeyi umabilir. Demokratik hükümete duyulan saygıyı kim zayıflatırsa, o, bile-
rek ya da bilmeyerek Sosyalizmin veya Komünizmin de-
ğil, Faşizmin ekmeğine yağ sürüyor demektir.

BÖLÜM VIII

BATI UYGARLIĞI

İnsanın kendi uygarlığını doğru perspektiften görmesi hiç de kolay değildir. Kendi uygarlığını doğru perspektiften görmenin belli üç yolu vardır, bunlar da seyahat, tarih ve antropolojidir. Benim söylemek istediklerim hakkında bu üçü de bir fikir verir, ama hiçbiri, nesnel kalabilmeye görüldüğü kadar yardımcı değildir. Gezgin sadece kendisini ilgilendiren şeyi görür; meselâ, Marco Polo, Çinli kadınların ayaklarının ufak olduğuna hiç dikkat etmemiştir. Tarihçi, olayları, üzerinde en çok durduğu noktalardan çıkardığı belli kalıplara göre düzenler: Roma'nın çöküşü kimi tarihçi tarafından emperyalizme, kimi tarihçi tarafından sıtmaya, kimi tarihçiler tarafından da boşanmaya ve göçlere bağlanmıştır — burada sıralanan son iki nedenlerden birincisini Amerika'da papazlar, ikincisini de, yine Amerika'da politikacılar çok tutarlar. Antropologlar olguları günün önyargılarına göre seçer ve yorumlarlar. Evlerinde yaşayan bizler, vahşiler hakkında ne biliriz ki? Rousseau'yu tutanlar vahşinin soylu olduğunu emperyalistler ise gaddar olduğunu söylerler; dindar düşünceli antropologlar vahşilerin erdemli aile babaları olduklarını iddia ederken, boşanma yasasından yana olanlar, vahşilerin serbest aşk hayatı yaşadıklarını ileri sürerler; Sir James Fraser, vahşilerin hep kendi tanrı-

larını öldürdüklerini söyler, halbuki başkaları onların hep dinsel törenlerle uğraştıklarını ileri sürerler. Kısacası, vahşiler, antropologların kuramlarını doğru çıkarmak için ne yapmak gerekiyorsa onu yapan, yardımsever insancıklardır. Bu kusurlarına rağmen seyahat, tarih ve antropoloji yine de en iyi araçlardır ve bizim bu araçlardan azami derecede yararlanmamız gerekir.

Her şeyden önce, uygarlık nedir? Uygarlığın birinci temelli karakteri, diyebilirim ki, BASİRETTİR. Basiret, gerçekten de, adamı yabaniden, yetişkin insanı çocuktan ayıran başlıca niteliktir. Ancak, basiret bir derece sorunu olduğundan, daha az ya da daha çok uygar ulusları ve çağları birbirinden, bu çağların ve ulusların gösterdikleri basiret miktarına göre ayırabiliriz. Basiret, hemen hemen kesinlikle ölçülebilen bir şeydir. Bir toplumun basiret ortalamasının, çıkar derecesiyle ters orantılı olduğu görüşü her ne kadar yabana atılacak bir görüş değil ise de, yukarıdaki ifade bu anlama gelmez. Ama herhangi bir fiilde gösterilen basiret derecesinin üç faktörle ölçüldüğünü söyleyebiliriz: çekilmekte olan acı, gelecekteki zevk ve bu iki öğeyi ayıran aralığın uzunluğu. Demek oluyor ki, çekilen acıyı geleceğin zevkine bölüp ,ondan sonra her ikisi arasındaki zaman aralığıyla çarparsak basiret çıkar. Bireysel basiretle kollektif basiret arasında bir ayrılık vardır. Aristokrat ya da plütokrat bir toplumda, birisi çekilmekte olan acıya dayanabilirken, bir başkası geleceğin zevkini yaşayabilir. Bu, kollektif basireti kolaylaştırır. Endüstrializmin büyük karakteristik çalışmalarında bu anlamda, yüksek derecede bir basiret görülür: demiryollarını, limanları gemileri yapanlar, yararı ancak yıllarca sonra görülebilecek işler yapmaktadırlar.

Gerçi çağdaş dünyada hiç kimse, eski Mısırlıların ölülerini mumyalamakla gösterdikleri basiret derecesine

ulaşamamıştır, zira eski Mısırlılar ölülerini mumyalarla-
ken, 10.000 yıl kadar sonra dirileceklerini gözönünde
tutuyorlardı. Bu da beni uygarlık için şart olan bir baş-
ka öğeye getiriyor; bu öge BİLGİDİR. Kör inançlara da-
yanan basiret, her ne kadar gerçek uygarlığın gelişmesi
için gerekli olan kafa alışkanlıklarının doğmasını sağlaya-
bilirse de, tam anlamıyla uygarca basiret sayılamaz. Örne-
ğin Püritanların zevklerini öbür dünyadaki hayata erte-
leme alışkanlıkları, hiç kuşkusuz, endüstrializm için ge-
rekli sermaye birikimini kolaylaştırmıştır. şu halde uy-
garlığı şöyle tanımlayabiliriz: BİLGİ İLE BASİRETİN
BİR ARAYA GELMESİNDEN DOĞAN BİR HAYAT
TARZI.

Uygarlık bu anlamda, tarımla ve geviş getiren hay-
vanların evcilleştirilmesiyle başlar. Tarımla uğraşan halk-
larla, çobanlıkla uğraşan halklar arasında oldukça yakın
zamanlara kadar kesin bir ayrılık vardı. Kitabı Mukad-
des'in Tekvin Kitabında, Mısırlılar çobanlıkla uğraşanla-
rı istemedikleri için İsrail kavminin nasıl Mısır'ın içinde
değil de Gosen topraklarında oturmak zorunda kaldıkla-
rını okuruz: «Ve Yusuf kardeşlerine ve babasının evine
dedi: Çıkıp Firavuna bildireyim ve ona diyeyim: Kenân
diyarında olan kardeşlerim ve babamın evi yanıma gel-
diler; ve bu adamlar çobandılar, çünkü davar sahibidir-
ler; ve kendi sürülerini ve sığırlarını ve kendilerine ait
olan bütün şeyleri getirdiler. Ve olur ki, sizi Firavun ça-
ğırır ve: İşiniz nedir? der; siz de: Çocukluktan şimdiye
kadar hem biz hem babalarımız, kulların, davar adamları-
dır, deyin; ki, Goşen vilâyetinde otursanız; çünkü Mı-
sırlılar için her çoban mekruhtur.» * M. Huc'un gezi not-
larında, Çinlilerin de çobanlıkla uğraşan Moğollara kar-
şı buna benzer bir tutum takındıkları görölüyor. Genel

---

* Kitabı Mukaddes, Tekvin, XLVI; 31-34.

olarak, tarımla uğraşan insanlar öteden beri daha yüksek bir uygarlığı temsil edegelmışler ve bunların dinle alış-vetişleri daha çok olmuştur. Ne var ki, patriklerin sürü-leriyle sığırlarınır. Yahudi dini ve dolayısıyla Hıristiyanlık üzerinde büyük etkileri olmuştur. Habil ve Kabil öyküsü, çobanların tarımla uğraşan insanlardan daha erdemli olduklarını göstermek için uydurulmuş bir propagandadan ibarettir. Bununla birlikte uygarlık, çok yakın zamanlara kadar başlıca tarıma dayanmıştır.

Şu ana kadar Batı Uygarlığını Hindistan, Çin, Japonya ve Meksika gibi başka bölgelere ait uygarlıklardan ayıran hiçbir şey üzerinde durmadık. Gerçekte, bilimin gelişmesinden önce Batı Uygarlığıyla öbür uygarlıklar arasındaki ayrılıklar bilimin gelişmesinden bu yana geçen süre içinde beliren ayrılıklara oranla pek azdır. Bilim ve endüstriyalizm bugün Batı uygarlığının ayırmedici işaretleridir; ama ben önce, uygarlığımızın Sanayi Devriminden önce ne olduğu üzerinde durmak istiyorum.

Eğer Batı uygarlığının kökenine kadar gidersek, bu uygarlığın Mısır ve Babil'den aldığı şeylerin özellikle Batıya ait ayırmedici nitelikler olmayıp, esas itibariyle bütün uygarlıkların belirgin nitelikleri olduğunu görürüz. Ayırmedici Batı karakteri, tümdengelimli üslamlama alışkanlığı ile geometri bilimini icat eden Yunanlılarla başlar. Yunanlıların öbür marifetleri ya ayırmedici değildir, ya da Karanlık Çağlarda kaybolmuştur. Edebiyat ve sanattaki marifetleri mükemmelin de üstünde olabilir, ne var ki, bu bakımdan çok eski başka uluslarla aralarında derin ayrılıklar yoktur. Yunanlılar deneysel bilimde bir kaç adam, özellikle de, modern yöntemlerin müjdecisi olan Arşimed'i çıkarmışlardır, ama bu adamlar bir okul ya da gelenek kuramamışlardır. Yunanlıların uygarlığa olan katkıları içinde belirgin nitelik taşıyan öğeler sadece tümdengelimli üslamlama ile saf matematiktir.

Bununla birlikte Yunanlılar siyaset alanında yeter-

sizediler, hattâ eğer Romalıların yönetme yetenekleri olmasaydı belki de Yunanlıların katkılarından uygarlık yararlanamayacaktı. Romalılar büyük bir imparatorluğun yönetiminin sivil hizmetler ve yasalar yoluyla nasıl sağlanabileceğini buldular. Daha önceki imparatorluklarda her şey hükümdarın kişisel gücüne ve çabasına bağlıydı, halbuki Roma İmparatorluğunda İmparator, İmparatorluk Muhafızları tarafından katledilebilir ve yönetim mekanizması fazlaca sarsılmaksızın imparatorluk mezada çıkarılabilirdi — ya da eğer yönetim mekanizması bu sırada bir parça sarsılırsa, bu sarsıntı gerçekte, şimdi genel seçimlerde herhangi bir hükümet mekanizmasının geçirdiği sarsıntıdan hemen hemen farksız olurdu. Hükümdarın kişiliğine bağlılığın tersine, kişiliksiz Devlet'e bağlılık erdemini Romalılar'ın icat ettiği anlaşıyor. Gerçi Yunanlılar yurtseverlikten bol bol söz ederlerdi, ama onların politikacıları soysuzdu; Yunan politikacıları mesleklerinin hemen her döneminde İran'dan rüşvet kabul etmişlerdir. Romalılar'ın Devlet'e bağlılık kavramları Batı'da yerleşik hükümetin ortaya çıkışında temel bir öge olmuştur.

Batı uygarlığını, modern çağlardan önceki haliyle tamamlamak için bir şey daha gerekliydi, o da, Hristiyanlık yoluyla ortaya çıkan, hükümet ve din arasındaki türü kendine özgü ilişki idi. Hristiyanlık Roma İmparatorluğu sınırları içinde, ulusal ve kişisel özgürlüklerini kaybedenlere bir avuntu olarak ortaya çıktığı için, başlangıçta tamamiyle politika dışıydı; ve Yahudilik dininden kalıt aldığı törel bir tutumla, dünya hükümdarlarını lanetliyordu. Constantin'den önceki yıllarda Hristiyanlık örgütlendi ve örgütünü geliştirdi; işte bu örgüte her Hristiyan, Devlet'e olan bağlılık borcundan da büyük bir bağlılık göstermek zorundaydı. Roma düştüğü zaman Yahudilerin, Yunanlıların ve Romalıların uygarlıklarında en

yaşamsal olan şeyi kilise bir tek sentez içinde koruyabilmişti. Hıristiyanlığın törel buyrukları, Yahudilerin töre kurallarına olan ateşli bağlılıklarından gelmedir; Hıristiyanlığın teolojisi, Yunanlıların tümdengelim uslamasına duydukları sevgiden doğmuştur; Kilisenin merkezi yönetimi ve Ahkâmı Diniye'si ise, Roma emperyalizmiyle, Roma yargı içtihadını örnek almıştır.

Yüksek uygarlığın bu öğeleri her ne kadar Ortaçağ'da bir anlamda, korunabilmişse de, uzun bir süre az çok işlemez durumda kalmıştır. Ayrıca Batı uygarlığı o çağlarda varolan uygarlıkların en mükemmeli de değildi aslında: Müslümanlar da, Çinliler de Batı'dan üstündüler, Batı'nın böylesine büyük bir hızla yükselişinin nedenleri, öyle sanıyorum ki, büyük ölçüde, bir sırdır. Çağımızda her şeye iktisadî bir neden bulmak alışkanlık haline gelmiştir, ama bu yoldan yapılan açıklamalar, sorunların derinliğine inmeden işin kolayına kaçmak oluyor. Örneğin, İspanya'nın çöküşü yalnız iktisadî nedenlerle açıklanamaz; bu çöküşü daha çok hoşgörüsüzlüğe ve budalalığa bağlamak mümkündür. İktisadî nedenler bilimin yükselişini de açıklayamaz. Genel kural, kendilerinden daha üstün yabancı uygarlıklarla temasa gelmedikleri takdirde, uygarlıkların çöktüğüdür. İnsanlık tarihinde, kendiliğinden bir ilerlemenin meydana geldiği pek ender bir iki dönem ve ancak bir iki bölge görülmüştür. Yazı ve tarımı geliştirdikleri çağlarda Mısır ve Babil'de, kendiliğinden bir ilerlemenin görülmüş olması gerekmektedir; Yunanistan'da 200 yıl süreyle kendiliğinden bir ilerleme olmuştur; Batı Avrupa'da da rönesanstan beri kendiliğinden bir ilerleme olmaktadır. Bununla birlikte bu dönemlerde ve bu yerlerde, genel toplumsal koşullar bakımından, bu dönem ve yerleri hiçbir ilerlemenin görülmediği dönem ve yerlerden ayırdedecek herhangi bir şeyin varolduğunu sanmıyorum. Büyük ilerleme çağlarının, kendi çağ-

larını aşma yeteneğine sahip bir avuç bireye dayandığı sonucunu çıkarmaktan kendimi alamıyorum. Bu bireylerin etkili olabilmeleri için hiç kuşkusuz, çeşitli siyasal ve toplumsal koşulların bulunması ZORUNLU idi, ama YETER değildi, zira aynı koşullar, o bireyler yokken de çok kere varolmuş, ama o vakit hiçbir ilerleme görülmemiştir. Eğer Kepler, Galileo ve Newton daha bebekken ölse-lerdi, şimdi içinde yaşadığımız dünyanın, on altıncı yüzyıldaki dünyadan pek, ama pek az bir farkı olurdu. Bundan da, ilerlemenin hep sürüp gideceğinden emin olunamayacağı hissesi çıkarılabilir: eğer seçkin insanlar yetiştirmekte devam edilemezse, ilerleme yeteneğini kaybetmiş Bizansla aynı duruma düşeceğimizden kuşku yoktur.

Ortaçağa borçlu olduğumuz çok önemli bir şey vardır, o da temsili hükümettir. Temsili hükümet önemlidir, çünkü büyük bir imparatorluk hükümetinin, yönetilenlerin gözüne, kendileri tarafından seçilmiş gibi görünmesini ilk kez bu kurum mümkün kılmıştır. Bu sistem, başarılı olduğu yerlerde, son derece yüksek bir siyasal istikrar sağlar. Bununla birlikte, temsili hükümetin yeryüzünün her yanında uygulanabilecek, her derde deva bir ilâç olmadığı son zamanlarda açıkça anlaşılmıştır. Gerçekten de bu kurum öyle görülüyor ki, sadece İngiliz dili konuşan uluslarla, Fransızlar'da başarılı olmaktadır.

Ama yine de, Batı uygarlığını başka bölgelerdeki uygarlıklardan ayıragelen bellibaşlı ayırmedici işaret, Batı uygarlığında siyasal birliğin şu ya da bu yoldan sağlanması olmuştur. Siyasal birliğin sağlanması büyük çapta yurtseverlik ise, her ne kadar kökleri Yahudi partikularizmine * ve Romalılar'ın Devlete bağlılık duygusuna dayanır-

---

* Particularism : Özel bir çıkara ya da partiye, ulusa kendini adama. Yahudi Partikularizmi : Tanrı inayetinin sadece seçilmiş kavim olan Yahudiler için var olduğunu savunan akide. (Ç. Notu)

sa da, İngilizler'in Yenilmez Armada'ya karşı direnişle-riyle başlayıp, edebî ifadesini Shakespeare'de bulan çok modern bir gelişmedir. Başlıca yurtseverliğe dayanan si-yasal birlik, Batı'da, din savaşlarının sona ermesinden beri istikrarlı bir şekilde artmış, hâlâ da hızla artmakta-dır. Bu bakımdan Japonlar olağanüstü yetenekli bir öğ-renci olduklarını ispat etmişlerdir. Eski Japonya'da, tıp-ki Gül Savaşları sırasında İngiltere'ye rahat yüzü göster-meyen derebeylerine benzer, kavgacı derebeyleri vardı. Ama Japonya'ya misyonerleri taşıyan gemilerle getirilen ateşli silahların ve barutun yardımıyla Şogun * iç barışı sağladı; 1868'den bu yana da, Japon Hükümeti, eğitim ve Şinto dini sayesinde en aşağı herhangi Batılı bir ulus kadar bağdaşık, azimli ve birleşik bir ulus meydana ge-tirmeyi başardı.

Modern dünyada toplumsal birleşikliğin daha yüksek derecede oluşu geniş çapta, savaş sanatındaki değişiklik-lere dayanır; barutun icadından bu yana, savaşların hep-si, Hükümetlerin gücünü artırmaya vesile olmuştur. Bu süreç belki de sona ermiş değildir, ama yeni bir etken dolayısıyla karmaşık bir hal almıştır; silâhlı kuvvetler mühimmat bakımından endüstri işçilerine gittikçe daha bağımlı hale geldikleri için, hükümetlerin de, nüfusun bü-yük bölümünün desteğini sağlamaları gittikçe daha bü-yük bir zorunluk haline gelmektedir. Bu, propaganda tek-niğine ait bir sorundur ve bu hususta hükümetlerin ya-kın gelecekte hızlı bir ilerleme gösterecekleri varsayıla-bilir.

Avrupa'nın son dört yüz yıllık tarihi, aynı anda yer alan bir gelişme ve bir bozulmanın tarihidir: Katolik Ki-lisesi'nin temsil ettiği eski sentezin bozuluşu ve şu ana kadar yurtseverlikle bilime dayanan, henüz tamamlan-

---

* 1868'den önce Japon ordusu başkomutanı. (Ç. Notu).

miş olmaktan çok uzak, yeni bir sentezin gelişmesi. Bilimsel uygarlığın, bizimki gibi temele sahip olmayan yerlere aktarıldığında, bizler arasında kazandığı niteliklerin aynım kazanacağı düşünülemez. Hıristiyanlık ve demokrasi üzerine aşılanmış bilimin meydana getireceği etkiler, atalara tapınma dini ile mutlakiyet rejimine aşılandığı zaman meydana getireceği etkilerden tamamiyle değişiktir.

Bireye belirli bir saygı duyulmasını bizler Hıristiyanlığa borçluyuz, ama bilim bu duygu karşısında tamamiyle yansız kalmaktadır. Bilim bize kendiliğinden bir takım törel fikirler sunmaz; geleceğe borçlu olduğumuz törel fikirlerin yerini hangi fikirlerin alacağı ise belli değildir. Geleneklerin değişmesi ağır olmaktadır; öbür yandan, şimdiki, törel fikirlerimiz hâlâ başlıca endüstri öncesi rejiminde geçerli olan törel fikirlerdir; ama bunun hep böyle gitmesi beklenemez. Derece derece insanlar fiziksel alışkanlıklarına uygun düşünceler ve endüstri teknikleriyle bağdaşan ülküler edineceklerdir. İnsanların yaşama biçimlerindeki değişiklikler, eski zamanlardaki değişikliklere oranla çok daha hızlı olmaktadır: dünya son yüz elli yıl içinde, dört bin yıldakine oranla daha çok değişmiştir. Eğer Büyük Petro, Hamurabi ile bir konuşma yapabilseydi, her ikisi de birbirlerini çok iyi anlayabilirlerdi; ama modern bir sermayedarı ya da endüstri kaptanını ne o, ne de öteki anlayabilirdi. Modern zamanların ortaya çıkardığı yeni fikirlerin hemen hepsinin teknik ya da bilimsel nitelik taşıması merak uyandıran bir olgudur. İyilikseverliğin kör inançlara dayanan törel inanışların bukağısından kurtuluşu sayesinde, bilim yeni törel fikirlerin gelişmesinde ancak yakın zamanlarda etkili olabilmeye bağlamıştır. Alışlagelmiş töre kurallarının ıstırap çekmeyi emrettiği yerde (meselâ, doğum kontrolünün yasaklanmasında olduğu gibi), daha insafli törel ku-

rallar ahlaksızlık sayılmaktadır; bunun bir sonucu olarak da, bilginin törel kuralları etkilemesine izin verenlere, cehalet havarileri, günahkâr gözüyle bakarlar. Ancak, bizimki kadar bilime bağımlı bir uygarlığın insan mutluluğunu fazlasıyla artırabilme yeteneğine sahip bilgileri ilerde başarıyla yasaklayıp yasaklayamayacağı kuşkuludur.

Gerçek odur ki, geleneğe dayanan törel fikirlerimiz, kişinin kutsallığı fikrinde olduğu gibi, ya salt bireycidir, ya da modern dünyada önem taşıyan gruplardan çok daha ufak gruplara uydurulmuştur. Modern tekniğin toplumsal yaşayış üzerindeki en dikkate değer etkilerinden biri, insanların faaliyetinin büyük gruplar içerisinde daha fazla —bir tek insanın fiilinin çok kere, kendi mensup olduğu grubun işbirliği yaptığı ya da mücadele ettiği tamamiyle uzak birtakım insanlar üzerinde etki yaratmasını mümkün kılacak kadar— örgütlenmesi olmuştur.

Aile gibi küçük grupların önemi kaybolmaktadır, öte yandan geleneksel töre kurallarının hesaba aldığı sadece bir tek büyük grup vardır, o da ulus, ya da Devlet'tir. Dolayısıyla, zamanımızın etkili dini, SADECE geleneksel olmadıkça, yurtseverlikten ibarettir. Ortalama olarak insan, canını yurduna feda etmeye hazırdır ve bu törel yükümlülüğü öylesine emredici sayar ki, buna başkaldırma düşüncesi ona tamamiyle olanak dışı görünür.

Rönesanstan on dokuzuncu yüzyıl liberalizmine kadar olan bütün döneme belirgin niteliğini veren bireysel özgürlük akımının, endüstrializmin getirdiği daha büyük örgütlenme dolayısıyla bir yerde durması hiç de olasılık dışı değildir. Toplumun birey üzerindeki baskısı, yeni bir biçimde, barbar topluluklardaki kadar büyük olabilir ve uluslar gittikçe daha fazla, bireylerin başarılarından çok kollektif başarılarıyla övünür hale gelebilirler. Amerika Birleşik Devletlerinde şimdiden durum böyledir: orada

insanlar şairlerinden çok, sanatçılarından, bilim adamlarından çok, gökdelenleriyle, demiryolu istasyonlarıyla ve köprüleriyle övünüyorlar. Aynı tutum, Sovyet hükümetinin felsefesinde de egemendir. Her iki ülkede de bireysel kahramanlara sahip olma isteğinin hâlâ devam ettiği gerçi doğrudur: Rusya'da kişisel seçkinlik Lenin'e aittir; Amerika'da atletlere, boksörlere ve film yıldızlarına. Ama her iki tarafta da, kahramanlar ya ölüdür ya da pek sudandır ve günümüzde ortaya konulan ciddi işler bu şekilde seçkin kişilerin adlarına bağlanmaktadır.

Bireysel çabadan çok, kollektif çabayla yüksek değerde bir şey ortaya konulup konulamayacağı ve böyle bir uygarlığın en yüksek nitelikte bir uygarlık olup, olmayacağı gerçekten de üzerinde durulacak ilgi çekici bir konudur. Gerek sanat alanında, gerek kafa işlerinde işbirliği yoluyla, eskiden bireyler tarafından gerçekleştirilmiş olandan daha iyi sonuçlar alınabilmesi mümkündür. Bilim alanında daha şimdiden, bir tek kişinin çalışmasından çok, kollektif laboratuvar çalışmalarına doğru bir gidiş vardır ve bu eğilim ne kadar güçlenirse o derece bilimin yararınadır, zira böylece işbirliği geliştirilmiş olacaktır. Ama eğer önemli işler, her ne olursa olsun, kollektif bir çalışmayla yapılacaksa, bireyler ister istemez bir dereceye kadar silikleşeceklerdir: artık o bireyler, vaktiyle dâhilerin genellikle gösterdikleri kendini kabul ettirebilme yeteneğini gösteremeyeceklerdir. Hıristiyan töresi bu sorun üzerine eğilir, ama genellikle sanıldığıının tersine bir yönden eğilir. Hıristiyanlık özgeciliği ve insanın komşusunu sevmesi kuralını desteklediği için, herkes Hıristiyanlığın bireyciliğe karşı olduğunu zanneder. Halbuki bu psikolojik bir yanıltır. Hıristiyanlık birey ruhuna hitap eder ve kişisel kurtuluş üzerinde durur. Bir insan komşusu için yaptığı şeyi, daha geniş bir grubun İÇ-GÜDÜSEL olarak üyesi bulunduğu için değil, KENDİSİ

bakımından öyle yapması doğru olduğu için, yapmak zorundadır. Hristiyanlık kökeni itibariyle de, ruhu itibariyle de ne siyasaldır, ne de hattâ ailevî; dolayısıyla da bireyi, doğanın onu yarattığından daha kendi içine kapalı yapma eğilimindedir. Eskiden aile bu bireyciliğe bir çare rolü oynuyordu, ne var ki, aile çökmektedir ve insanların içgüdülerine artık eskisi kadar egemen değildir. Ailenin kaybettiğini ulus kazanmış bulunuyor, zira ulus, insanın bu endüstri dünyasında çok dar bir çerçeve içinde sıkışan biyolojik içgüdülerine hitap etmektedir. Bununla birlikte, dengelilik bakımından, ulus fazlasıyla sınırlı bir birimdir. İnsanoğlunun biyolojik içgüdülerini insan ırkına adayabilmesi istenirdi, ama bütün insanlık yeni bir hastalık ya da evrensel kıtlık gibi büyük bir dış tehlike tarafından tehdit edilmedikçe, bu, psikolojik bakımdan desteklenecek bir şey değildir. Bu gibi şeyler olasılık dışı olduğundan, dünya hükümetinin kurulmasını sağlayacak psikolojik bir mekanizma düşünemiyorum; dünya hükümeti bütün dünyanın ya bir ulus, ya da uluslar grubu tarafından fethedilmesiyle kurulacaktır. Bu, doğal gelişmeye uygun gibi görünüyor, bu bakımdan belki de bir iki yüz yıl içinde gerçekleşebilir. Batı uygarlığında bilim ve endüstri tekniği, şimdiki gibi geleneksel etkenlerinin tümünden daha büyük önem taşıyagelmıştır. Bütün bu yeniliklerin insan hayatı üzerindeki etkilerinin de gelişerek en son noktasına ulaştığı sanılmamalıdır: bugün her şey eski zamanlardakine oranla büyük bir hız kazanmış bulunuyor, ama yeniliklerin etkilerinin en son noktasına ulaşacağı kadar da değil. İnsanoğlunun gelişmesinde önem bakımından endüstrializmin gelişmesiyle ölçüştürülebilecek en son olay tarımın icadıdır ve tarımın, kendisiyle birlikte yeni bir fikirler sistemi ve hayat tarzını taşıyarak bütün dünya yüzüne yayılması binlerce yıl almıştır. Tarımsal yaşayış biçimi daha hâlâ dünya aristok-

rasilerini tamamiyle fethetmiş değildir ve aristokrasiler, belirgin nitelikleri olan tutuculuklarıyla geniş çapta avcılık aşamasında kalmışlardır; buna bizim avlanma yasalarımız da tanıklık etmektedir. Aynı şekilde tarımsal dünya görüşünün geri ülkelerde ve nüfusun geri kesimlerinde daha yüzyıllar boyunca sürmesi beklenebilir.

Ne var ki, Batı uygarlığının ve bu uygarlığın Doğu' da dünyaya getirdiği çocuklarının ayırdedici niteliği tarımsal dünya görüşü değildir. Amerika'da tarımın yarı endüstriyel bir zihniyete bile girdiği görülebilir, zira Amerika'da hiçbir zaman doğuştan köylü bir sınıf bulunmamıştır. Rusya'da ve Çin'de hükümetin endüstriyel bir görünüşü vardır, ama nüfusun büyük çoğunluğunu cahil köylüler meydana getirir. Bununla birlikte bu vesileyle şurasım da hatırlatmakta yarar vardır ki, okuma yazma bilmeyen toplumlar hükümet eliyle, Batı Avrupa ya da Amerika'daki toplumlara oranla daha çabuk değişime uğratılabilirler. Okur yazarlık sağlandıktan sonra, gerektiği gibi bir propaganda da yapıldı mı, Devlet, yetişmekte olan kuşaklara büyüklerini hor görmeyi aşılabilir, hem de öylesine aşılabilir ki, Amerikan delişmenliğinin en aşırı ucunda bulunanların bile hayretten ağızları açık kalır; böylelikle de bir kuşak içinde tam bir düşünce değişikliği meydana getirilebilir. Rusya'da bunun harıl harıl uygulanmakta olduğunu görüyoruz; Çin'de yeni başlıyor. Bundan ötürü bu iki ülkenin, daha ağır gelişmekte olan Batı'da hâlâ yaşayan geleneksel öğelerden tamamiyle temizlenmiş katışıksız bir endüstri düşüncesi geliştirmeleri beklenebilir.

Batı uygarlığı öyle bir hızla değişime uğramıştır ve uğramaktadır ki, bu uygarlığın geçmişine âşık olanlar âdeta yabancı bir dünyada yaşadıklarını sanmaktadırlar. Ne var ki, içinde yaşanan zaman hiç değilse Romalılar zamanından beri var olan ve öteden beri Avrupa'yı Hin-

distan'dan, Çin'den ayıran öğeleri daha açık ve seçik olarak meydana çıkarmaktadır. Enerji, hoşgörüsüzlük ve so-yuk zekâ, Avrupa'nın en iyi çağlarını öteden beri Doğu'nun en iyi çağlarından ayıran öğeler olmuştur. Eski Yunanlılar edebiyat ve sanatta çok üstün olabilirler, ancak onların bu alanlarda Çin'e üstünlükleri sadece bir derece meselesidir. Enerji ve zekâdan zaten yeteri kadar söz etmiş bulunuyorum; ne var ki, hoşgörüsüzlük Avrupa'nın belirgin nitelikleri arasından en inatçısı; birçok insanların akıllarının alamadığı kadar inatçı olduğundan, bu konuda bir şeyler söylemek zorunluğu vardır.

Eski Yunanlılar'ın, kendilerinden sonra gelenlere oranla daha az hoşgörüsüz oldukları bir gerçektir. Bununla birlikte onlar Sokrates'i ölüme mahkûm ettiler; Eflâtun ise, Sokrates'e olan hayranlığına rağmen, kendisinin bile yanlış olduğuna inandığı bir dini Devlet'in aşılması ve bu din üzerine kuşku gölgesi düşürenlerin kovuşturulması gerektiği tezini savunmuştur. Konfüçyenler, Taoistler ve Budistler böylesine Hitlerkâri bir doktrini onaylamazlardı. Eflâtun'un beyefendi kibarlığı tipik bir Avrupalı niteliği değildir; Avrupa, şehirli nitelikleri taşımaktan çok, savaşçı ve işlek zekâlı olagelmıştır. Avrupa'nın ayırddedici niteliği, Plutarkhos'tan naklen, Siraküza'nın Arşimed tarafından icat edilen mekanik araçlarla nasıl savunulduğunun hikâyesinde bulunabilir.

Yunanlılar arasında bir zulüm kaynağı, yani demokratik kıskançlık çok gelişmişti. Aristides, adil oluşu dolayısıyla kazandığı ün çevresindekileri kızdırdığı için, halkın oyuna başvurularak sürgün edilmişti. Bir demokrat olmayan Efes'li Heraklitos şöyle demişti: «Bütün Efesli erkekler kendilerini assalar ve şehri tüysüz delikanlılara bıraksalar yeridir; zira içlerinde en iyi adam olan Hermaderus'u, «İçimizde en iyi hiç kimse istemiyoruz: eğer

böyle biri olacaksa, gitsin başka yerde, başkalarının arasında olsun,» diyerek aralarından kovdular.» Çağımızın tatsız özelliklerinden birçoğu Eski Yunanlılar arasında da vardı. Eski Yunanistan'da Faşizm de vardı milliyetçilik de, militarizm de, Komünizm de, patronlar da, soysuz politikacılar da; Eski Yunanistan'da bayağı kavgalara da rastlanırdı, din yüzünden kovuşturmalara da. Onlar arasında iyi bireyler vardı, ama bizde de var; o zaman da, şimdi olduğu gibi ,en iyi bireylerin önemli bir yüzdesi sürgün, hapis ve ölüm cezasıyla karşılaşılıyordu. Eski Yunan uygarlığının bizim uygarlığımıza gerçekten de üstün bir yanı bulunduğu doğrudur; bu üstünlük, eski Yunan polisinin yetersizliğidir, zira namuslu insanların önemli bir yüzdesi polisin bu yetersizliği sayesinde kaçıp kurtulabiliyordu.

Avrupa'yı Asya'dan ayıran cezalandırma dürtülerinin tam anlamıyla ifadesine ilk fırsat veren şey, Konstantin'in Hristiyanlığı kabul edişi olmuştur. Son yüz elli yıl içinde bir aralık kısa süreli bir liberalizmin görüldüğü doğrudur, ama beyaz ırklar, Hristiyanların Yahudilerden kalıt aldıkları teolojik bağınazlığa dönmektedirler. Ancak bir tek dinin doğru olabileceği fikrini ilk kez Yahudiler icat etti, ama bütün dünyayı bu dine döndürmeye niyetleri olmadığından, onlar sadece bu dinden olmayan Yahudileri cezaya çarptırıyorlardı. Yahudi inancını özel bir vahiy yoluyla alıkoyan Hristiyanlar buna bir de, Romalılar'dan aldıkları dünya egemenliği fikri ile, Yunanlılar'dan aldıkları metafiziksel kurnazlık zevkini kattılar. Bütün bunlar bir araya gelince, dünya yüzünde şimdiye dek görülmüş en amansız din ortaya çıktı. Japonya'da ve Çin'de Şinto dini ile Konfüçyenizm'in yanısıra Budizm'in varlığı uysallıkla kabul ediliyordu; Müslümanlık dünyasında Hristiyanlarla Yahudilere, haraçlarını verdikleri sürece kimse ilişmiyordu; halbuki Hristiyanlık

dünyasında ortodoksluktan en ufak bir sapmanın cezası bile genellikle ölümdü.

Faşizm ile Komünizmin hoşgörüsüzlüğünü beğenmeyenlerle, bu hoşgörüsüzlüğü Avrupa geleneğinden bir sapma olarak görmedikleri sürece beraberim. Ortodoks tutumlu hükümetlerin yarattıkları kovuşturma havası içinde boğulacak hale gelenlerimiz, Avrupa'nın daha önceki çağlarında, bugün Rusya ya da Almanya'da olduğundan daha rahat soluk alamazlardı pek. Sihirli bir yoldan geçmişe döndürebilseydik, acaba Isparta'yı bu modern iki ülkeden daha mı ileri bulurduk? Büyücülük olaylarına inanmadıkları için insanların ölüm cezasına çarptırıldıkları on altıncı yüzyıl Avrupası toplumlarına benzer toplumlarda yaşamak ister miydik? New England'ın ilk dönemlerindeki hayata, ya da Pizarro'nun İnkalara yaptıklarına katlanabilir miydik? Bir yüz yıl içinde 100.000 cadının yakıldığı Rönesans Almanya'sında yaşamak hoşumuza gider miydi? Boston'lu ileri gelen ilahiyatçıların, Massachussets depremlerinin nedeni diye paratönerlerin dine aykırı oluşunu ileri sürdükleri on sekizinci yüzyıl Amerika'sını beğenir miydik? İnsanların aşağılık hayvanlara karşı bir görevleri bulunduğuna inanmanın küfür olduğu gerekçesiye, Hayvanları Koruma Cemiyeti'ne yardımı reddeden Papa IX. Pius'a sempati duyabilir miydik, on dokuzuncu yüzyılda? Ne yazık ki, Avrupalılar ne derece zeki olurlarsa olsunlar, 1848 ile 1914 arasındaki kısa dönem dışında, hep korkunçtular. Ve ne yazık ki, Avrupalılar asıllarına dönüyorlar.

BÖLÜM IX

GENÇLERİN KİNİZMİ ÜZERİNE *

Batı dünyası üniversitelerini ziyaret eden herhangi bir kişi, zamanımızın akıllı gençlerinin, eski zaman gençliğinden çok daha fazla kinik oluşu karşısında şaşırıp kalabilir. Rusya'da, Hindistan'da, Çin'de veya Japonya'da durum böyle değildir; Çekoslovakya'da, Yugoslavya'da, Polonya'da, hele yaygın bir biçimde Almanya'da böyle olacağını sanmıyorum. Ne var ki, kinizm, İngiltere'de, Fransa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde hiç kuşkusuz akıllı gençlerin dikkati çeken bir belirgin özelliğidir. Batıda gençliğin neden kinik olduğunu anlayabilmeniz için, Doğu'da gençliğin neden kinik olmadığını anlamanız gerekir.

Rusya'da gençlik kinik değildir, çünkü orada gençlik bütün olarak Komünist felsefesini kabul ettiği gibi, aklın yardımıyla sömürülmeye hazır doğal kaynaklarla dolu koskocaman bir ülkeye de sahiptir. Dolayısıyla orada gençliğin önünde, işe yarayacağına inandıkları bir meslek hayatı vardır. Utopya yaratma süreci içinde boru döşerken, demiryolu kurarken ya da köylülere dört yıllık bir cephe üzerinde Ford markalı traktörleri aynı anda kullanmayı öğretirken hayatın amaçlarını düşünmek zo-

---

* 1929'da yazılmıştır.

runda değilsiniz. İşte bunun bir sonucu olarak Rus gençliği zindedir, ateşli inançlarla doludur.

Hindistan'da en ağırbaşlı gençlerin inancı, İngiltere'nin kötü olduğudur: Descartes'in varoluşu gibi *, bu öncülden yola çıkıp sonuç olarak bütün bir felsefeyi meydana getirmek mümkündür. İngiltere'nin Hristiyan oluşu gerçeğinden hareket edilerek, duruma göre, Hinduizmin ya da Müslümanlığın biricik hak dini olduğu sonucu çıkarılabilir. İngiltere'nin kapitalist bir ülke, bir endüstri ülkesi olduğu gerçeğinden hareket edilerek, mantığı yürütenin meşrebine göre, İngiliz kapitalizm ve endüstrializmiyle savaşılabilmek için biricik silah olarak yerli endüstriyi, yerli kapitalizmi geliştirmek üzere ya herkesin eline bir öreke alıp yün eğirmesi, ya da ağır gümrük vergileri konulması gerektiği sonucu çıkarılabilir. İngiltere'nin Hindistan'ı fiziksel güce başvurarak elinde tuttuğu gerçeğinden hareket edilerek, beğenilecek biricik gücün ahlâk gücü olduğu çıkarılabilir. Hindistan'da milliyetçilik hareketlerinin kovuşturmaya uğraması, bu milliyetçilik hareketlerinin kahramanlık sayılmasına yetmemekte, ama ziyan olmuş çabalar sayılmasına yetmemektedir. Anglo-İndianlar işte bu şekilde, Hindistan'ın akıllı gençlerini kinizm kırgınından korumaktadırlar.

Çin'de İngilizlere duyulan nefret de kendine düşen rolü oynamıştır, ama İngiltere bu ülkeyi hiçbir zaman fethetmediği için, Hindistan'dakine oranla çok ufak bir rol olarak kalmıştır bu. Çin gençliği yurtseverliği gerçek bir Batıcılık hevesiyle, tıpkı bundan elli yıl önce Japonya'

---

* Russell burada Descartes'in, «Düşünüyorum, o halde varım.» önermesini kastediyor. B. Russell Descartes'in bu önermesinin, dolayısıyla bu önermeye dayanarak çıkardığı birçok sonuçların da yanlış olduğunu iddia etmektedir. Bak. Aynı yazarın, «Portraits from Memory» adlı eserinde, «Mind and Matter» başlıklı deneme, s. 137-139. (Ç. Notu)

da görüldüğü biçimde birleştirmiştir. Çin gençliği Çin halkının aydınlanması, özgür ve gönençli olmasını ister; bu sonuca ulaşılması için de önlerinde tam onlara göre iş vardır. Çin gençliğinin ülkeleri, Çin'de henüz eskimeye başlamadığı anlaşılan on dokuzuncu yüzyıldan kalmadır. Çin'de kinizm, İmparatorluk rejimi memurları arasında vardı ve 1911 yılından beri ülkenin aklını başından alan birbirine düşman militaristler arasında da sürdü, ama artık modern entellektüellerin düşüncelerinde kinizmin yeri yoktur.

Japonya'da genç entellektüellerin düşünceleri ile, Avrupa Kıtasında 1815-1848 yıllarında geçerli olan düşünce arasında oldukça benzerlik vardır. Liberalizmin parolaları hâlâ güçlüdür; parlamenter hükümet, konu, düşünce ve söz özgürlüğü. Geleneksel derebeyliğe ve baskıya karşı yürütülen mücadele, gençleri uğraştırmaya ve hep isttim üstünde tutmaya yetmektedir.

Batının ukalâ gençliğine bütün bu gayret, bu ateş bir parça kaba gelmektedir. Batı gençliği, her şeyi yansız olarak incelemiş, her şeyin aslını esasım iyice anlamış ve «gezgin ayın altında dikkate değer hiçbir şey kalmadığını» görmüş olduğuna kesinlikle inanmıştır. Bunun nedenlerinin birçoğunu eskilerin öğretilerinde aramak gerektir. Bu nedenlerin sorunun köküne indiğini sanmıyorum, zira başka koşullarda gençler eskilerin öğretilerine tepki göstermekte ve kendilerine özgü bir İncil ortaya koymaktadırlar. Eğer zamanımızın Batılı genci sadece kinizmle tepki gösteriyorsa, bunun özel bir nedeni olsa gerektir. Gençler sadece kendilerine söylenene inanamamakla kalmıyorlar, aynı zamanda başka bir şeye de inanmıyorlar. Bu, üzerinde durulması gereken garip bir durumdur. Önce, eski ülkeleri teker teker ele alalım ve neden bu ülkelerin zamanımız gençlerine, eskiden olduğu gibi bağlılık ilham etmediğini araştıralım. Bu gibi ülkü-

ler arasında şunları sayabiliriz: din, yurt, ilerleme, güzel-
lik, gerçek. Gençlerin gözünde bunları kusuru nedir?

DİN — Burada sorun kısmen entellektüel, kısmen de toplumsaldır. Entellektüel nedenler dolayısıyla bugün pek az yetişkin insanın dinsel inanışında, meselâ St. Thomas Aquinas için mümkün olan ifrat derecesini görebiliriz. Modern insanların çoğunun tanrısı biraz müphemdir ve bozularak ya Hayat Gücü, ya da «...doğruluğun yardımcısı olan kudret,» halini almak eğilimindedir. Hattâ mü'minler bile, dinin, inandıklarını ikrar ettikleri öbür dünyadaki etkilerinden çok, bu dünyadaki etkileriyle ilgilenmektedirler; onlar, bu dünyanın Tanrının izzeti için yaratıldığından da pek o kadar emin değildirler, hatta Tanrının bu dünyanın ıslahı için yararlı bir varsayım olduğu hususundaki inançları daha güçlüdür. Onlar, Tanrıyı bu dünyevî hayatın ihtiyaçlarının giderilmesine memur ederek, imanlarının gerçekliğine gölge düşürmektedirler. Onlar Tanrıya tıpkı Sebt * gibi, adeta insanlar için yaratılmış diye düşünmektedirler. Kiliseleri modern ülkücülüğün esası olarak kabul etmemek için, toplumsal nedenler de vardır. Kiliseler, topladıkları bağışlarla, ister istemez mülkiyetin savunucuları haline gelmişlerdir. Kiliseler ayrıca, gençlerin gözüne tamamiyle zararsız görünen birçok zevkleri yasaklayan ve şüphecilerin gözüne gereksiz derecede zalimce görünen birçok işkenceleri ceza olarak veren, ezici törel kurallarla da ilişkilidirler. Mesih'in öğretilerini yürekten kabul eden ciddi gençler tanıdım; onlar kendilerini resmî Hıristiyanlıkla uyuşmazlık halinde ve sanki militan tanrısızlarmışçasına, dinsel kovuşturmaların, dinsel cezaların kurbanı birer kovulmuş olarak bulmuşlardır.

---

* Sebt günü: Yahudilerin kutsal günü, Cumartesi; Hıristiyanların dinlenme günü, Pazar. (Ç. Notu).

YURT — Birçok zamanlarda ve birçok yerlerde yurt-severlik tutkulu bir inanç olagelmış ve en iyi kafalar bu inancı tamamiyle onaylamışlardır.

Bu, Shakespeare zamanında İngiltere'de de böyleydi, Fichte zamanında Almanya'da da böyleydi, Mazzini zamanında İtalya'da da böyleydi. Daha hâlâ Polonya'da, Çin'de, Dış Moğolistan'da böyledir. Bu inanç, Batı ulusları arasında hâlâ son derece güçlüdür; bu inanç, siyaseti, kamu harcamalarını, askeri hazırlıkları vb. kontrolünde tutmaktadır. Ne var ki, aydın gençlik bunu elverişli bir ülkü olarak kabul edememektedir; gençlik bu inancın, baskı altındaki uluslar için uygun olduğunu, ama baskı altındaki uluslar baskıdan kurtulur kurtulmaz, daha önce kahramanca olan milliyetçiliğin hemen baskıcı hale geldiğini anlamış bulunuyor. 'Ağlayan, ama istediğini alan' Maria Teresa'dan beri ülkücülerin sempatisini kazanmış olan Polonyalılar, özgürlüklerini Ukrayna'da baskı kurma yolunda kullanmışlardır. İngilizlerin sekiz yüzyıldan beridir uygarlığı zorla öğrettiği İrlandalıları, özgürlüklerini birçok iyi kitabın yayınlanmasını önleyecek yasalar çıkarma yolunda kullanmışlardır. Polonyalıların Ukraynalıları, İrlandalıların da edebiyatı katledişleri karşısında milliyetçilik, ufak bir ulus için bile biraz uygun-suz bir ülkü olarak görünmektedir. Ama iş güçlü bir ulusa geldi mi, kanıt daha da güçlenir. Versailles Andlaşması, hükümdarlarının ihanet ettiği ülküleri savunurken ölmek talihine erenler için hiç de cesaret verici değildir. Savaş sırasında militarizme karşı savaştıklarını bas bas bağırarak ilan edenlerin her biri, savaşın sonunda, kendi ülkelerinin en önde gelen militaristleri kesilmişlerdir. Bu gibi gerçekler, yurtseverliğin çağımızın başlıca belası olduğunu ve eğer yumuşatılamazsa uygarlığı sona erdireceğini, bütün aydın gençler için apaçık kılmaktadır.

İLERLEME — Bu, aydın gençler için, çevresinde fazla gürültü koparılan, on dokuzuncu yüzyıldan kalma bir ülküdür. Üretilen otomobil sayısı gibi, tüketilen yer fıstığı sayısı gibi önemsiz şeylerde ölçülebilir ilerleme zaten zorunludur. Gerçekten de önemli olan şeyler ise ölçülemez, dolayısıyla da propagandacının yöntemlerine uygun değildir. Ayrıca, birçok modern icatlar insanları şaşkına çevirmektedir. Radyoyu, telsizleri ve zehirli gazı örnek gösterebilirim. Shakespeare bir çağın mükemmelliğini o çağın şiir üslubuyla ölçerdi, (bak. Sonnet XXXII), ama bu ölçü tarzının modasının geçtiği anlaşıyor.

GÜZELLİK — Gerçi nedendir bilinmez, ama güzellikte insana eski moda gibi gelen bir şey var. Modern bir ressamı, güzelliği aramakla suçlayacak olsalar, adam öfkesinden küplere binerdi. Şimdi sanatçıların çoğunun dünyaya karşı duyulan şiddetli bir öfkeden ilham aldıkları, dolayısıyla da her türlü tasadan uzak bir doymuşluk sağlama yerine, anlamlı bir acı verme isteğini taşıdıkları görülüyor. Bundan başka, çeşitli güzellikler, insanın kendini, modern aydınların yapabileceğinden daha çok ciddiye almasını gerektirir. Atina gibi, Floransa gibi küçük bir site Devletin ileri gelen bir vatandaşının kendini önemli bir kişi gibi hissetmesi o kadar zor olmazdı. O zamanlarda dünya Evrenin merkezi, insanoğlu da yaratılışın amacıydı; o çağda yaşayan insan ise kendi sitesinin en mükemmel insanları barındırdığını, kendisinin ise, kendi sitesinin en mükemmel insanları arasında olduğunu düşünebiliyordu. Bu durumda Aeskilos ya da Dante, kendi sevinç ya da üzüntülerini ciddiye alabilirdi. Aeskilos da, Dante de, tek tek insanların duygularının önem taşıdığı ve trajik olayların ölümsüz şiirle yüceltilmeye layık olduğu inancını besleyebilirdi. Halbuki modern insan, bahtsızlığa uğradığı zaman, kendini istatistik toplamın bir parçası gibi hisseder; geçmiş ve gelecek

onun önünde, saçma ve önemsiz yenilgilerin meydana getirdiği ürkütücü alaylar halinde uzar. İnsanoğlunun kendi de, sonsuz sessizlikler arasında kısa bir süre için bağırıp çağıran, yaygaralar koparan az çok saçma, çalılı bir hayvan gibi görünür. Kral Lear, 'Gerekli ihtiyaçları sağlanmamış insan, zavallı, çıplak, oklanmış bir hayvandan farksızdır', der ve bu fikir alışılmamış bir şey olduğundan onu deliliğe sürükler. Ne var ki, bu fikir modern insan için alışılmış bir şeydir ve onu sadece saçmalığa sürükler.

GERÇEK — Eskiden gerçek salttı, ölümsüzdü ve insanüstüydü. Ben de gençliğimde bu görüşü kabul etmiş, gençlik yıllarımı gerçeğin araştırılmasına adanarak bu yolları yanlış yolda harcamıştım. Halbuki gerçeği boğazlamak isteyen sürüyle düşman ortaya çıkmış bulunuyor: pragmatizm, behaviorizm, psikolojizm ve bağıllık fiziği. Galileo ile Enkizisyon, güneşin mi dünya çevresinde döndüğü, yoksa dünyanın mı güneşin çevresinde döndüğü konusunda ayrılıyorlardı. Ama gerek Galileo, gerek Enkizisyon, bu her iki görüş arasında dağlar kadar fark bulunduğu düşüncesinde birleşiyorlardı. Her ikisinin de üzerinde birleştikleri nokta, her ikisinin de yanıldıkları noktaydı: aradaki fark sadece kelimeler arasındaki bir farktan ibarettir. Eskiden gerçeğe tapınmak mümkündü; gerçekten de, bu tapınıştaki içtenliği insan kurban etme alışkanlığı göstermekteydi. Ne var ki, sadece insanoğluna ait ve bağıllı olan bir gerçeğe tapınmak zordur. Eddington'a göre yerçekimi yasası, ölçme konusunda alınmış kullanışlı bir karardan ibarettir. Metrik sistem nasıl kadem ve yarda sisteminden daha doğru değilse, yerçekimi yasası da öteki görüşlerden daha doğru değildir.

Doğa ve Doğa'nın yasası gece karanlığında gizliydi; Tanrı, 'Newton olsun', dedi ve ölçme kolaylaştı.

Bu düşünce yücelikten yoksun görünüyor. Spinoza

bir Şeye inandığı zaman, entellektüel Tanrı sevgisinin tadına vardığını düşünürdü. Modern insan ya Marx'la birlikte, kendisini iktisadi güdülerin yönettiği inancındadır, ya da Freud'la birlikte, rakamların cebrik kuvvetleri teoremi veya Kızıl Deniz'deki direy dağılışı hakkındaki inancının temelinde herhangi bir cinsel güdünün yattığı kanısındadır.

Şu ana kadar modern kinizmi, beyinden gelen nedenleri bulunan bir Şey gibi, ussal bir yoldan ele aldık. Ne var ki, inanç, modern psikologların bize anlatmaktan hiç usanmadıkları gibi, ussal güdüler tarafından nadiren belirlenir ve aynı Şey, Şüphecilerin bu olguyu sık sık görmezlikten gelmelerine rağmen, inançsızlık için de doğrudur. Yaygın bir Őüpheciliğin nedenleri ansal olmaktan çok toplumsaldır. Yaygın Őüpheciliğin başlıca nedeni her zaman, iktidarsız rahatlıktır. İktidar sahipleri kinik değildirler, zira onlar kendi fikirlerini başkalarına zorla kabul ettirebilirler. Baskı kurbanları kinik değildirler, çünkü onların yürekleri nefretle doludur ve nefret, herhangi başka bir güçlü tutku gibi, kendiyle birlikte bir sürü yan inanç getirir. Eğitimin, demokrasinin ve toplu üretimin ortaya çıkışına kadar her yerde, entellektüellerin işlerin gidişi üzerinde önemli etkileri vardı ve bu etki, o entellektüellerin kafaları kesilse de yine azalmazdı. Modern entellektüel kendini tamamiyle farklı bir durumda bulmaktadır. İster bir propagandist, ister bir Saray soytarısı olarak hizmetini budala zenginlere satmaya razı olduğu sürece, modern entellektüelin yağlı bir kuyruk bulması, bol gelir sağlaması hiç de zor değildir. Toplu üretimin verdiği sonuç budalalığın, uygarlığın gelişmesinden bu yana herhangi bir dönemdekine oranla çok daha sağlam bir temele oturmasını sağlamak olmuştur. Çarlık Hükümeti Lenin'in kardeşini öldürdüğü zaman, bu olay Lenin'i bir kinik yapmadı, zira o, kendisine hayat boyu sürececek ve

en sonunda başarıya ulaşacağı bir uğraş ilham eden nefretle doluydu. Ama Batı'nın daha sağlam ülkelerinde ne böylesine güçlü nefret yaratacak bir neden vardır, ne de böylesine gösterişli bir öç alabilme olanağı. Entellektüellerin yapacağı işi, amaçları bu entellektüellere —tehlikeli değilse bile— saçma görünebilen Hükümetler ya da zenginler emreder ve ücretlerini de yine onlar öder. Ne var ki, kinizm bu entellektüellerin vicdanlarını duruma uydurabilmelerini sağlar. Gerçi iktidar sahiplerinin her bakımdan hayranlık duyulacak cinsten bir uğraş istediği zamanlar da olduğu doğrudur; bu uğraş türleri içinde en önemlisi bilim, ikincisi de, Amerika'da, kamu mimarisidir. Ama bir adamın eğitimi sadece kitap sınırları içinde kalmışsa — ki çoğunlukla böyle olmaktadır— o adam yirmi iki yaşına geldiğinde, epeyce bilgili olduğu halde, bilgisini kendince önemli bir yolda uygulayamadığını görür. Bilim adamları Batı'da bile kinik değillerdir, zira bunlar akıl, zekâ ve bilgilerinin en değerli yanlarını toplumun tam onayı ile uygulayabilmektedir; ne var ki, onlar bu anlamda, modern entellektüeller arasında olağanüstü देनेcek kadar talihli sayılırlar.

Eğer bu tanı doğruysa, modern kinizm sadece vaaz vermekle ya da gençlerin önüne, bu gençlerin vaizleriyle hocalarının fersude kör inançlar deposu içinden seçtikleri daha iyi ülküler koymakla sağaltılamaz. Sağaltım, ancak entellektüellerin yaratıcı dürtülerini cisimlendirecek bir meslek bulabilmeleriyle gerçekleşecektir. Bunun içinde, Disraeli'nin savunduğu şu eski reçeteden başka bir reçete göremiyorum: 'Hocalarımızı eğitiniz'. Ama yine de bu, günümüzde proleterlere de plütokratlara da genellikle verilmekte olandan daha tam bir eğitim, aynı zamanda da, hiç kimsenin yararlanabilmek için yeterli zaman bulamayacağı kadar çok mal üretmeye yönelmiş yararcı istekle yetinmeyen, gerçek kültürel değerleri de hesaba

katan bir eğitim olmak zorundadır. Bir insan, insan bedeni hakkında belirli birtakım bilgilere sahip olmadıkça o insana hekimlik yaptırmazlar, halbuki bir finansiye, çalışmalarının banka hesabı üzerindeki etkisi dışında kalan çok yönlü etkilerden tamamiyle habersiz olmasına rağmen, serbestte çalışabilir. İktisat ve Yunan şiirinden sınava girip, bu sınavda başarı kazanmadıkça kimsenin Borsa Oyunları oynamasına izin verilemeyen bir dünya; politikacıların tarih ve modern romanlar üzerine tam bir bilgi sahibi olmak zorunda bulunacakları bir dünya, ne tatlı bir dünya olurdu! Bir para babasının şöyle bir soruyla karşılaştığını aklınıza getirin: «Buğday piyasasını tekelinize alacak olsaydınız, bunun Alman şiiri üzerindeki etkisi ne olurdu?» Büyük örgütlerin artışı dolayısıyla, zamanımızda nedensellik eski zamanlardakinden çok daha karmaşıktır, hele nedenselliğin sonuçlarla birlikte düşünülmesi çok az rastlanan bir şeydir; ama bu örgütleri kontrolleri altında bulunduranlar, eylemlerinin doğuracağı sonuçların yüzde birini bile bilmeyen cahil insanlardır. Rabelais, üniversitedeki yerini kaybetmek korkusuyla kitabını imzasız yayımlatmıştı. Modern bir Rabelais ise o kitabı hiçbir zaman yayımlatmazdı, zira imzasını atmasa bile, mükemmelleştirilmiş haberalma yöntemleri sayesinde kimliğinin nasıl olsa öğrenileceğini bilirdi. Dünyaya hükmedenler öteden beri hep budalalar olagelmıştır, ne var ki, bu budalalar, eski zamanlarda şimdiki kadar güçlü değillerdi. Bu bakımdan, bu gibi insanların akıllı olabilmesini sağlamak için bir yol bulunması zorunluğu, eskisine oranla çok daha fazladır. Bu sorun çözülemez mi? İmkânsız olduğunu sanmıyorum, ama bunun kolay olduğunu da asla iddia edemem.

BÖLÜM X

MODERN TÜRDEŞLİK¹

Amerika'da dolaşan Avrupalı gezgin —hiç değilse kendimden pay biçebilirim— iki tuhaflık karşısında şaşırır: birincisi, Amerika Birleşik Devletleri'nin her tarafında (eski Güney hariç) dikkati çeken aşırı derecedeki düşünüş benzerliği, ikincisi de, oranın türü kendine özgü ve başka her taraftan farklı bir yer olduğunu ispatlamak için her yöresinde görülen şiddetli arzu. Bu tuhaflıklardan ikincisinin nedeni hiç kuşkusuz, birinci tuhaftır. Her yerde, yerel bir gurur nedenine sahip olma arzusu vardır, dolayısıyla da her yer, coğrafya, tarih ya da gelecek yönünden seçkin neyi varsa ona çok büyük değer verir. Gerçekte var olan birörneklik ne kadar büyük olursa, bu birörnekliği yumuşatacak ayrılıkların peşinde koşmaya Amerikan insanı o derece hevesli görünmektedir. Gerçekte eski Güney, Amerika'nın geri kalan taraflarından çok ayrıdır, o kadar ayrıdır ki, insan kendini adeta başka ülkede sanır. Eski Güney tarımsaldır, aristokratiktir ve geçmişe dönüktür, buna karşılık Amerika'nın öbür bölgeleri endüstriyel, demokratik ve ileriye dönüktür. Eski Güney dışındaki Amerika endüstriyeldir derken, tamamiyle tarımla uğraşılan bölgeleri bile bu kavram için-

---

1 1930'da yazılmıştır.

de düşünüyorum, zira Amerika'da tarımla uğraşan insanların bile düşünüş biçimi endüstriyeldir. Amerikalı tarımcı pek çok modern makina kullanır; demiryolu ve telefona sıkı sıkıya bağlıdır; ürünlerinin gönderildiği uzak pazarlarla çok ilgilenir; aslında o, herhangi başka bir işte de görebileceğiniz bir kapitalisttir. Avrupa ve Asya'da bilinen köylü tipini Amerikalı hiç bilmez. Bu, Amerika için eşsiz bir nimettir ve belki de Amerika'nın eski Dünya'ya olan üstünlüklerinin en önemlisidir, zira köylü her yerde zalim, açgözlü, tutucu ve yetersizdir. Ben Sicilya'da da portakal bahçeleri gördüm, Kaliforniya'da da; aradaki zıtlık aşağı yukarı iki bin yıllık bir zaman bölümünü temsil etmektedir. Sicilya'daki portakal bahçeleri trenlerden, gemilerden uzaktır; orada ağaçlar yaşlı, budaklı ve güzeldir; orada kullanılan yöntemler klâsik antikiteden kalmadır. Orada Romalı kölelerle Arap istilâcılarının cahil ve yarı vahşi soyu yaşar; bu insanlar noksanlarını, hayvanları kullanışlarındaki zalimlikleriyle kapatırlar. İnsana sürekli olarak Teokritos'u ya da Hesperides'in Bahçesi efsanesini hatırlatan içgüdüsel bir güzellik anlayışı orada törel alçalış ve iktisadi yeteneksizlikle atbaşı gider. Kaliforniya'daki bir portakal bahçesinde ise Hesperides'in Bahçesi çok uzaklarda kalır. Burada, son derece bakımlı, birbirinden eşit uzaklıklarla dikilmiş bütün ağaçlar birbirinin tıpatıp aynıdır. Gerçi portakalların hepsi aynı irilikte değildir, ama duyarlı makinalar bunları iriliklerine göre öyle ayırır ki, aynı kutuya giren bütün portakallar tıpatıp aynı olur. Bu portakallar, uygun noktalarda kendilerine uygun makinalar tarafından uygun işlemler uygulanarak, uygun bir frigorifik kamyonu girinceye kadar oradan oraya dolaşır, sonunda da uygun pazara gider. Makinalar bu portakalların üzerine, 'Güneş öpmüş' damgasını basarlar, ama bu portakalların üretilmesinde güneşin öpüşü dışında doğanın başkaca bir rolü bu-

lunduğunu hatırlatacak hiçbir şey yoktur. İklim bile yapaydır, zira don olacağı zaman portakal bahçesi baştan başa dumandan bir örtü altına alınarak yapay olarak sıcak tutulur. Bu tip tarımla uğraşan kişiler, eski zamanlardaki çiftçilerin aksine kendilerini doğa güçlerinin sabırlı uşakları gibi hissetmezler; onlar kendilerini, doğa güçlerinin efendileri hissederler. Bundan dolayı Amerika'da endüstricilerle tarımcılar arasında, Eski Dünya'daki gibi bir düşünüş ve anlayış farkı yoktur. Amerika'da çevrenin önemli bölümünü insan meydana getirir; buna oranla, insan dışındaki bölüm hemen hemen hiçtir. Güney Kaliforniya'da bulunduğum sırada bana sık sık, iklimin bura insanlarını uyşuk hale getirdiğini söyleyip durdular, ama itiraf ederim ki, buna dair en ufak bir kanıt görmedim ben. Her ne kadar Kaliforniya ile Minneapolis ya da Winnipeg arasında iklim, manzara ve doğal koşullar bakımından dağlar kadar fark varsa da, Kaliforniyalılar da bana tıpkı Minneapolisliler ya da Winnipegliler gibi göründü. İnsan bir Norveçli ile bir Sicilyalı arasındaki farkı düşünüp de bu farkı (mesela) Kuzey Dakotalı bir adamla Güney Kaliforniyalı bir adam arasındaki farksızlıkla ölçüştürdüğü zaman insanoğlunun içinde bulunduğu fiziksel ortamın kölesi olacağına o ortamın efendisi oluşunun yine insanoğlunun işlerinde meydana getirdiği muazzam devrimi algılıyor. Norveç'in de, Sicilya'nın da çok eski zamanlardan kalma gelenekleri vardır; her iki ülkede de, insanların iklime gösterdikleri tepkileri yansıtan Hristiyanlık — öncesi dinler vardı ve Hristiyanlık geldiği zaman bu iki ülkede ister istemez birbirinden çok başka biçimler aldı. Norveçliler buzdan ve kardan korkarlardı; Sicilyalıların korkuları ise lavlardan ve depremlerden idi. Cehennem güney ülkelerinde icat edilmişti; eğer Norveç'te icat edilmiş olsaydı, bu cehennem soğuk olurdu. Halbuki Kuzey Dakota'da da, Güney Kaliforniya'da da ce-

hennem bir iklim koşulu değildir: her iki yerde de cehennem, piyasadaki para darlığıdır. Modern hayatta iklimin önemsizliğini göstermeye bu yeter.

Amerika insan yapısı bir dünyadır; daha da önemlisi, Amerika, insanların makinalarla yaptıkları bir dünyadır. Bunu söylerken sadece fiziksel çevreyi değil, aynı zamanda ve en aşağı fiziksel çevre kadar, düşünceleri, duyguları da hesaba katıyorum. Heyecan verici bir cinayeti düşününüz: gerçi cinayeti işleyenin kullandığı yöntem çok ilkel olabilir, ama o cinayeti işleyenin bunu nasıl yaptığıyla ilgili haberi yayanlar, bu yayma işini teknolojinin en son yeniliklerinden, olanaklarından yararlanarak yaparlar. Yalnız büyük şehirlerde değil, aynı zamanda en ıssız çiftliklerde, dağ başlarındaki madenci kamplarında bile radyo en son haberlerin hepsini yayar, bu yüzden de falan ya da filan gün bütün ülke yüzeyindeki her evdeki konuşma konuları aynıdır. Bir trenle Kaliforniya ovalarını geçerken bir sabun reklamının hoparlörden yükselen gürültüsünü duymamaya çalışıyordum; o sırada yaşlı bir çiftçi güleç bir yüzle yamma yaklaşıp, 'Bu zamanda nereye gidersen git, uygarlıktan yakını kurtaramazsın', dedi. Heyhat! Ne kadar doğru! Virginia Woolf'u okumaya çalışıyordum ama sabun reklamı galip geldi ve günümü yedi.

Hayatın fiziksel aparatında birörneklik pek vahim bir sorun olmayabilir, ama düşünce ve fikir alanlarında birörneklik çok daha tehlikelidir. Bununla birlikte, düşünce ve fikir birörnekliği, modern icatların hemen hemen kaçınılmaz bir sonucudur. Üretim, birleşmiş ve büyük ölçüde olduğu zaman, ufak ünitelere bölünmüş durumdadır. Bu kural toplu iğne üretimi için ne derece geçerliyse, fikir üretiminde de aynı derecede geçerlidir. Bu aygıttan gittikçe daha çok yararlanıldığı için, ilkokullardaki öğretim de ister istemez gitgide daha

çok standart hale getirilmek zorunda kalıyor. Öyle sanıyorum ki, gerek sinemanın, gerek radyonun yakın gelecekte okul eğitiminde oynadığı rolün hızla artacağı düşünülebilir. Bu demektir ki, dersler bir merkezde hazırlanacak ve bu merkezde hazırlanan malzemelerin kullanıldığı bütün okullarda tamamiyle aynı olacaktır. Bana söylediklerine göre, bazı Kiliseler, az eğitim görmüş bütün papazlarına her hafta bir vaaz örneği yolluyorlarmış; eh, eğer doğanın bilinen yasaları bu papazlar için de geçerliyse, bunların, kendilerini vaaz kaleme alma derdinden kurtaran bu vaaz örneği için müteşekkirdiklerine hiç kuşku yoktur. Bu model vaaz, pek tabii, günün en can alıcı konularına eğilmekte ve bir ucundan öteki ucuna kadar bütün ülkede belirli bir yığın heyecanı yaratmayı hedef tutmaktadır. Aynı şey daha da fazlasıyla basında olmaktadır; basın her yerde aynı telgraf haberlerini almakta olup, geniş çapta sendikalaşmıştır. Kitaplarımla ilgili eleştirme yazılarının, kaymak tabakadan gazeteler dışında New York'tan San Francisco'ya ve Maine'den Texas'a kelimesi kelimesine birbirinin aynı olduğunu gördüm, yalnız şu farkla ki, kuzey-doğu'dan güney-batı'ya doğru gidildikçe yazıların boyu kısalıyordu.

Modern dünyada birörnekliği meydana getiren bütün güçler içinde belki de en büyüğü sinemadır, zira sinemanın etkileyciliği sadece Amerika sınırları içinde kalmayıp, dünyanın dört bir yanına girebilmektedir; gerçi Amerikan sinemasının etkileyciliği dışında kalan bir ülke vardır ve o ülke Sovyetler Birliği'dir, ama Sovyetler Birliği'nin de kendine göre başka türlü birörnekliği bulunmaktadır. Geniş anlamda sinema, Orta Doğu'da halkların nelerden hoşlandığı konusunda Hollywood'un görüşünü temsil eder. Aşk ve evlilikle ilgili duygularımız hep bu reçeteye göre standartlaştırılmaktadır. Hollywood, gerek zenginlerin zevklerini, gerek zengin olmak için benimsenme-

si gereken yöntemleri gösterişiyle, gençlerin gözünde çağdaşlığın son sözünü temsil etmektedir. Öyle sanıyorum ki, sesli sinemalar çok geçmeden evrensel bir dilin benimsenmesine yol açacak ve bu evrensel dil Hollywood dili olacaktır.

Amerika'da birörneklik sadece az çok cahil kişiler arasında değildir. Aynı şey, bir parçacık daha az da olsa, kültür alanında da görülmektedir. Ülkenin her yanında kitapçı dükkânlarım dolaştım ve her tarafta aynı bestsellerlerin göze batacak biçimde vitrine konduğunu gördüm. Kanımca, Amerikalı kültürlü hanımlar her yıl bir düzine kitap satm almaktadırlar ve her yerde aynı düzine satılmaktadır. Bir yazar için doğrusu hoş gidecek bir durumdur bu, yeter ki, kitabı o düzinenin içinde bulunsun. Ne var ki, bu durum hiç kuşkusuz Avrupa ile Amerika arasındaki bir farkı ortaya koymaktadır. Avrupa'da çok satışlı birkaç kitap yerine, az satışlı pek çok kitap vardır.

Birörneklik eğiliminin tamamıyla kötü ya da tamamıyla iyi bir şey olduğu varsayılmamalıdır. Birörnekliğin birçok avantajları bulunduğu gibi, bir sürü de dezavantajları vardır; bellibaşlı avantajı, hiç kuşkusuz, barış içinde işbirliği yapabilen bir ulus meydana getirmesindedir; büyük dezavantajı ise, azınlıktakilerin suçlamaları karşısında boynu bükük bir ulus meydana getirmesidir. Bu kusur muhtemelen geçicidir, zira kısa bir süre sonra azınlık diye bir şeyin kalmayacağı düşünülebilir. Pek tabii, birörnekliğin nasıl elde edildiği büyük bir önem taşır. Mesela, okulların güney İtalya'dan gelen göçmenlere ne yaptığını ele alalım. Bütün tarih boyunca güney İtalyalılar cinayet, soygunculuk ve estetik duyarlılıklarıyla ün kazanmışlardır. Ücretsiz okullar, güney İtalyalıların üçüncü niteliğini, yani estetik duyarlılığını yoketme konusunda tam anlamıyla etkili olmakta ve onları bu ölçüde yerli Amerikan nüfusu içinde eritmektedir, ama öbür iki belir-

gin niteliklerine gelince, anladığım kadarıyla okulların bu konudaki başarıları o kadar etkili olmamaktadır. Bu örnek, bir amaç olarak düşünüldüğü zaman, birörnekliğin tehlikelerinden birini gösterir: iyi nitelikleri yoketmek, kötü nitelikleri yoketmekten kolaydır, bundan ötürü de birörneklik, bütün ölçüleri düşürmek suretiyle daha kolay sağlanır. Geniş çapta yabancı nüfus barındıran bir ülkenin, okulları yoluyla, göçmenlerin çocuklarını kendi potası içinde eritmeye çalışmak zorunda olduğu, pek tabii, apaçık bir gerçektir, bundan dolayı da bir dereceye kadar Amerikanlaştırma, kaçınılmaz bir şeydir. Bununla birlikte bu sürecin böylesine büyük bir bölümünün az çok kaba bir milliyetçilikle gerçekleştirilmesi üzüntücek bir durumdur. Amerika şimdiden dünyanın en güçlü ülkesidir ve üstünlüğü sürekli olarak artmaktadır. Bu olgu, pek tabii, Avrupa'nın gözünü korkutmakta ve militan milliyetçilik yönündeki her belirti bu korkuyu daha da artırmaktadır. Amerika'nın alnında Avrupa'ya politik sağduyu dersi vermek yazılı olabilir, ama korkarım ki, öğrenci büyük ihtimalle inatçı çıkacaktır.

Amerika'da birörneklik eğilimiyle birlikte, buna paralel, kanımca yanlış bir demokrasi anlayışı vardır. Öyle görünüyor ki, Amerika'da genellikle, demokrasinin, bütün insanların aynı olmasını gerektirdiği ve eğer birisi ötekilerden şu ya da bu şekilde farklıysa, farklı olan kişinin ötekilere «üstünlük tasladığı» kabul edilmektedir. Fransa'da en aşağı Amerika kadar demokratiktir, ama bu anlayış orada yoktur. Fransa'da doktor, avukat, papaz, memur hep ayrı ayrı tiplerdir; her mesleğin kendine özgü gelenekleri, ölçüleri vardır, ama bu, o mesleklerin ötekilere üstünlük tasladıkları anlamını taşımaz. Amerika'da bütün meslek adamları tipi, bir tip içinde, iş adamı tipi içinde toplanmıştır. Bu adeta, bir orkestranın sadece kemanlardan ibaret olmasını emretmeye benzetmek-

tedir. Amerika'da, toplumun bir organizmaya benzediği, bu organizmada çeşitli organların çeşitli roller oynadıkları gerçeği yeteri kadar algılanmamış görünüyor. Göz ile kulağın, görmenin mi, yoksa işitmenin mi daha iyi olduğu konusunda tartışıklarını ve hiçbirisi her iki işi birden yapamayacağına göre, her ikisinin de hiçbirini yapmamaya karar verdiklerini tasavvur ediniz. Bana öyle geliyor ki, Amerika'da demokrasiden bu anlaşılmaktadır. Aristokrasinin hâlâ büyük bir hevesle el üstünde tutulduğu atletizm ve spor alanları dışında, bir kişinin başkalarına oranla, hangi bakımdan olursa olsun, bir mükemmellik kazanmasına karşı garip bir kıskançlık duyulmaktadır Amerika'da. Öyle anlaşıyor ki, ortalama Amerikan insanı, kafa alanından çok kasları alanında alçakgönüllü olabilmek yetkinliğine sahiptir; bunun nedeni de belki, Amerikan insanının kafadan çok kasa hayranlık duymasıdır. Amerikada popüler bilimsel kitapların büyük tirajlara ulaşmasının nedeni, tamamıyla değilse bile kısmen, Amerikalıların bilim alanında uzmanlardan başkasının anlayamayacağı herhangi bir şey bulunduğunu kabul etmek istemeyişleridir. Mesela bağillik kuramını anlayabilmek için özel bir eğitimin gerekebileceği fikri ortalama Amerikan insanını adeta sinirlendirdiği halde, birinci sınıf bir rugby oyuncusu olabilmek için özel eğitimin gerektiği fikri hiç kimseyi sinirlendirmemektedir.

Bir başarıyla ulaşılmış seçkinliğe Amerika'da belki de bütün öbür ülkelerde olduğundan daha çok hayranlık duyulmaktadır, ama bazı seçkinliklere giden yollar gençler için çok zorlaştırılmıştır, zira insanlar, falanın ya da filanın veya herhangi bir şeyin, «Başkalarına üstünlük taslamak»la nitelendirilebilecek her türlü tuhaflığı hoşgörüsüzlükle karşılamaktadır; bunun dışında kalan biricik durum, söz konusu kişiye 'seçkin' etiketinin daha önceden yapıştırılmış bulunması durumudur. Bunun bir so-

nucu olarak, en çok hayranlık duyulan parlak kişilerin birçoğu Amerika'da yetiştirilemeyip, bunları Avrupa'dan ithal etmek zorunda kalınmaktadır. Bu olgu, standartlaştırma ve birörneklik ile sıkı sıkıya bağlıdır. Herkesten, başarılı bir yapıcının ortaya attığı herhangi bir örneğe uyması beklenildiği sürece, özellikle artistik alanlarda olağanüstü yetenekler, gençlik döneminde ister istemez büyük engellerle karşılaşacaktır.

Standartlaştırmanın olağanüstü bireyler için belki bazı dezavantajları vardır, ama bu ortam içinde ortalama Amerikan insanı düşüncelerini, karşısındakinin düşünceleriyle aynı olacağından emin bulunarak ifade edebileceği için, standartlaştırma ortalama Amerikan insanını mutlu edebilir. Daha önemlisi, standartlaştırma ulusal bağdaşımı pekiştirdiği gibi, politikayı da, daha belirgin ayrılıkların bulunduğu yerlerdekine oranla yumuşatır. Bu konuda bir kâr-zarar bilançosu çıkarmanın mümkün olabileceğini sanmıyorum, ama bence şimdi Amerika'da var olan standartlaştırma, dünya mekanize hale geldikçe aynen Avrupa'da da yer alacaktır. Bundan dolayı, bu konuda Amerika'ya kusur bulan Avrupalılar, gelecekteki kendi ülkelerine kusur bulmakta ve uygarlık alanında kaçınılmaz, evrensel bir akıma karşı çıkmakta olduklarını anlamalıdır. Uluslar arasındaki ayrılıklar azaldıkça enternasyonalizmin kolaylaşacağı kuşkusuzdur ve enternasyonalizm bir kere yerleştikten sonra, iç barışın korunması bakımından toplumsal bağdaşım çok büyük bir önem kazanacaktır. Burada inkâr edilmemesi gereken muhtemel bir tehlike vardır ki, bu da, Roma İmparatorluğu'nunkini hatırlatan bir hareketsizliktir. Ne var ki, buna karşılık biz de, modern bilim ve modern tekniğin devrimci güçlerini ileri sürebiliriz. Tümel entellektüel bozulmadan uzak olan ve modern dünyada yeni bir geleceği temsil eden bu güçler, hareketsizlik olanağını orta-

dan kaldıracak ve geçmişte birçok imparatorlukları mah-
va sürüklemiş bulunan çürümeyi önleyecektir. Bilimin
doğurduğu büyük değişimler karşısında, tarihten kanıt-
lar getirip, bunları şimdiki zamana ve geleceğe uygula-
mak tehlikelidir. Bu bakımdan ben gereksiz bir karam-
sarlık için hiçbir neden görmüyorum, bununla birlikte
standartlaştırma, buna alışık olmayanların ince zevkleri-
ne aykırı düşebilir.

BÖLÜM XI

BÖCEKLERE KARŞI İNSANLAR¹

«Silahsızlanma» önerilerinin saldırmazlık paktlarının insan ırkını eşi görülmemiş felâketlerle tehdit etmekte olduğu bir sırada, savaşlar ve savaş söylentileri arasında, belki daha da önemli bir mücadeleye lâayık olduğu dikkat gösterilmemektedir — insanlarla böcekler arasındaki mücadeleden söz ediyorum.

Biz insanlar, «Eşrefi Mahlûkat» olmaya alışmışızdır; mağara adamı gibi arslanlardan, kaplanlardan, mamutlar ve yaban domuzlarından korkmamıza neden kalmamıştır artık. Sadece birbirimizden korkar, bunun dışında kendimizi güvenlik içinde hissederiz. Ne var ki, büyük hayvanlar her ne kadar artık varlığımızı tehdit etmiyorsa da, küçükleri yönünden durum bunun tersinedir. Bu gezegenin üstündeki canlıların tarihinde, daha önce bir kere büyük hayvanlar yerlerini ufaklarına bırakmışlardı. Dinosaurlar bataklık ve ormanlarda, birbirlerinden başka hiçbir şeyden korkmaksızın ve imparatorluklarının saltlığından şüphe etmeksizin gerine gerine yüzyıllarca dolaştılar. Ama sonra ortadan kaybolup, yerlerini mini mini memelilere — farelere, ufacık kirpilere, tarla faresi boyunda minyatür atlara ve bunlar gibi hayvanlara bıraktılar. Di-

---

1 1933'de yazılmıştır.

nazor soyunun neden tükendiği bilinmiyor, ama ortadan kalkışlarının varsayımlı bir nedeni olarak, bunların minnacık beyine sahip bulunmaları ve bütün varlıklarını sayısız boynuzlar biçimindeki saldırı silahlarını geliştirmeye adanmış olmaları ileri sürülebilir. Her ne olursa olsun, hayatın gelişmesi bu iri cüsseli hayvanlar soyu yoluyla olmamıştır.

Memeliler, üstünlük kazandıktan sonra irileşmeye koyuldular. Ne var ki, kara hayvanları içinde en irisi olan mamutun soyu tükenmiş, insan ve insanın evcilleştirdiği hayvanlar dışında geri kalanlar da çok seyrekleşmiştir. İnsanoğlu, cüssesinin küçüklüğüne rağmen, zekâsı sayesinde büyük nüfusları besleyebilme olanağını bulmuştur. İnsanoğlu böcekler ve mikroorganizmalar dışında her şeye karşı güvenlik içindedir.

Böcekler insanlara karşı önce sayı üstünlüğüne sahiptir. Küçük bir orman, bütün dünyadaki insan sayısı kadar karınca barındırabilir. Böceklerin bir başka üstünlükleri daha vardır, o da, bizim besinlerimizi, bu besinler henüz bizim yiyebileceğimiz kadar olgunlaşmadan yemeleridir. Birçok zararlı böceği, içinde yaşadıkları görece ufak bölgelerden insanlar bilmeden yeni ortamlara taşımış, böcekler de götürüldükleri yeni ortamda sınırsız zararlara yol açmıştır. Seyahat ve ticaret, mikro-organizmalar kadar böceklerin de işine yarar. Sarı humma eskiden yalnız Batı Afrika'da vardı, ama köle ticareti yoluyla Batı yarıküresine taşındı.. Şimdi ise, Afrika kapılarının açılmasıyla, kıtayı boydan boya geçerek Doğuya doğru ilerlemektedir. Bu hastalık Doğu kıyısına ulaştıktan sonra artık onu, nüfuslarını yarıya indirebileceği Çin'in ve Hindistan'ın dışında tutmak hemen hemen olanaksız hale gelecektir. Uyku hastalığı ise öbüründen de tehlikeli, gitgide yayılan bir Afrika hastalığıdır.

Ne iyi ki, bilim, böceklerden bulaşan salgın hastalık-

larla başedebilme çarelerini bulmuştur. Bu böceklerin çoğunun düşmanı parazitlerdir ve bu parazitler öyle çok böcek öldürmektedir ki, geri kalanlar ciddi bir sorun olmaktan çıkmaktadır, ayrıca, böceklerle uğraşan bilginler de bu gibi parazitleri incelemekte, yetiştirmektedirler. Bu bilginlerin hazırladığı resmî raporlar birer harikadır; raporların çoğu şu gibi cümlelerle doludur: «Trinidadlı çiftçilerin istekleri üzerine, şekerkamışı çekirgesinin doğal düşmanlarını aramak üzere, falanca, Brezilya'ya hareket etmiştir.» Bu mücadelede şekerkamışı çekirgesinin kazanma şansının çok az olduğu söylenebilir. Ne yazık ki, savaş devam ettiği sürece, teknolojinin insanlığa kazandırdığı bütün bilgiler Acem kılıcı gibi iki ağızlı olmaktadır. Meselâ, yakın bir tarihte ölen Profesör Fritz Haber, azotun katılaştırılmasını sağlayacak bir yöntem bulmuştu. Profesör bu yöntemi sırf toprağın verimliliğini arttırmak amacıyla icat etmişti, ama Alman hükümeti bunu yüksek güçte patlayıcı maddeler yapmakta kullandı ve Profesörü, gübreyi bombaya tercih ettiği için, kısa bir süre önce sürgün etti. Bir dahaki büyük savaşta her iki tarafın bilginleri, başbelâsı böceklerini birbirlerinin ekinlerine salacaklar ve barış olduğu zaman belki de işiştten geçmiş, bu böceklerin yok edilmesi olanaksız hale gelmiş bulunacaktır. Bilgimiz arttıkça, birbirimize daha çok zarar verebileceğiz. İnsanoğulları eğer birbirlerine karşı duydukları garaz dolayısıyla öfkelerine kapılıp da, böceklerin ve mikro-organizmaların yardımına başvurmayaya kalkışırsa —ki, bir büyük savaş daha çıkarsa böyle yapacakları muhakkaktır— o savaşın biricik galibi olarak ayakta sadece böceklerin kalması hiç de olanak dışı değildir. Kosmos açısından bakıldığında belki de buna üzölmemek gerekir; ama bir insan olarak, hemcinslerim hesabına göğüs geçirmekten kendimi alamıyorum.

BÖLÜM XII

EĞİTİM VE DİSİPLİN

Herhangi ciddi bir eğitim kuramı iki bölümden meydana gelmiş olmalıdır: yaşayıştaki amaçların ne olduğuyla ilgili bir anlayış ve ansal değişim yasalarını inceleyen psikolojik dinamik bilimi. Yaşayıştaki amaçların ne olduğu konusunda birbirinden ayrılan iki insan, eğitim üzerinde asla birleşmez. Bütün Batı uygarlığı dünyasında eğitim mekanizmasına iki törebilimsel kuram egemendir: Hristiyanlık kuramı ile, milliyetçilik kuramı. Ciddi olarak ele alındıkları zaman, bu ikisi, Almanya'da açıkça ortaya çıkmakta olduğu üzere, uzlaşmaz şeylerdir. Kendi hesabıma ben, ikisinin ayrıldıkları yerde Hristiyanlığın öbürüne tercih edilir olduğu, ama birleştikleri yerde her ikisinin de yarıldığı tezini savunuyorum. Benim, eğitimin amacı olarak her ikisinin de yerine ileri sürebileceğim şey uygarlıktır ve uygarlık, yine benim kastettiğim sekliyle, kısmen bireysel, kısmen de toplumsal tanımı olan bir terimdir. Uygarlık bireyde, hem ansal, hem de törel niteliklerden meydana gelir: ansal nitelikler denilince, belirli bir genel bilgi asgarisi, insanın kendi mesleğinde teknik ustalık sahibi olması ve fikirlerini kanıtlara dayanarak oluşturma alışkanlığını edinmesi akla gelmelidir; törel nitelikler denilince de, yansızlık, iyilikseverlik ve azıcık kendini tutabilme düşünülmelidir. Bunlara ayrıca,

ansal ya da törel olmayıp, psikolojik olan bir nitelik de eklemeliyim: uygarlık, yasalara saygıyı, insanlar arasında adaleti, insan ırkının herhangi bir kesiminin sürekli zarar görmesine yönelmeyen amaçları ve bunların yanı sıra, araçların amaçlara akıllıca uyarlanması gerektirir.

Eğitim amaçları bunlar olacaksa, bunları gerçekleştirmek için neler yapılabileceği ve özellikle, bu yolda ne derece bir özgürlüğün en etkili olabileceği, psikoloji biliminin ele alması gereken bir soru olarak ortaya çıkar.

Eğitimde özgürlük sorusu üzerine şimdilik, kısmen amaçlar arasındaki ayrılıklardan, kısmen de psikolojik kuramdaki ayrılıklardan doğan üç ana düşünce okulu vardır. Bir yanda, ne kadar kötü olurlarsa olsunlar, çocukların tamamıyla özgür olması gerektiği tezini savunanlar; bir yanda, ne kadar iyi olurlarsa olsunlar çocukların tamamıyla yetkeye bağımlı bulunmaları gerektiğini ileri sürenler; bir yanda da, çocukların tamamıyla özgür, ama özgürlüğe rağmen her zaman iyi olmaları gerektiğini savunanlar bulunuyor. Sonuncu grup, geniş bir gruptur ve bunların bu kadar geniş bir grup meydana getirmelerini haklı gösterecek mantıksal nedenler yoktur; alabildiğine özgür çocuklar da, yetişkinler gibi, tüm erdemli olmazlar. Özgürlüğün, mükemmellik için bir güvence olduğu inancı, Rousseau'culuktan gelme bir kalıntıdır ki, hayvanlar ve bebekler üzerinde yapılacak bir inceleme bu kalıntının mezarı olur. Bu inancı besleyenler, eğitimin hiçbir olumlu amacı bulunmadığını, sadece kendiliğinden gelişme için elverişli bir ortam sağlanması gerektiğini düşünürler. Bana fazlasıyla bireyci ve bilginin önemine karşı fazlasıyla kayıtsız görünen bu okulun fikirlerini kabul edemiyorum. Bizler, işbirliği gerektiren toplumlarda yaşamaktayız, işbirliğinin ise kendiliğinden meydana gelen dürtülerden doğacağını ummak ham hayaldir. Sınırlı bir alanda yaşayan büyük bir nüfusun varlığını sürdürebil-

mesi ancak bilim ve teknik sayesinde mümkün olabilir; bundan ötürü eğitim, bilim ve tekniğin gerekli asgarisini aktarmalıdır. Özgürlük kapısını en çok aralayan eğitimciler, başarıları bir dereceye kadar iyi niyete, kendini tutmaya ve terbiye edilmiş zekâyâ dayanan kişilerdir; bu nitelikler ise, bütün dürtülerin tamamıyla başıboş bırakılması halinde doğamaz. Bundan dolayı, yöntemleri katılaştırılmadıkça, bu kişilerin tuttukları yolda sürekli başarı elde etmeleri olasılığı pek yoktur. Toplumsal görüş açısından bakıldığında eğitim, sadece gelişme fırsatı veren bir şey olmakla kalmamak, bundan daha olumlu bir şey olmak zorundadır. Eğitim, hiç kuşkusuz gelişme fırsatını hazırlamalıdır, ama aynı zamanda, çocukların kendi kendilerine elde edemeyecekleri ansal ve törel bir donatım da sağlamalıdır.

Eğitimde özgürlük derecesini yüksek düzeyde tutmadan yana olan kanıtlar insanın doğal iyiliğinden değil, yetkenin, gerek bu yetkeden ıstırap çekenler, gerek yetkeyi uygulayanlar üzerindeki etkilerinden çıkarılmıştır. Kendilerine yetke uygulanan kişiler ya boynu bükük, ya da isyankâr olurlar; her iki tutumun da kaybettirdiği şeyler vardır.

Boynu bükük tip, gerek düşünce, gerek eylemde inisiyatifini kaybeder; üstelik, isteklerin engellenmesi duygusunun yarattığı öfke, kendinden zayıfları ezme biçiminde bir boşalma kapısı bulmaya yöneltir insanı. Zorbâ kurumların kendi kendilerini sürdüren kurumlar oluşu bundandır: insan babasından çektiğini oğluna çektirir ve okul sırasında düşürüldüğü onur kırıcı durumları hatırlayarak, bunları aynen, kurduğu imparatorluğun 'yerli' halklarına uygular. Böylece, aşırı derecede otoriter eğitim öğrencileri sözle de, eylemle de ne kendilerinden bir orijinallik doğan, ne de böyle bir orijinallliği hoşgören çekingen zalimler haline getirir. Bu eğitimin eğitimciler üzerindeki et-

kisi daha da kötüdür: böyle eğitimciler, ruhlara dehşet duygusu vermekten hoşlanan ve bundan başka hiçbir şeyle tatmin olmayan sadist dispiyeciler haline gelebilirler. Bu adamlar bilgiyi temsil ettiklerine göre, öğrenciler, bilgidenden korku duymayı öğrenirler; bilgidenden duyulan korkuya İngiliz üst sınıf insanları arasında, insan doğasının bir parçası gözüyle bakılır, ama aslında bu, otoriter pedagoga duyulan pek yerinde nefretin bir parçasıdır.

Öbür yandan, isyankârların bulunması her ne kadar zorunlu ise de bunlar, varolan şeylere karşı adilce davranamazlar pek. Ayrıca, isyanın da çeşitli yolları vardır ve isyan edenler içinde akıllılar çok azdır. Galileo hem isyankârdı, hem de akıllı; dünyanın düz olduğu kuramına inananlar da isyankârdılar, ama bunlar aynı zamanda aptaldılar. Yetkeye karşı durmanın esas itibariyle erdem olduğunu ve alışlagelmemiş fikirlerin mutlaka doğru çıkacağını varsaymak, tehlikeli bir eğilimdir: lâmba direklerini devirmekten ya da Shakespeare'in şair olmadığını savunmaktan hiçbir hayırlı sonuç çıkmamıştır. Ne var ki, bu aşırı isyankârlık çoğunlukla, fazla yetkenin canlı ruhlar üzerindeki bir etkisidir. İsyankârlar bir de eğitimci oldukları zaman, öğrencilerindeki meydan okuyucu ruhu kamçılayabilirler; bunlar, meydan okuyucu yanlarını kamçıladıkları öğrencileri için aynı zamanda mükemmel bir ortam yaratmaya da çalışmaktadırlar, halbuki bu iki amaç birbiriyle hiç uyuşmaz.

İstenilen, ne boynu eğik, ne de isyankâr olmaktır; istenilen, iyi huy ve gerek insanlara, gerek yeni fikirlere karşı hoşgörölü tutumdur. Bu nitelikler kısmen, eski tarz eğitimcilerin çok az ilgi gösterdikleri fiziksel nedenlere bağlıdır; ama ondan da çok, can alıcı dürtülere set çekildiği zaman ortaya çıkan aldaniştan doğan beceriksizlik duygusundan kurtulmaya bağlıdır. Büyüdükleri zaman gençlerin hoşgörölü insanlar olması isteniyorsa, genel-

likle, onların kendi çevrelerinin de hoşgörölü olduğunu hissetmeleri gereklidir. Bu ise, çocuğu sadece Tanrı'nın izzeti ya da vatanın büyüklüğu gibi soyut bir amaç için kullanmaya kalkışmayıp, onun önemli isteklerine de bir dereceye kadar duygudaşlık göstermeyi gerektirir. Öğretme sırasında, öğrenciye, kendisine öğretilenin —hiç değilse gerçeklerin— öğrenilmeye değeri olduğunu hissettirmek için her türlü çaba harcanmalıdır. Öğrenci isteyerek işbirliği yaptığı zaman, yarı yarıya az yorularak, iki kat çabuk öğrenir. Eğitimde oldukça büyük bir özgürlüğe yer verilmesi için bütün bunlar geçerli nedenlerdir.

Bununla birlikte, kanıtları aşırılığa vardırarak da kolaydır. Çocukların köleliğin kötü yanlarından kaçınırken aristokratlığın kötü yanlarını benimsemeleri istenilir bir şey değildir. Yalnız büyük davalarda değil, aynı zamanda günlük, ufak tefek hususlarda da başkalarını düşünmek uygarlığın temelli öğelerinden biridir ve bu öge bulunmadığı takdirde toplumsal hayat çekilmez hale gelir. Burada sadece, 'lütfe' gibi, 'teşekkür ederim' gibi biçimsel terbiyeyi düşünmüyorum ben: biçimsel görenekler en çok barbarlar arasında gelişmiş olup, kültür alanında ileri doğru atılan her adımda kaybolmaktadır. Ben asıl, insanın zorunlu çalışmada adilce bir payı bulunmaya istekli, dengenin sağlanmasında güçlük çıkmaması için ufak tefek yardımlara hazır olmasını kastediyorum. Akıllıca düşünüş başlıbaşına bir terbiyedir ve çocuğa bir kadiri mutluluk duygusu ya da, yetişkinlerin sırf çocukların zevklerine hükmetmek için varoldukları inancını vermek istenilir bir şey değildir. Aylak zenginlerin varoluşlarına itiraz edenler de, eğer çocuklarını yetiştirirken onlara çalışmanın zorunlu olduğu fikrini aşılamazlar ve bu fikrin sürekli olarak uygulanmasını mümkün kılacak alışkanlıkları onlara kazandırmazlarsa, kendi kendileriyle çelişkiye düşmüş olurlar.

Özgürlük savunucularının gerektiği kadar önemsemedikleri bir başka husus daha vardır. Yetişkinlerin karışmadığı, başıboş bırakılmış çocuk topluluklarında, güçlü olanın kurduğu bir zorbalık vardır ki, yetişkinlerin zorbalıklarından çok daha gaddarca olabilir. İki üç yaşlarında iki çocuğu yan yana oynamaya bırakırsanız, bunlar bir iki sefer kavgaya ettikten sonra hangisinin baskın çıkacağını anlarlar ve o andan itibaren de zayıfı bir köle olur. Çocukların sayısı arttığı takdirde, içlerinden bir iki tanesi tam bir üstünlük kurar ve geri kalanların özgürlükleri kısıtlanır; halbuki büyükler işe karışsa ve zayıfları, ötekiler kadar kavgacı, ötekiler kadar acar olmayanları korusa, bunların özgürlükleri o derece kısıtlanmaz. Başkalarını düşünme çocuklarda genellikle kendiliğinden meydana gelmez; bunun öğretilmesi gerektir ve öğretilmesi için de yetke uygulanması zorunluğudur. Yetişkinlerin çocuklara karışmaktan yana olmayışlarına karşı ileri sürülebilecek en önemli kanıt belki de budur.

Özgürlüğün istenilir biçimleriyle törel eğitimin zorunlu asgarisini birleştirebilme sorununu eğitimcilerin henüz çözmüş olduklarını sanmıyorum. Kabul etmek gerektir ki doğru çözüm, önce ana baba tarafından, çok kere olanaksız kılınmaktadır. Tıpkı ruh hekimlerinin klinik deneyleriyle hepimizin deli olduğu sonucuna varmaları gibi, modern okullardaki yetkililer de, anaları babaları yüzünden idare edilemez hale gelmiş öğrencilerle temasları sonucu, bütün çocukların «idaresi güç», bütün ana babaların da son derece aptal oldukları yargısına varmaktadırlar. Ana baba zorbalığı (ki bu çok kere vesveseli bir şefkat biçimini alır) dolayısıyla iyice zıvanadan çıkmış çocukların, yetişkinlere kuşkulu bir gözle bakmayacak hale gelebilmeleri için, bunların yerine göre kısa ya da uzun bir süre, ama tam bir özgürlük içinde bırakılmaları gerekebilir. Buna karşılık evinde akıllıca davranış gören ço-

cuklar, onlar için önem taşıyan bir yoldan kendilerine yardım edildiğine inandıkları sürece, daha kolay kontrol altına alınabilirler. Çocukları seven ve çocukların varlığından sinirlenmeyen, çileden çıkmayan yetişkinler, öğrencilerin dostluğunu kaybetmeksizin disiplin kurma yolunda büyük başarılar gösterebilirler.

Öyle sanıyorum ki, modern eğitim kuramcıları, çocuklara karışmamanın olumsuz yararına gerektiğinden çok, buna karşılık çocuklarla beraber bulunmak zevkinin olumlu yararına da gerektiğinden az değer vermektedirler. Pek çok kimselerin atlara ya da köpeklere gösterdiği yakınlığa benzer bir yakınlığı çocuklara gösterirseniz, çocuklar büyük bir olasılıkla öğütlerinize kulak verecekler, yasaklarınızı da, belki huysuzluğa kaçmayan ufak tefek homurdanmalarla, ama kızmaksızın kabul edecektir. Çocuklara gösterilen yakınlık eğer, onları toplumsal bir çaba için gösteri alanı ya da, —ki bu da aynı kapıya çıkar— kişisel iktidar dürtülerinin boşalma yolu olarak görmenin yarattığı bir yakınlıksa, bu yakınlığın hiçbir yararı yoktur. Kendisine gösterdiğiniz ilgi eğer, onun ileride sizin partinize ya da kral ve vatan için ölecek bir gruba kazandırılacak bir oy sahibi olacağı düşüncesinden doğmuş bir ilgiyse, bu ilginizden ötürü hiçbir çocuk size müteşekkîr kalmaz. Çocuğa gösterilecek ilgi, herhangi daha yüksek bir amaç söz konusu olmaksızın, sırf çocuklarla beraber bulunmanın yarattığı zevkten ileri gelen ilgi olmalıdır. Bu niteliğe sahip öğretmenler, çocukların özgürlüğüne sık sık karışmak zorunda kalmayacakları gibi, karışmak gerektiği zaman, psikolojik bir aksaklığa meydan vermeksizin karışabileceklerdir de.

Aşırı çalışmadan ötürü yorgun düşmüş öğretmenlerin çocuklara içgüdüsel bir yakınlık gösterebilmeleri, ne yazık ki, tamamiyle olanaksızdır; bu gibi öğretmenler çocuklara karşı tıpkı, fasulyeden bıkip da lokantada pilâki

adı altında yine fasulyeyle karşılaşınca yemeğe kurşunu sıkkan hikâye kişinin bu yemeğe karşı beslediği duygunun aynını beslerler ister istemez. Ben o inançtayım ki, eğitim bir kişinin bütün mesleği olmamalıdır: mesleği çocuk eğitimi olan bir insan bu işi günde en çok iki saat yapmalı, geri kalan saatlerini çocuklardan uzakta geçirmelidir. Sürekli olarak çocuklarla beraber bulunmak, hele sıkı bir disiplinden kaçınıldığı zaman, son derece yorucu bir şeydir. Yorgunluk ise, sonunda sinirleri bozar ve bu sinir bozukluğu —sinirleri bozulan öğretmen kendini hangi kurama inanarak yetiştirmiş olursa olsun— eninde sonunda şu ya da bu biçimde bir yerden patlak verir. Çocuklarla olan ilişkilerde mutlaka gösterilmesi gereken dostluk, sadece kendi kendini kontrol edebilme yeteneğiyle korunamaz. Ama bu dostluk varken de, «yaramaz» çocuklara karşı nasıl davranılacağına dair peşin peşin bir takım kurallar koymak gereksiz sayılmalıdır, zira bu konuda verilecek doğru kararlara büyük bir olasılıkla, öğretmeni kendi dürtüleri götürecektir; verilecek karar da ne olursa olsun, eğer çocuk sizin ondan hoşlandığınızı hissediyorsa, doğru bir karar olacaktır. Ne kadar akıllıca olursa olsun, hiçbir kural, şefkatin ve düşünceli davranışın yerini tutamaz.

BÖLÜM XIII

STOACILIK VE ZİHİN SAĞLIĞI

Önceleri salt törel disiplin yoluyla (pek başarısız bir biçimde) üstesinden gelinmeye çalışılan eğitim sorunları şimdi daha dolaylı, ama aynı zamanda daha da bilimsel yöntemlerle çözülmektedir. Özellikle psiko-analiz hayranlarının az bilgilileri arasında, stoikçe bir nefse hâkimiyete artık ihtiyaç bulunmadığını düşünme eğilimi vardır. Ben aynı görüşte olmadığımдан, bu denememde, nefse hâkimiyeti zorunlu kılan bazı durumlar ve gençlerde nefse hâkimiyet yaratılmasını sağlayacak bazı yöntemler, aynı zamanda da, bunun yaratılışı sırasında kaçınılması gereken bazı tehlikeler üzerinde durmak istiyorum.

İşe derhal, stoacılık gerektiren problemlerin en güç ve en temellisinden başlayalım: yani, Ölüm'den. Ölüm korkusunu yenmeye çalışmamın çeşitli yolları vardır. Ölümlü bilmezlikten gelebiliriz; ölümün adını hiç ağızımıza almayabilir ve ölüm üzerinde durduğumuzu farkettiğimiz zamanlar düşüncelerimizi başka yönlelere çevirmeyi deneyebiliriz. Bu, Wells'in ZAMAN MAKİNASI'ndaki kelebek insanların başvurduğu yöntemdir. Yahut bunun tamamiyle tersine bir yol tutar, fazla yakınlığın hor görme duygusunu uyandıracak umuduyla, sürekli olarak insan hayatının kısıklığı üzerinde derin düşüncelere bırakınız kendimizi; bu da, tahtından indirildikten sonra V. Char-

les'in manastırda benimsediği yöntemdir. Cambridge Koleji öğretim üyelerinden biri daha da ileri gitmişti; bu öğretim üyesi, odasında bir tabutun içinde yatar ve Kolejin çimlerle örtülü bahçesine çıktığı zaman, eline aldığı bahçıvan bilyeyle solucanları ikiye biçerek bir yandan da şöyle söylenirdi: «Al bakalım! Daha yiyemedin beni.» Geniş bir çevre tarafından benimsenen üçüncü bir yol daha vardır, o da, insanın gerek kendini, gerek başkalarını, ölümün ölüm olmayıp, yeni ve daha güzel bir hayata açılan kapı olduğuna inandırmasıdır. Değişik oranlarda birbirine karışan bu üç yöntem çoğu insanlar için, rahatsız edici ölüm gerçeğini kapatarak onların huzurunu sağlar.

Bununla birlikte bu üç yöntemin her birine karşı ileri sürülebilecek itirazlar vardır. Freud'cuların cinsiyetle bağlı olarak işaret ettikleri gibi, duygusal bakımdan ilgi çekici bir konu üzerinde düşünmekten kaçınmaya çalışmak, mutlaka başarısızlığa uğrayacak ve türlü türlü ruhsal bozukluklara yol açacaktır. Ama bir çocuğun hayatının ilk yıllarında, çocuğu ölümle ilgili sivri bilgilerden uzak tutmak, doğallıkla mümkün olabilir. Bunun olup olamaması bir şans meselesidir. Ana babadan, ya da kardeşlerden biri öldüğü zaman, çocuğun ölümü duygusal yönden tanınmasını önlemenin hiçbir yolu yoktur. Bir şans eseri, ilk yıllarda ölüm olgusu çocuğun gözünde bir canlılık kazanmamış bulunsa bile, er ya da geç kazanacaktır; kazandığı zaman da, fazlasıyla hazırlıksız bulunanlarda büyük olsılıkla ciddi bir denge kaybına yol açacaktır. Bundan ötürü, ölüme karşı, onu sadece bilmezlikten gelme yönteminden daha başka bir yol tutulmasını sağlamaya çalışmalıyız.

Ölüm üzerinde hiç durmadan kara kara düşünmek de en aşağı öteki kadar zararlıdır. Hangi konu olursa olsun, düşünceleri sadece bir konuya saplandırmak, hele düşünceler semereli bir eylemle sonuçlanamadığı zamanlar, bü-

yük hatadır. Pek tabii, kendi ölümümüzü geciktirebilme yolunda bir eylemde bulunabiliriz ve belirli sınırlar içinde her normal kişi de böyle yapar. Ama eninde sonunda ölmekten kesin olarak kurtaramayız kendimizi; dolayısıyla bu, semeresiz bir düşünce konusudur. Üstelik bu, insanın başka insanlar ve olaylara ilgisini de kaybettirebilir; halbuki zihin sağlığını koruyan biricik şey, insanın kendi dışındaki şeylere duyduğu ilgidir. Ölüm korkusu in-sanda, dış güçlerin kölesi olduğu duygusunu uyandırır; köle zihniyetinden ise hiçbir hayırlı sonuç doğmaz. Düşünme yoluyla insan kendini ölüm korkusundan tamamiyle kurtarabilseydi, bu konuda düşünmekten vazgeçerdi; insanın düşüncelerini işgal ettiği sürece, ölüm korkusu devam ediyor demektir. Dolayısıyla bu da ötekinden daha iyi bir yöntem değildir.

Ölümün daha iyi bir hayata açılan kapı olduğu inancının, mantiken, insanları ölüm korkusu duymaktan kurtarması gerekirdi. Tıp mesleği adına ne iyi ki, birkaç ender olay dışında bu inanç, gerçekte insanları ölüm korkusundan kurtarmamaktadır. Öbür dünyaya ve öbür dünyada yaşanacağına inananların, ölümün her şeyin sonu olduğuna inananlara oranla hastalıktan daha az korktuklarını ya da savaşta daha cesur davrandıklarını görmüyoruz. Merhum F.W. Myers, bir yemek sofrasında yanındaki adama sorduğu soruyu anlatırdı. Mr. Myers adama, öldüğü zaman kendisine ne olacağı konusundaki düşüncesini sormuş, adam da soruyu duymamazlıktan gelmiş, ama ısrar edilince şu cevabı vermiş: «Şey, öyle sanıyorum ki, ebedi mutluluğa erişeceğim; ne var ki, bu gibi tatsız konulardan söz açmamanızı tercih ederim.» Bu apaçık mantık tutarsızlığının nedeni, hiç kuşkusuz, dinsel inancın sadece bilinçli düşünce alanında var olup, bilinçdışı mekanizmaları değiştirmeyi başaramamış bulunmasıdır. Ölüm korkusu ile mücadelenin başarılı olabilmesi için, bu mü-

cadelede başvurulacak yöntemin, davranışlarımız içinde genellikle bilinçli düşünce diye adlandırılan bölümü etkilemekle kalmayıp, davranışlarımızın tümünü etkileyen bir yöntem olması gerekmektedir. Ender durumlarda dinsel inanç davranışlarımızın tümünü etkileyebilir, ama insanlığın çoğunluğunda değil. Davranışlarla ilgili nedenlerden ayrı olarak, bu başarısızlığın iki başka kaynağı daha vardır: birincisi, ateşli bir tarzda iman ikrarında bulunanlarda bile eksik olmayan ve kuşkuculara karşı bir öfke biçiminde kendini gösteren kuşku; ikincisi ise, öbür dünyadaki hayata inananların, inançları sağlam olmayanların ölüme bağlayacağı dehşet duygusunu en aşağı düzeye indirmek yerine, bu duygu üzerinde daha kuvvetle durmaları ve böylece, inançları saltık olmayanların korkusunu arttırmalarıdır.

Şu halde, ölümün var olduğu bir dünyaya gençleri uydurabilmek için ne yapmalıyız? Bir araya getirilmesi çok zor olan üç hedefe ulaşmalıyız. (1) Ne onlara ölümün söz etmek istemediğimiz bir konu olduğu duygusunu aşılmalıyız, ne de onları bu konu üzerinde düşünmeye özendirmeliyiz. Eğer onlara ölümün söz etmek istemediğimiz bir konu olduğu duygusunu aşılırsak, gençler ölümün ilgi çekici bir giz olduğu sonucuna varırlar ve üzerinde daha da çok düşünürler. Bu noktada, modern cinsel eğitimde takınılan tutum aynen uygulanabilir. (2) Bununla birlikte yine de, eğer elimizden geliyorsa, onların ölüm konusu üzerinde sık sık ve uzun uzun düşünmelerini önleyecek biçimde davranmalıyız. Gençlerin kendilerini müstehcen edebiyata kaptırmaları karşısında ileri sürülen itiraz nedeni, aynen ölüm düşüncesi üzerinde fazlaca durma karşısında da geçerlidir; yani, bu durum gençlerin yeterliliğini kaybettirir, iyi ve tam gelişmeyi önler, aynı zamanda da gerek kendini bu gibi düşüncelere kaptırmış olanlar, gerek başkaları için elverişsiz davranışlara yol

açar. (3) Herhangi bir kimsede, ölüm konusunda, sadece bilinçli düşünce yoluyla elverişli bir tutum yaratabileceğimizi ummamalıyız; hele, ölümün ölümsüzlükten daha az dehşet verici olduğunu göstermek amacını taşıyan inançlardan, bu gibi inançlar (genellikle) bilinçaltına işleyemeyeceği için, hiçbir yarar doğmaz.

Bu çeşitli hedefleri etkili kılabilmek için, çocuğun ya da gencin deneyimine göre başka başka yöntemler benimsememiz gerekmektedir. Çocukla çok yakın ilişkisi bulunanlardan ölen olmasa, çocuğa ölümü hiçbir duygusal önem taşımayan, olağan bir gerçek diye kabul ettirebilmek epeyce kolaylaşır. Ölüm soyut ve kişilik dışı kaldığı sürece, bundan dehşet verici bir şey gibi değil, olağan bir şey gibi ve doğal bir ses tonuyla söz etmelidir. Çocuk, «Ben ölecek miyim?» diye soracak olursa, ona şöyle cevap vermelidir: «Evet, ama herhalde çok uzun bir zaman sonra.» Ölümle ilgili bir gizem duygusunu önlemek çok önemlidir. Ölüm, oyuncakların eskimesiyle aynı kategoriye sokulmalıdır. Ama mümkünse, çocuklar henüz çok küçükken, ölümü onlara çok uzak bir şey olarak göstermek en iyisidir.

Çocuğun önem verdiği bir kimse ölünce, sorun değişir. Örneğin, çocuğun erkek kardeşini kaybettiğini varsayalım. Ana baba mutsuzdur ve her ne kadar onlar ne derece mutsuz olduklarını çocuğun bilmesini istemeyebilirlerse de, çocuğun, onların çektiği acıyı BİR DERECE anlaması doğru ve zorunludur. Doğal sevgi son derece önemlidir ve çocuk, büyüklerin bu sevgiyi taşıdığını hissetmelidir. Ayrıca, eğer ana baba insanüstü bir çabayla üzüntülerini çocuktan saklarsa, çocuk, «Ölsem umurlarımda olmayacak,» diye düşünebilir. Böyle bir düşünce ise çocukta çeşitli hastalıklı gelişmelerin başgöstermesi sonucunu verebilir. Dolayısıyla, her ne kadar böyle bir ruhsal sarsıntı çocukluğun ileriki yıllarında geldiği zaman za-

rarlı olursa da (çok küçükken bu sarsıntı hissedilmez), geldiği vakit fazla küçümsemememiz gerektir. Kardeşi ölen çocuğa ne bu ölümden söz etmekten kaçınmalıdır, ne de üzerinde fazla durmalıdır; pek fazla belli etmeden, çocukta yeni ilgiler ve en önemlisi yeni sevgiler yaratmak için mümkün olan her şey yapılmalıdır. Öyle sanıyorum ki, çocuğun herhangi bir kimseye aşırı derecede sevgi beslemesi çoğunlukla, başkasının bir kusuru sonucudur. Eğer ana babadan biri haşınse, çocukta haşın olmayana, eğer her ikisi de haşınse, öğretmenine karşı böyle aşırı bir sevgi doğabilir. Böylesine bir sevgi genellikle korkunun ürünüdür: böylesine sevgiye hedef olan ise, çocuğa güvenlik duygusunu verebilen biricik kişidir. Çocukluk döneminde böyle bir sevgi sağlığa yararlı değildir. Böylesine bir sevgi beslenildiği zaman, sevilen kişinin ölümü çocuğun bütün hayatını yıkabilir. Dıştan bakıldığında her şey yolunda gibi görünse bile, çocuk ilerde her seveceği insanı korka korka sever. Baba (ya da ana) ve çocuklar boş yere yalnızlığın acısını çekerler ve sadece kendi hayatlarını yaşadıkları halde, başkaları tarafından kalpsizlikle nitelendirilirler. Bundan dolayı ana ya da baba, böylesine bir sevgiye hedef olduğu için sevinmemelidir. Eğer çocuk genellikle dost bir çevre içinde yaşıyorsa ve mutluysa, sevdiklerinden birini kaybettiği zaman, bunun acısını daha kolay atlatabilir. Normal gelişme ve mutluluk fırsatlarının bulunması koşuluyla, yaşama dürtüsü ve umut yetmelidir.

Bununla birlikte, yetişkinlik çağının elverişli olabilmesi için, ergenlik çağında çocuğun ölüme karşı daha olumlu bir tutum takınmasını sağlamak gerektir. Yetişkinler ölümü fazla düşünmemelidirler, ama bunu, bile bile düşüncelerini başka şeylere çevirerek değil(zira bu hiçbir zaman başarılı olmayan yararsız bir iştir), ilgi duydukları şeylerin ve uğraşlarının çokluğundan yapmalı-

dırlar. Ölümü düşündükleri zaman ise, ölümün önemini küçümsemeye çalışarak değil, ölümün üstüne yükselmekten bir gurur duyarak, serinkanlılıkla ve bilerek belirli bir stoacılık içinde düşünmelidirler. Dehşet verici her şeyde olduğu gibi, burada da prensip aynıdır: dehşetten kurtulmanın mümkün olan biricik yolu, dehşet veren şeyi kararlı bir şekilde düşünmektir. İnsan kendi kendine şöyle demelidir: «Evet, bu benim de başıma gelebilir, ama ne çıkar?» İnsanlar bunu savaşta karşılaşılan ölüm gibi durumlar karşısında başarırlar, zira o sırada uğrunda kendi hayatlarını veya çok sevdikleri birinin hayatını verdikleri davaya kuvvetle inanmışlardır. Yetişkinlerin hayatında böylesine bir tutumun gerçek ve köklü olabilmesi için, ergenlik çağındayken gençlerin ruhunda, cömert heveslerin kıvılcımı tutuşturulmalı, genç de hayatını ve mesleğini bunların çevresinde kurmalıdır. Ergenlik çağı cömertlik çağıdır ve bu çağın, çocukta cömert alışkanlıklar oluşturulması için kullanılması gerektir. Bu ise, babanın ya da öğretmeninin etkisi yoluyla sağlanabilir. Daha iyi bir toplumda bu işin anneye düşmesi gerekir, ama şimdiki halde, bir kural olarak kadınların genel görünüşü, benim bu iş için düşündüğüm kadın tipine uymamaktadır; şimdiki kadınlar fazlasıyla kişiseldirler, yeteri kadar da aydın değildirler. İşte bu nedenlerden ötürü de ergenlik çağındaki çocukların (ister erkek olsun, ister kız) öğretmenleri arasında, merakları bakımından daha kişilik dışı yeni bir kadın kuşağı yetişinceye kadar, mutlaka erkek öğretmenlerin bulunması zorunluğudur.

Stoacılığın hayattaki yeri son zamanlarda, özellikle ilerici eğitimciler tarafından biraz fazla küçümsenmektedir. Feleğin sillesi insanı tehdit ettiği zaman, bu durumla mücadele edebilmenin iki yolu vardır: ya bu silleden kaçınmaya çalışırız, ya da silleye cesaretle göğüs gereriz. Birinci yol, korkaklık derecesine düşmeden başarılabılır-

se, alkışlanacak bir yöntemdir; ama korkunun esiri olmaya hazırlanmamış bir kimse için ikinci yol, er geç başvurulacak, zorunlu yoldur. İşte bu tutum da stoacılığı meydana getirir. Bir eğitimci için bu konuda en büyük tehlike, gençlere stoacılık aşılırken başvurulacak yöntemin, sadistçe duyguların doyurulmasına da olanak vermesidir. Eskiden disiplin anlayışları o derece sertti ki, eğitim, zorbalık dürtülerinin bir boşalma kapısı haline gelmişti. Çocuğa acı çektirmekten zevk almak gibi sadistçe olan asgari disiplini sağlayabilmek mümkün müdür? Eski kafalılar, pek tabii, böyle sadistçe bir zevk duyduklarını inkâr ederler. Şu hikâyeyi herkes bilir: Babası kızılık sopasını kullanırken, oğluna. «Evlâdım, bu sopa seninkinden çok benim canımı yakıyor,» demiş. Çocuk da cevap vermiş: «Öyleyse babacığım, siz beni dövmeyi bırakın da ben sizi döveyim, olur mu?»

Samuel Butler, THE WAY OF ALL FLESH adlı eserinde, sert ana babaların sadistçe zevklerini, modern psikolojiyi inceleyen herhangi bir kimsenin inanacağı biçimde anlatmıştır. Şu halde, bu konuda yapacağımız nedir?

Ölüm korkusu, stoacılık yoluyla en iyi şekilde mücadele edilen korkulardan sadece bir tanesidir. Yoksulluk korkusu vardır, fiziksel acı korkusu vardır, varlıklı kadınlar arasında çok rastlanan doğum korkusu vardır. Bu gibi korkuların hepsi de güçlerini kaybetmektedir ve az çok küçümsenebilir. Ama eğer insanların bu gibi şeylere aldırnamaları gerektiği biçiminde düşünmeye başlayacak olursak, aynı biçimde belâların hafifletilmesi yolunda hiçbir şey yapılmaması gerektiğini de düşünmeye başlayabiliriz. Uzun zamanlar, kadınların doğum yaparken uyuşturucu madde almaması gerektiği düşüncesi egemen olmuştur; Japonya'da bu görüş günümüzde de sürmektedir. Erkek doktorlar, kadınların doğumda uyuşturucu kullanmalarının zararsız olduğu tezini savunuyorlardı;

hiç kuşkusuz bilinçaltı bir sadizmden ileri gelen bu görüşü haklı çıkaracak hiçbir neden yoktu. Ama doğumda çekilen acıyı azaltma yolları geliştirildikçe, zengin kadınlar da bu acılara katlanmaya o derece isteksiz olmaya başladılar: cesaretleri, ona ihtiyaç duyulan nedenden önce kayboldu. Burada, bir dengenin varlığı zorunludur ve bu zorunluluk apaçıktır. Hayatı başından sonuna kadar yumuşak, tatlı kılmak olanaksızdır, bundan ötürü de insanlar hayatın tatsız bölümlerine katlanmalarını sağlayacak bir tutum alabilmelidirler; ne var ki, bu tutumu kazandırırken, zalimliğe mümkün merteye az fırsat vermeye çalışmalıyız.

Çocuklarla uğraşan herhangi bir insan, kısa zamanda, aşırı şefkatin hata olduğunu öğrenir. Şefkatin çok azı daha da büyük bir hatadır gerçi, ama bu konuda, başka her şeyde olduğu gibi, ifrat da tefrit de kötüdür. Her zaman ufacık bir talihsizlikle karşılaşsa, her seferinde ağlamaya devam edecektir; ortalama yetişkinlerde bulunması normal olan nefse hakimiyet çocuğa ancak, yaygaranın hiçbir şekilde şefkatle karşılanmayacağını ona öğretmekle kazandırılır. Çocuklar, ara sıra sert davranan bir yetişkinin kendileri için en iyisi olduğunu çabucak anlarlar; sevilip, sevilmediklerini onlara içgüdüleri söyler ve çocuklar, şefkatli olduğunu hissettikleri kimselerin, onların iyi gelişmelerini sahiden istemeleri dolayısıyla gösterecekleri her türlü sertliğe katlanırlar. Kuramsal alanda çözüm işte bu kadar basittir: eğitimciler bilgece bir sevgiden ilham alsınlar yeter; bu ilham onlara en doğru olanı yaptıracaktır. Bununla birlikte, gerçekte durum daha karmaşıktır. Ana baba ya da öğretmen yorgunluk, sinir bozukluğu, tasalar, sabırsızlık gibi etkenlerin tesiri altında kalır; yetişkinlerin bu gibi duyguları, sonunda yine onların hayrınadır diye, çocuklar üzerine boşaltmalarına göz yuman bir eğitim kuramı ise tehlikelidir. An-

cak, eğer kuram doğruysa kabul edilmeli ve tehlikeler ana babaya ya da öğretmene iyice anlatılmalıdır ki, bu tehlikelerden korunabilmek için gerekli olan her şey yapılabilsin.

Şimdiye kadar tartışmasını yaptığımız konular üzerinde varılabilecek sonuçları artık toparlayabiliriz. Hayatta karşılaşılacak tehlikeler hakkında çocuklara bilgi vermekten ne kaçınılmalıdır, ne de bu bilgiler zorla verilmelidir; bu bilgiler, durum onu kaçınılmaz kıldığı zaman verilmelidir. Acıklı konulardan söz edilmesi gerektiği zaman, konu üzerinde gerçeğe sadık kalınmalı ve heyecan gösterilmemelidir; yalnız aile içinde bir ölüm olduğu vakit heyecan göstermememiz edilemez, zira bu gibi bir durumda üzüntüyü saklamak doğal değildir. Yetişkinler kendi davranışlarında güleryüzlü bir cesaret örneği ortaya koyabilmelidirler ki, çocuklar da farkına varmadan bunu büyüklerinden kapabilsinler. Ergenlik çağında çocukların önüne kişisel olmayan sürü sürü ilgilenilecek konular konulmalı ve eğitim onlara kendileri dışındaki amaçlar için yaşamak fikrini verecek biçimde yürütülmelidir; ancak, bu fikir onlara apaçık öğütler yoluyla değil, dolaylı bir biçimde, farketirmeden verilmelidir. Başlarına bir talihsizlik geldiği zaman, yine de uğrunda yaşanmaya değer şeylerin varolduğunu hatırlamak suretiyle bu talihsizliğe göğüs germe öğretilmelidir onlara; ama gelecek talihsizliklere hazırlıklı bulunmak için bile olsa, muhtemel talihsizlikler üzerinde uzun uzun kafa yormamalıdırlar. İşleri küçük çocuklarla uğraşmak olanlar, eğitimin zorunlu ögesi dispiinden sadistçe bir zevk almadıklarından iyice emin bulunmak için kendilerini sıkı bir kontrol altında tutmalıdırlar; disiplin kurma nedeni daima, çocuğun karakter ve zihninin geliştirilmesi olmalıdır. Zira zihnin gelişmesi için de disipline ihtiyaç vardır; dispiinsiz zihin incelik kazanamaz. Ne var ki, zihin dispiolini bam-

başka bir konudur ve bu denemenin kapsamı dışındadır.

Bütün bunlara ekleyeceğim bir tek şey daha var, o da, en iyi disiplinin, içten gelen bir dürtüyle doğan disiplin olduğudur. Disiplinin böyle içten gelebilmesi için çocuğun ya da ergenlik çağındaki gencin zor bir işi başarma tutkusunu duyması ve bu yolda çaba harcamaya istekli olması gerektir. Böyle bir tutkuyu çocuğun aklına genellikle çevresindeki bir kişi getirir; buna göre, kendi kendine doğan disiplin bile, sonunda, eğitimsel bir yardıma dayanmaktadır.

BÖLÜM XIV

KUYRUKLUYILDIZLAR ÜZERİNE

Eğer bir kuyrukluyıldız olsaydım, çağımız insanlarını dejenere olmuş bir soy sayardım.

Eski zamanlarda, kuyrukluyıldızlara her yerde derin bir saygı duyulurdu. Kuyruklu yıldızlardan biri Sezar'ın öleceğini önceden göstermiş; bir başkası ise İmparator Vespasian'ın ölümünün yaklaştığına işaret sayılmıştı. Akıllı başında bir adam olan İmparator, kendisi dazlak, buna karşılık yıldız saçlı olduğuna göre onun başka bir anlam taşıyor olması gerektiği tezini savunmuş, ama bu son derece mantıksal görüşü paylaşan pek çıkmamıştı. Saygıdeğer Bede, kuyrukluyıldızların «krallıklarda devrimler çıkacağına, vebaya, savaşa, rüzgâra ya da sıcağa âlâmet» olduğunu söylemişti. John Knox kuyrukluyıldızlara tanrısal öfkenin kanıtları gözüyle bakar, başka İskoç Protestanları ise bunların, «Katoliklerin kökünü kazıtması için Krala bir ihtar» olduğunu düşünürlerdi.

Kuyrukluyıldızlar yönünden Amerika, özellikle de New England haklı olarak ilgi çekici bir yerdir. 1652 yılında, tam ünlü Mr. Cotton'un hastalandığı sırada bir kuyrukluyıldız görülmüş ve o ölünce kaybolmuştu. Aradan on yıl bile geçmeden, Boston şehrinin günahkâr halkına, «şehvetperestlikten ve sarhoşluk yoluyla, yeni moda elbiseler giymek yoluyla Tanrının salih mahlûkatına karşı

küfürde bulunmaktan,» vazgeçmelerini ihtar için, bir kuyruklu yıldız görüldü. Seçkin ilâhiyatçı Increase Mather, kuyruklu yıldızlarla güneş tutulmalarını, Harvard Üniversitesi Rektörlerinin ve Koloni Valilerinin öleceklerine işaret sayar ve cemaatine, «yıldızları alıp, onların yerine kuyruklu yıldızları göndermemesi için,» Tanrıya dua etmelerini söylerdi.

Kuyruklu yıldızların da akli başında gezegenler gibi güneşin çevresinde hiç değilse düzgün bir elips çizdiklerinin Halley tarafından keşfedilmesi ve Newton'un, kuyruklu yıldızların da yerçekimi yasasına boyun eğdiklerini kanıtlaması üzerine bütün bu kör inançlar yavaş yavaş defedildi. Nispeten eski usul öğretime bağlı kalan üniversitelerde, bir süre Profesörlerin bu buluşlardan söz etmelerine izin verilmedi, ama sonunda gerçek saklanamadı.

Günümüzde, ister yukarı sınıftan, ister aşağı sınıftan, ister öğrenim görmüş, ister görmemiş herkesin tasa içinde kuyruklu yıldızları düşündüğü ve bir kuyruklu yıldız görününce dehşete düştüğü bir dünya düşünmek zordur. Çoğumuz hiç kuyruklu yıldız görmemiştir. Ben iki tane gördüm, ama umduğumun tersine hiç de etkileyici bir yanları yoktu. Kuyruklu yıldızlar karşısındaki tutumumuzda meydana gelen bu değişikliğin nedeni sadece akılcılık değil, aynı zamanda yapay aydınlatmadır. Modern bir şehrin sokaklarında geceleyin gökyüzü görünmez, ıssız bölgelerde ise geceleri, pırl pırl farlarıyla yolu aydınlatan otomobillerde yolculuk ederiz. Gökyüzünü karladığımız için, yıldızların, gezegenlerin, meteoritler ve kuyruklu yıldızların varlığından hâlâ haberdar olanlar sadece birkaç bilim adamıdır. Zamanımızın dünyası daha önceki herhangi bir çağıdakine oranla çok daha fazla insan yapısı niteliği taşımaktadır. Bunda kazancımız olduğu kadar, kaybımız da vardır: İnsanoğlu egemenliğinin güvenliği içinde saçma, kibirli ve bir parça kaçık olmak-

tadır. Bununla birlikte bir kuyruklu yıldızın, 1662'de Boston'da gösterdiği törel yönden iyileştirici etkiyi şimdi gösterebileceğini sanmıyorum; şimdi kuyruklu yıldızlardan daha güçlü bir ilâç gerekiyor.

BÖLÜM XV

RUH NEDİR?

Bilimde son ilerlemelerin en acı yanı, bu ilerlemelerin her birinin bize sandığımızdan daha az şey bildiğimizi öğretmesidir. Benim gençliğimde, insanın ruhtan ve bedenden meydana geldiğini; bedenın uzay ve zamanda, ama ruhun sadece zamanda bulunduğunu hepimiz bilirdik, ya da bildiğimizi sanırdık. Ölümden sonra ruhun yaşayıp yaşamadığı konusunda fikir ayrılıkları bulunabilirdi, ama ruhun varlığı tartışma götürmez bir gerçek sayılırdı. Bedene gelince, sıradan insanlar bedenın varlığını apaçıklığı kendinde bulunan bir gerçek sayarlar, bilim adamları da böyle düşünürdü, ama filozoflar bedenın varlığını şu ya da bu modaya göre çözümlemek, onu çoğunlukla bedenın sahibi olan adamın veya o adama dikkat etmiş herhangi birinin zihnindeki fikirler haline indirmek eğilimindeydiler. Bununla birlikte, filozofları pek ciddiye alan olmadığı için, bilim oldukça ortodoks bilim adamlarının elinde bile, hiç rahatı bozulmadan maddeci kaldı.

Eskiden her şeyi böyle güzel güzel basite indirgeyiveren anlayış bugün kalmamıştır: fizik uzmanları bize kesinlikle, madde diye bir şey olmadığını, fizyologlar ise aynı kesinlikle, zihin diye bir şey bulunmadığını söylüyorlar. Bu, eşi benzeri görülmemiş bir olaydır. Şimdiye

kadar kim bir kunduracının çıkıp da kundura diye bir şey bulunmadığını, ya da bir terzinin çıkıp da bütün insanların gerçekte çırlıçıplak olduklarını iddia ettiğini duymuştur? Ama eğer böyle bir iddiada bulunan çıksaydı bile, bu iddia, fizik uzınanlarıyla bazı fizyologların ileri sürmekte bulundukları iddialardan daha acayip kaçmazdı. Önce fizyologları ele alacak olursak, bunların bir kısmı, bize zihin faaliyeti olduğunu iddiaya kalkışmaktadırlar. Ancak, zihin faaliyetlerini fiziksel faaliyetlere indirgemede çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorlukların yenilebilir ya da yenilemez olduklarını henüz kesinlikle söyleyebileceğimizi sanmıyorum. Doğrudan doğruya fizik bilimiyle ilgili olarak söyleyebileceğimiz şey, şimdiye kadar bedenimiz dediğimiz nesnenin, aslında, hiçbir fiziksel gerçeğe tekabül etmeyen, incelikle işlenmiş bilimsel bir yapı olduğudur. Böylece modern, sözde maddeci, kendini tuhaf bir durum içinde bulmaktadır, zira sözde maddeci zihin faaliyetlerini bir dereceye kadar başarıyla beden faaliyetleri haline indirgeyebildiği halde, bedenin kendisinin zihin tarafından icat edilmiş kullanışlı bir kavram olduğu gerçeğini tevil edememektedir. Böylece, bir kısır döngü içinde dolaşıp durduğumuzu görüyoruz: zihin, bedenin bir türümüdür, beden ise zihnin bir icadıdır. Bunun doğru olamayacağı apaçıktır, dolayısıyla ne zihin, ne de beden olan, ama her ikisinin de kendisinden çıkabileceği başka bir şey aramamız gerekiyor.

Bedenden başlayalım. Sıradan adam, maddesel nesnelerin mutlak var olduğunu, zira bunların varlığını beş duyumuzun açık ortaya koyduğunu düşünür. Başka her şeyin varlığından kuşku duyabilse bile, insanın kafasını toslayabileceği herhangi bir şeyin gerçek olması gerekmektedir; bu, sıradan adamın metafiziğidir. Buraya kadar her şey güzel, ne var ki, bu noktada fizikçi ortaya

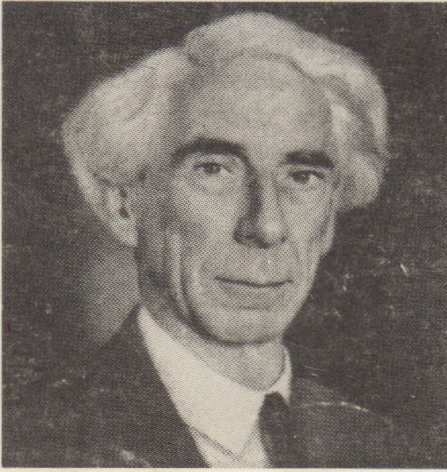
çıkarmak ve insanın hiçbir şeye toslamadığını gösterir: kafanızı taştan bir duvara çarptığınız zaman bile, aslında duvara dokunmazsınız. Siz bir şeye dokunduğunuzu sandığınız zaman, bedeninizin çarptığınızı sandığınız bölümünü meydana getiren bazı elektron ve protonları, dokunduğunuzu sandığınız cismin bazı elektron ve protonları tarafından çekilir, ya da itilir, ama fiilî bir temas yoktur. Başka elektron ve protonlara yaklaşmaktan dolayı bedeninizdeki elektron ve protonlar rahatsız olur ve bu rahatsızlığı sinirler yoluyla beyne iletirler; beyinde meydana gelen etki, dokunma duygunuz için gerekli olan etkidir ve uzun deneylerle bu duygu aldatıcı kılınabilir. Halbuki elektronlarla protonlar ise sadece kabataslak bir ilk yaklaşımdan (takarrüp) ayrı ayrı, çeşit çeşit cinsten olayların istatistikî ihtimallerini ya da dalga sıralarını deste haline getirme yolundan ibarettir. Böylece madde, zihni dövmek için kullanılacak elverişli bir değnek olamayacak kadar hayalî bir nitelik almış bulunuyor. Evvelce göze o derece su götürmez bir gerçek olarak görünen hareket halindeki maddenin, fiziğin ihtiyaçlarına cevap vermekte tamamiyle elverişsiz bir kavram olduğu ortaya çıkıyor.

Bununla birlikte modern bilim ruh ya da maddenin varolduğuna dair herhangi bir işaret vermiyor; gerçekten de buna inanmamak için varolan nedenler, maddeye inanmamak için varolan nedenlerin hemen hemen aynıdır. Madde ile zihni, tahtı ele geçirmek için savaşılan ars-ı masal ejderhasına benzetmek mümkündür; savaşın sonu ikisinden birinin zaferini değil, her ikisinin de hanedan armaları alanında yapılmış birer keşiften ibaret olduğunu ortaya koymuştur. Dünya uzun zaman dayanabilen nesnelerden değil, olaylardan meydana gelmiştir ve değişen özelliklere sahiptir. Olaylar, aralarındaki nedensel ilişkilere göre gruplar halinde toplanabilir. Eğer nedensel ilişkiler bir sınıftansa, bunların sonucu olan olay-

lar grubuna fiziksel bir nesne denebilir, eğer nedensel ilişkiler başka bir sınıftansa, bunların sonucu olan gruba da zihin denebilir. Bir insan'ın kafası içinde geçen her olay, her iki gruba da aittir; olay, bir cins gruba ait olarak düşünüldüğü zaman o adamın beyninin meydana getiricilerindendir; başka cinsten bir gruba ait olarak düşünüldüğü zaman da, zihninin meydana getiricilerinden.

Bundan dolayı gerek madde, gerek zihin, sadece olayları örgütlemek için elverişli birer yoldan ibarettir. Zihnin ya da maddenin bir parçasının ölümsüz olduğunu varsaymak için hiçbir neden yoktur. Güneşin, dakikada milyonlarca ton madde kaybetmekte olduğu kabul ediliyor. Zihnin en temelli belirgin özelliği bellektir, ancak belirli bir kişiyle ilgili belleğin, o kişinin ölümünden sonra da canlı kalacağını varsaymak için bir neden yoktur. Aslında, bunun tam tersini düşünmek için her türlü neden vardır, zira bellek açıkça, belirli bir beyin yapısıyla bağlantılıdır ve yapı ölümle birlikte çürüdüğüne göre, bu çürümeyle belegen de varolmaktan çıkacağını kabul etmek gerektir. Her ne kadar metafizikal maddecilik doğru kabul edilemezse de, maddeciler haklı olsaydı dünyamız ne olurdu ise, duygusal bakımdan dünyamız hemen hemen yine odur. Öyle sanıyorum ki, maddecilerin karşısında olanlar öteden beri iki istekten hareket etmişlerdir: birincisi, zihnin ölümsüz olduğunu ispat etmek, ikincisi de nihai gücün fiziksel değil de zihinsel olduğunu ispatlamak. Her iki bakımdan da, ben, maddecilerin haklı oldukları inancındayım. Gerçi isteklerimiz, dünya yüzünde büyük bir güce sahiptir; eğer insanlar dünya üzerindeki kararları, yiyecek ve servet çıkarmakta kullanmasalardı, bu gezegenin üstündeki kararların büyük bir bölümünün görünüşü bambaşka olurdu. Ne var ki, gücümüz son derece sınırlıdır. Şimdilik güneşe, aya, hattâ dünyanın iç taraflarına ulaşamıyoruz ve gücümüzün ulaşamadığı bölgeler-

de olan şeylerin zihinsel nedenleri bulunduğunu varsaymak için en ufak bir neden yoktur. Meseleyi daha basitleştirirsek, yani dünyanın yüzü hariç, her olan şeyin, birisi olmasını istediği için olduğunu varsayamayız. Yeryüzündeki gücümüz tamamiyle, dünyanın güneşten aldığı enerjiye bağımlı bulunduğuna göre de, biz ister istemez güneşe bağımlı durumdayız; güneş soğuyacak olursa isteklerimizin hiçbirini gerçekleştiremeyiz. Hiç kuşkusuz, bilimin gelecekte gerçekleştirebileceği şeyler konusunda dogmatizme kaçmak ukalâlık olur. İnsan varlığım, şimdi bize mümkün görünenden çok daha fazla uzatmayı öğrenebiliriz, ama modern fizik biliminde, özellikle de termodinamiğin ikinci yasasında eğer bir parçacık gerçek varsa, insan ırkının sonsuza dek sürüp gideceği umudunu besleyemeyiz. Bazıları bu sonucu iç sıkıcı bulabilirler, ama eğer kendi kendimize karşı dürüst isek, bundan milyonlarca yıl sonra olacak şeyin, duygusal yönden bizim için şimdi ve burada pek de fazla bir şey ifade etmeyeceğini kabul etmemiz gerektir. Bilim, kosmos üzerindeki iddialarımızı azaltmakla birlikte, öte yandan da yeryüzündeki rahatımızı büyük çapta artırmaktadır. Teologların bilimden dehşet duymalarına rağmen, genellikle bilimin hoşgörüsüyle karşılanması işte bundandır.

Çağımızın en büyük filozof, bilgin ve sosyal eleştirmecilerinden olan **Bertrand Russell** (1872-1970), İngiltere'nin tanınmış, liberal ve soylu bir ailesinden gelir. Üç yaşında babası ölünce büyükannesinin yanında özel eğitim görerek yetişti. Cambridge'de çok üstün yetenekli bir öğrenciydi. Bilimsel çalışmalarına 1895'de gittiği Almanya'da başladı. I. Dünya Savaşı'nda bütün gücüyle savaşa karşı çıktı. Bu yüzden Cambridge'deki hocalığına son verildi, aynı nedenle 1918'de 6 ay hapse mahkûm oldu ve en iyi eserlerinden birini cezaevinde yazdı. 1920'de SSCB'ye gitti; bu ülkenin yönetiminden hoşlanmadı. Çin'de daha uzun süre kaldı ve oradaki köklü uygarlığın akla uygunluğunu beğendi. 1950'de *Nobel Edebiyat Ödülü*'nü alan Russell Vietnam Savaşı'na karşı çıkanların başında yer aldı. 1895-1945 yılları arasında matematik ve felsefe alanlarında bilim dünyasına çok önemli eserler kazandıran, daha sonraki yıllarda bütün gücünü sosyalizmi ve eğitimde yeniliği savunan yazılara harca-yan Russell, *Aylaklığa Övgü*'de faşizm, eğitim, felsefe gibi toplumsal sorunları irdeliyor.

9 789754 061994

ISBN 975-406-199-8